

Л. М. МАСОЛ, Л. С. АРИСТОВА

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Підручник для 6 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
«СИЦІЯ»
2014

УДК 78(075.3)
ББК 85.31я721
М 31

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.02.2014 р. № 123)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Наукову експертизу здійснював Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
Національної академії наук України
Експерт — *Н. О. Костюк, старший науковий співробітник
відділу музикознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України,
кандидат мистецтвознавства*

Психолого-педагогічну експертизу здійснював
Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
Експерт — *О. А. Комаровська, провідний науковий співробітник лабораторії
естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України,
кандидат педагогічних наук*

Відповідальні за підготовку підручника до видання:
*О. В. Лотоцька, головний спеціаліст департаменту загальної середньої
та дошкільної освіти МОН України;*
*О. Ф. Золочевська, методист вищої категорії відділу
науково-методичного забезпечення змісту освіти основної і старшої школи
Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*

Масол Л. М.

М 31 Музичне мистецтво : підруч. для 6 кл. для загально-
освіт. навч. закл. / Л. М. Масол, Л. С. Аристова. — Харків :
СИЦІЯ, 2014. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-2542-62-2.

**УДК 78(075.3)
ББК 85.31я721**

ISBN 978-966-2542-62-2

© Л. М. Масол, Л. С. Аристова, 2014
© Видавництво «СИЦІЯ», 2014

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

Ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у-сміх-неть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро-са на сон - ці.

За - па - ну - ем і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шу й ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

І по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць - ко - го ро - ду.

Дорогі учні!

У шостому класі ви продовжуватимете пізнавати чарівний світ музичного мистецтва, його інтонаційно-образну мову, засоби виразності. Матеріали підручника — тексти й ілюстрації — сприятимуть глибшому розумінню особливостей вокальної та інструментальної, хорової та симфонічної музики.

Разом ми будемо вчитися сприймати, відчувати й розуміти музику, співати, досліджувати твори, щоб почувати себе вільно і впевнено в царині музичного мистецтва, мова якого має велику об'єднувальну силу, бо є зрозумілою для всього людства.

Ви дізнаєтесь багато цікавого про різні музичні жанри — пісні й романси, кантати й ораторії, сонати та симфонії тощо. Ви вкотре переконаєтесь, що музика є невід'ємною частиною життя кожної сучасної людини.

Рубрики «Портрет композитора», «Музичний калейдоскоп», «Музична скарбничка казок і легенд», а також численні завдання для узагальнення і самостійного пошуку наприкінці тем допоможуть вам не тільки розширити коло знань про музику, а й збагатити палітру інформації про художню культуру загалом.

Сподіваємося, що справжнє естетичне задоволення ви отримаєте під час співу вміщених у підручнику народних і композиторських пісень, а також слухаючи різноманітні музичні твори, запропоновані нами. Адже ми прагнули поділитися з вами радістю, яку дарує музика.

Пам'ятайте: уроки музичного мистецтва — це сходинки до вершин художнього пізнання і творчої самореалізації.

Бажаємо, щоб музика завжди супроводжувала вас по життю, щоб її мелодії та ритми торкалися струн вашої душі й, знаходячи в ній емоційний резонанс, допомагали зрозуміти себе і навколишній світ.

Тож нехай музика звучить у кожному домі й у кожному серці!

З величезною повагою

Автори

РОЗДІЛ ЖАНРИ
1 КАМЕРНО-
ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ

*Музика не має вітчизни,
батьківщина її — весь світ.*

*Фридерик Шопен,
польський композитор*

КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІ ЖАНРИ: ПІСНЯ І ГІМН

Усі музичні жанри умовно можна поділити на дві великі групи — *вокальні* й *інструментальні*. Наприклад, пісня, яку співають голосом, належить до вокальних жанрів, а танець, який грають на скрипці чи баяні, — до інструментальних. У музиці існують твори, у виконанні яких поєднуються спів і гра, вони належать до *вокально-інструментальних* жанрів. В опері звучать співочі голоси, отже, панує вокальна музика. У балеті можна почути інструментальну музику. Водночас вистави й опер, і балетів ми сприймаємо зі сцени музичного театру, тому ці жанри належать до *музично-театральних*.

Існують музичні жанри, що здатні втілювати монументальні проекти, наприклад симфонія або ораторія, тому вони досить масштабні за формою, грандіозні за змістом. Інші музичні жанри, зокрема п'єси-мініатюри та романси, композитори використовують для вираження внутрішнього світу людини, її захоплень і почуттів. Вони належать до *камерної музики*.

Жанр — рід творів мистецтва, їхній розподіл за певними особливостями, що виявляються у змісті та формі.

Камерна музика — твори, призначені для виконання невеликим складом музикантів.

Визначте, на яких ілюстраціях зображено виконавців вокальної музики, а на яких — інструментальної.

1

2

3

1 — Лука делла Роббіа. Канторія;
2 — Е. Дега. Танцівниця; 3 — О. Гойденко. Оркестр

I

Музичному мистецтву притаманна неповторна, чарівна мова звуків, інтонацій. Вона вирізняється з-поміж «мов» інших мистецтв особливою емоційною глибиною. Тому й не дивно, що в музиці впродовж тисячоліть сформувалася палітра жанрів: пісня і танець, опера і симфонія тощо. Відмінність між музичними жанрами полягає передусім у змісті та формі, й, звісно, у впливі на слухачів. Адже твори різних музичних жанрів викликають різні почуття і думки.

Прості **вокальні** жанри музики виникли, щойно людина навчилася спілкуватися з іншими за допомогою звуків. Багато з давніх жанрів вокальної музики живуть і нині — вони збереглися в побуті й мистецтві народів світу. До таких жанрів належить **колискова**. Сьогодні, як і тисячі років тому, її мелодії наспівують дітям перед сном.

Е. Кай. Колискова

Спробуйте виконати *вокалізом* (наспівування мелодії без слів голосними звуками, наприклад «а-а-а») будь-який мотив із заколисуючими інтонаціями.

Пісня супроводжує людину завжди — і в радості, і в смутку. В усі часи пісні із життєстверджувальними й піднесеними інтонаціями підбадьорювали захисників своєї Вітчизни, які вирушали в бій з ворогом. Піснями в мажорному ладі й запальними танцями супроводжувалися народні й сімейні свята, гуляння тощо. Сьогодні неможливо уявити народ, у музичній скарбниці якого не було б пісень, створених його предками. Адже, окрім надзвичайної мелодійності, народна пісня сповнена мудрості, у ній закладена історична пам'ять.

Поміркуйте, у чому виявляються особливості народної пісні. Пригадайте, які бувають народні пісні. Коли, як і хто їх виконував?

Мова народних мелодій різних країн розвивається впродовж тисячоліть. Людина змалечку чує фольклорні інтонації тієї місцевості, де вона живе. Тож коли мова композиторів пов'язана з фольклором, насамперед з піснею і танцем, її легко зрозуміти. Митці виокремлюють найяскравіші та найцікавіші елементи народних пісень і танців, збагачують їх новими музичними фарбами, надають вишуканого звучання. Такі музичні твори легко сприймаються і розуміються слухачами, які з дитинства знайомі з творчістю свого народу.

Пригадайте, як називається композиторське прикрашення народної пісні.

Обробками народних пісень захоплювалися й українські композитори, зокрема Микола Лисенко, Микола Леонтович, Філарет Колесса та інші. А відомий німецький композитор Людвіг ван Бетховен створив досить незвичний пісенний «музей». Він зібрав та обробив оригінальні народні пісні: шотландські, ірландські, польські, швейцарські, італійські тощо.

Пісенний фольклор використовується в музиці різних жанрів. У народній творчості зазвичай пісню виконують без інструментального супроводу. А от у професійній навпаки — пісенні мелодії виконують у супроводі інструмента. Так, в інструментальній музиці поширені п'єси з такими назвами, як «Мелодія» або «Пісня».

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

ЯК ПІСНЯ НАВЧИЛА ЛЮДЕЙ РАДІТИ

(За Г. Лопатиною, М. Скребцовою)

У давні часи люди не вміли співати, тому що вони не вміли радіти. Удень люди полювали і збирали їстівні рослини, а вночі ховалися в печерах і запалювали багаття. Люди іноді танцювали навколо вогнищ під бій барабанів. Це були ритуальні танці, що зображували сцени полювання та боротьби. Вони наповнювали серця чоловіків мужністю,

Ж. Волл.
Янгол землі

однак не було в цих танцях радості, адже йшлося в них про небезпеку полювання.

— Небо, навчи людей радіти, тоді жити їм стане легше, — попросила якомсь Земля.

— Добре, Земле, я подарую тобі зернятка прекрасних квітів, — відповіло Небо. — Сонечко зігріє їх, теплий весняний дощик напоїть, а ти допоможи їм вирости та розквітнути.

Умита і зігріта Земля виростила всюди веселі різнокольорові квіти, але люди й не глянули на них. Вони блукали квітучими луками в пошуках їстівного коріння, і обличчя їхні, як і досі, були похмурими.

— Квіти просто чудові, Небо, але люди думають лише про їжу і не бачать краси квітів, — зітхнула Земля.

— У кожній квітці захована маленька непомітна радість. Треба показати людям велику радість, щоб вони розвеселилися, — задумливо промовило Небо і попросило сонце і дощик запалити в небі красуню веселку.

Розкинулася над землею семиколірна веселка, але люди не помітили її. Вони повсякчас дивилися на землю, шукаючи їстівні рослини.

— Веселко, невже люди ніколи не дізнаються, що таке радість? — із сумом міркувало Небо.

Затремтіла веселка, задзвеніла, заспівала, і сім її різнокольорових півкругів перетворилися на сім різнокольорових ноток. Сплелися вони у веселі пісеньки, які полетіли навколо Землі. Першими підхопили пісні птахи. Люди підняли голови і прислухалися до співу. На їхніх обличчях з'явилися усмішки. Несвідомо вони почали наспівувати, наслідуючи птахів, а потім дзюрчання струмка і шелестіння листячка.

Увечері люди повернулися в печеру і запалили багаття. Раптом одна дівчина, у серці якої оселилася весела пісня райдуги, тихенько заспівала, а молодий мисливець на барабані почав відбивати ритм.

Барабан звучав гучно і завзято — чимало людей підхопили веселу пісню і пішли в танок.

Так люди навчилися радіти. Вони побачили, якими чудовими бувають квіти, почули, як дзвінко співають птахи, і самі навчилися співати. Жити людям стало легше, тому що пісня і музика дають людині силу та свободу.

«Від дощу трави розквітають, від пісні — душа», — кажуть мудрі люди.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Лев Ревуцький, «Пісня».

У чому виявляються музичні особливості цього твору? Який характер мелодії: пісенно-розповідний чи танцювальний? Визначте музичну форму твору, тип розвитку музики, кульмінацію. Чи втілено в п'єсі контраст?

Австрійський композитор Густав Малер із неабиякою глибиною відображав у своїй музиці світ природи й людини. Він написав незвичну Симфонію № 1, у якій розповів історію юнака, що подорожує. У III частині хлопець зустрічається з лісовими тваринами, які ховаються в хащах («Про що розповіли звірі»).

Послухайте фрагмент III частини **Симфонії № 1 ре мажор** Г. Малера. Визначте, яку народну пісню використав композитор.

Українська народна пісня «**Дівка Явдошка**»

Французька народна пісня «**Братик Яків**»

Російська народна пісня «**У полі берізка стояла**»

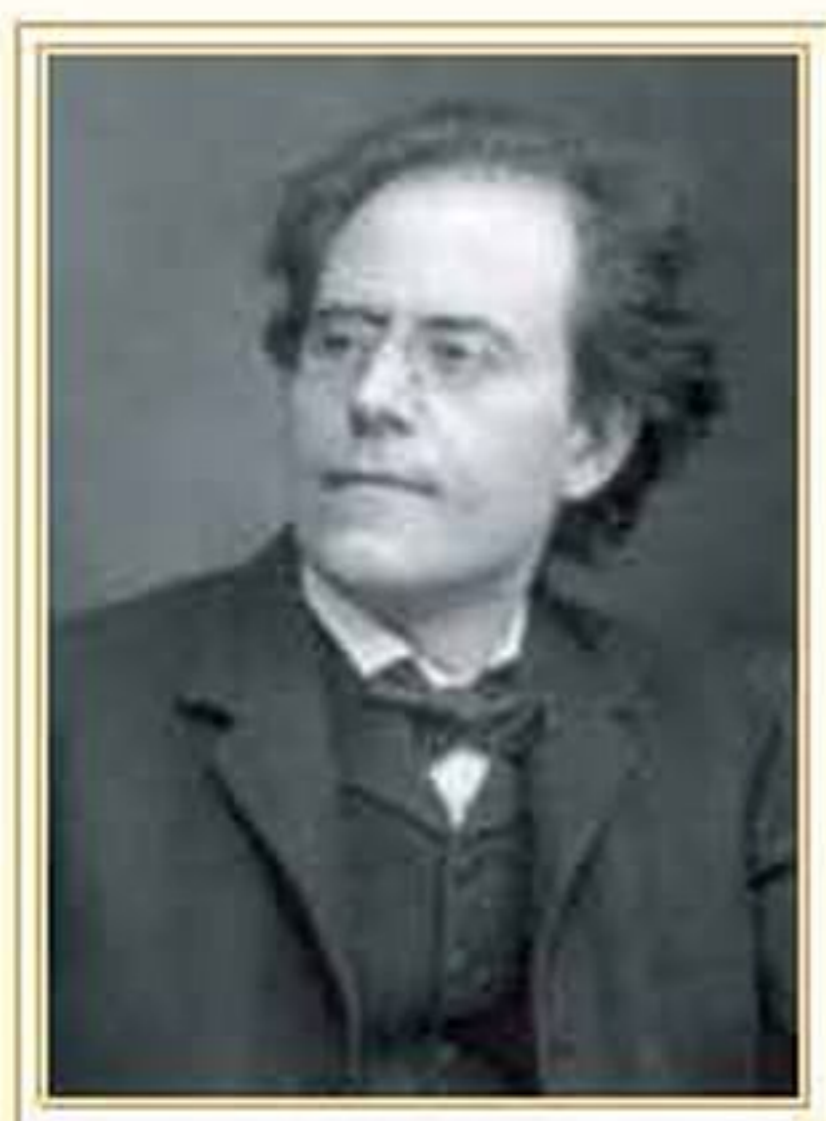

Густав Малер, **Симфонія № 1 ре мажор** (III частина, фрагмент).

Як змінилася музична мова пісні в цьому симфонічному творі? Які інструменти виконують мелодію?

Як ви вважаєте, чому Г. Малер назвав цю частину «Жалібним маршем»?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*Густав
МАЛЕР:*

*«Симфонія має бути
схожою на Всесвіт.
У ній має бути все...»*

Густав Малер (1860—1911) — австрійський композитор-симфоніст і диригент. Народився в багатодітній родині. У дитинстві виявив музичну обдарованість, знав багато народних пісень.

У 15-річному віці розпочав навчання у Віденській консерваторії. На жаль, перший значний твір Малера — кантата «Жалібна пісня» — не мав очікуваного успіху. Тому розчарований автор вирішив присвятити себе диригентській діяльності.

Згодом Густав Малер був запрошений на посаду диригента Празької опери. Він очолював оркестри оперних театрів Лейпцига, Будапешта, Гамбурга, Відня, Нью-Йорка. Митець із великим успіхом диригував виконанням і класичних творів, яким надавав нового звучання, і творів талановитих сучасників. Упродовж життя він не полишав композиторської діяльності. У творчій спадщині митця декілька симфоній, зошит пісень «Чарівний ріг хлопчика» та багато іншого.

Театр опери та балету (м. Прага, Чехія)

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ОД КИЄВА ДО ЛУБЕН

Українська народна пісня

Пожвавлено

Од Ки - є - ва до Лу - бен На - сі - я - ла ко - но - пель.

Дам ли - ха за - каб - лу - кам, За - каб - лу - кам

ли - ха дам, До - ста - не - ться й пе - ре - дам!

1. Од Києва до Лубен
Насіяла конопель.

Приспів:

Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанеться й передам!

2. Од Ніжина до Прилуки
Та побила закаблуки.

Приспів.

3. Од Полтави до Хорола
Черевички попорола.

Приспів.

4. А мій батько чоботар,
Черевички полатав.

Приспів.

5. Запряжу я кізку в віз
Та й поїду по рогіз.

Приспів.

6. Запряжу я півня в сани
Та й поїду до Оксани.

Приспів.

7. Запряжу я баранá —
Куди люди, туди й я.

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Як ви розумієте поняття *музичний фольклор*?
2. Розкажіть про улюблену народну пісню вашої родини.
3. Пригадайте, що ви знаєте про виникнення пісні, походження музики та музичних інструментів.
4. Виконайте українську народну пісню «Од Києва до Лубен» з інсценізацією. Під час виконання імпровізуйте танцювальні рухи відповідно до сюжету пісні.

Завдання за бажанням. У вільний час прослухайте обробки народних пісень Л. ван Бетховена та М. Леонтовича. Порівняйте їх і визначте особливості.

II

Одним із найдавніших вокальних жанрів, що поширений сьогодні в усьому світі, є *гімн*.

Гімн — жанр камерно-вокальної музики; хвалебний твір урочистого характеру.

Перші гімни виконувалися як молитовні піснеспіви у храмах Давнього Єгипту. Як поетична й музична форма гімн був поширений і в Давній Греції, де виконувався хором або окремими співаками в супроводі кіфари. Гімни присвячувалися богам, героям, переможцям, а тексти до них писали відомі поети.

Згодом гімни набули статусу офіційних музичних символів країн. Урочиста музика відображає духовність нації, а патріотичні тексти гімнів прославляють державу.

У другій половині XIX ст. фольклорист і поет Павло Чубинський написав патріотичний вірш «Ще не вмерла Україна...». Музику до цієї поезії створив композитор Михайло Вербицький, який проживав і працював поблизу м. Перемишля, на території України, що входила до складу Польщі. Патріотична пісня, опублікована з нотами в 1865 р., піднімала дух українців, які проживали на прикордонні. Музика М. Вербицького і слова з вірша П. Чубинського стали Державним Гімном незалежної України.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Державний Гімн України, музика Михайла Вербицького, вірші Павла Чубинського (у різних виконаннях).

Зверніть увагу на характер твору. З якими почуттями, на вашу думку, треба виконувати музику цього жанру?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*«Вербицький для нас є не тільки музикантом,
а також символом нашої національної
відродженя на Талчині...»*

Станіслав ЛЮДКЕВИЧ,
український композитор

Михайло Михайлович Вербицький (1815–1870) — український композитор і хоровий диригент, священик, педагог. Народився в с. Улючі (Львівщина), у родині священика. У 10-річному віці М. Вербицький втратив батька. Відтоді долею Михайла та його молодшого брата опікувався далекий родич — єпископ Іван Снігурський. Він заснував музичну школу, де хлопець опановував композицію, співав у хорі, виступав як соліст. Під час навчання у Львівській духовній семінарії М. Вербицький керував хором,

учився грати на гітарі. Цей інструмент супроводжував його протягом життя. До нас дійшло тільки «Поученіє Хітари» — перший український посібник для самонавчання.

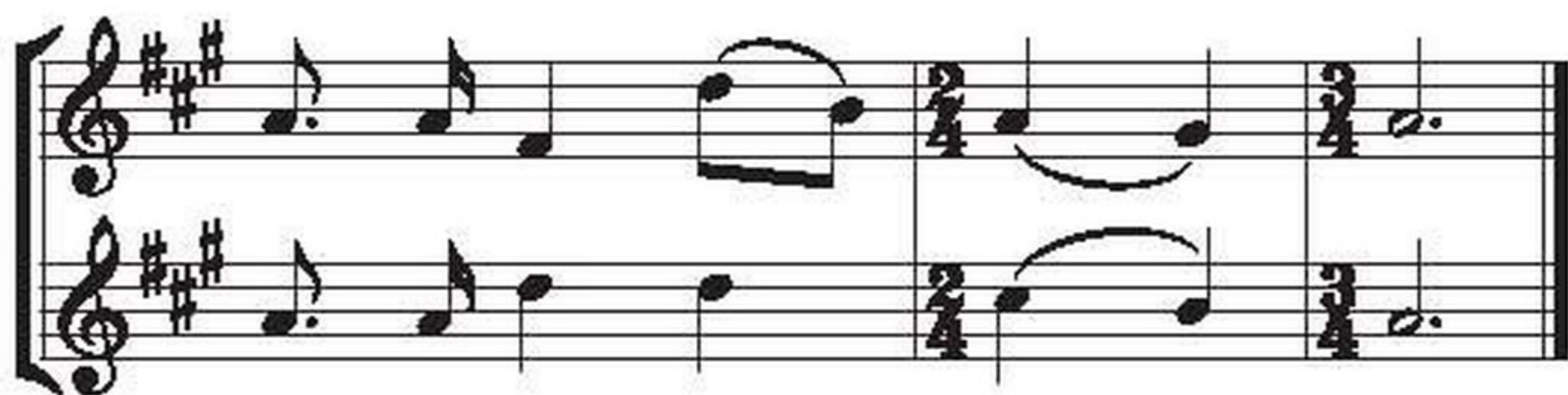
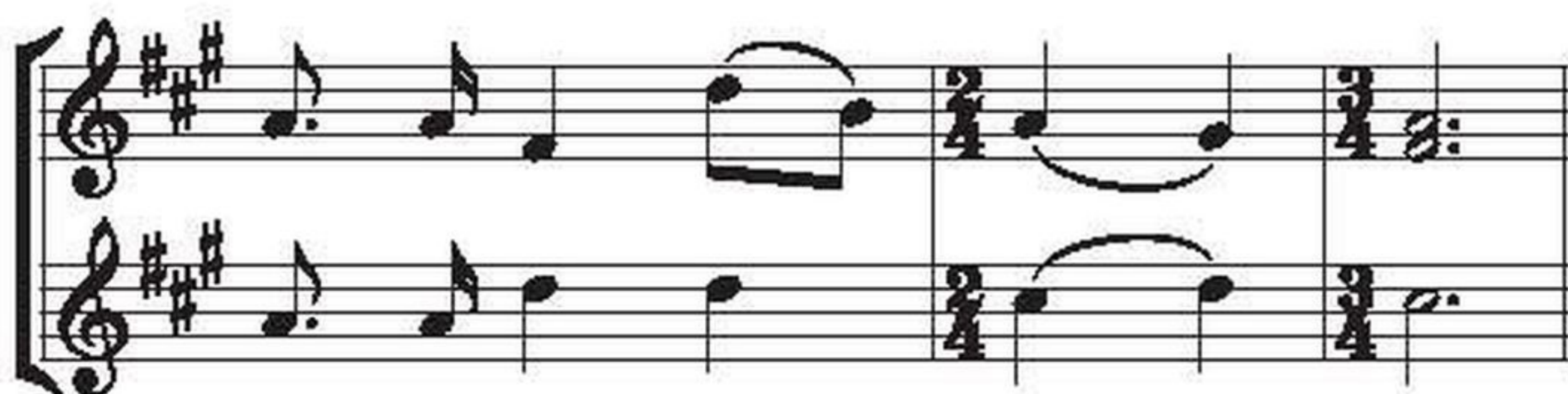
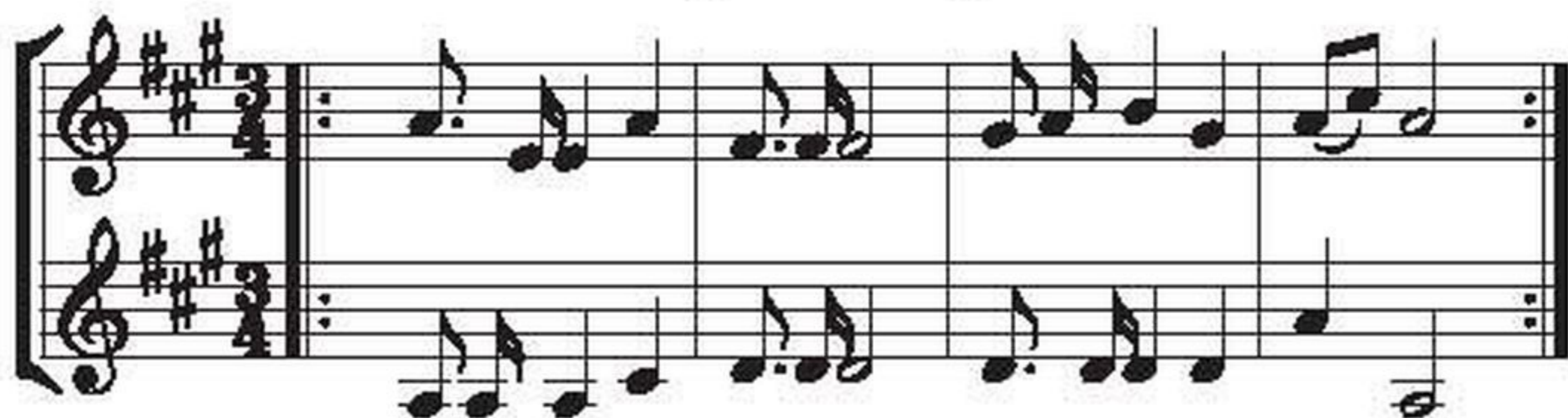
Згодом М. Вербицький звернувся до релігійної музики. Композитор писав також неперевершену музику для театральних вистав на українських сценах. Так з'явилося понад 20 музичних вистав («Верховинці», «Жовнір-чарівник» та інші).

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Гімн «ГАУДЕАМУС»

Невідомий автор

Зверніть увагу на засоби музичної мови, які підкреслюють урочистий характер твору: виразну мелодію, помірний темп, чіткий пунктирний ритм.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Усесвітньо відомий студентський гімн «**Гаудеамус**», що в перекладі з латинської означає «Будемо радіти», був створений за часів перших європейських університетів. У цій пісні прославляється молодість і радісне життя студентів, ушановується академія і професори. Сьогодні можна знайти чимало перекладів цього гімну різними мовами, зокрема й українською.

Л. де Волтоліна. Середньовічний університет

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які твори належать до вокального, інструментального, вокально-інструментального жанрів?
2. Як ви розумієте поняття *камерна музика*? Наведіть приклади творів, що належать до камерно-вокальних жанрів.
3. Схарактеризуйте в загальних рисах особливості гімну як жанру вокально-інструментальної музики.
4. Разом з однокласниками створіть гімн класу чи школи.

Завдання за бажанням. У вільний час знайдіть в Інтернеті поетичний переклад українською мовою студентського гімну «Гаудеамус». Скористайтеся допомогою дорослих.

РОМАНС І ЙОГО РІЗНОВИДИ: СЕРЕНАДА, БАЛАДА

Вокальний ліричний твір для голосу з інструментальним супроводом найчастіше називають не піснею, а *романсом*. Слово «романс» має іспанське походження і спочатку означало світську пісню романською, тобто іспанською мовою.

Романс — жанр камерно-інструментальної музики; вокальний ліричний твір, який виконується в супроводі музичного інструмента.

Згодом форма романсу ускладнилася, виникли його різновиди: серенада, елегія, балада тощо. Початок розквіту цього жанру припадає на першу половину XIX ст., коли зацікавлення ліричним мистецтвом було надзвичайно високим. Тоді свої невеликі вокальні шедеври створювали австрійський романтик Франц Шуберт, російський композитор Михайло Глінка та інші.

Невдовзі низка митців, які писали романси, поповнилася іменами українських композиторів: Миколи Лисенка, Семена Гулака-Артемівського, Якова Степового, та російських — Петра Чайковського, Модеста Мусоргського, Миколи Римського-Корсакова, Сергія Рахманінова. Чарівні пісенні мелодії також можна почути у вокальній ліриці норвезького композитора-романтика Едварда Гріга. Створені ним романси й нині звучать у концертних програмах і мають величезний успіх у слухачів.

У чому ж секрет неймовірної популярності романсу? Він, як і пісня, за своєю природою тісно пов'язаний із поезією. Гарні вірші нерідко характеризують як «музикальні», вони наче «просяться», щоб їх поклали на музику. Ви ніколи не почуєте твір цього жанру у виконанні хору, адже в романсі виражені глибоко особисті почуття.

Чимало романсів — це ліричні замальовки, у яких композитори передають свої настрої, думки, враження, мрії. Єдність слова і музики — найважливіша ознака романсу. Значення

інструментального супроводу також важливе: він допомагає глибше розкрити поетичний образ.

Творчість російського поета Михайла Лермонтова, зокрема перекладна, вирізняється неперевершеною музичальністю, тому в усі часи привертала увагу багатьох композиторів. Так, Олександр Варламов, Антон Рубінштейн, Георгій Свиридов створили свої романси на поетичні рядки вірша «Із Гете» («Гірські вершини...»).

Прочитайте поетичний переклад твору Гете. Як сприймає природу Василь Стус? Який емоційний стан відчувається?

Верхів'я гір обліг
Незрушний спокій,
І сон глибокий
Корон торкнувся лісових.
Веселий спів ущух —
Ніде ані пташини.
Завжди іще хвилину —
І ти впокоїш дух.

Василь Стус

М. Лермонтов. Краєвид Тифліса

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ГІРСЬКІ ВЕРШИНИ

Вірш *М. Лермонтова*

Музика *А. Рубінштейна*

Гор - ны - е вер - ши - ны Спят во тьме ноч - ной, Ти - хи - е до - ли - ны
Пол - ны све - жей мглой. Не пы - лит до - ро - га, Не дро - жат ли - сты:
По - до - жди не - мно - го, От - до - хнёшь и ты!

Я у світі музики: сприймаю, розумію

«Гірські вершини», О. Варламов; А. Рубінштейн; Г. Свиридов.

Якими музичними засобами композитори підкреслюють поетичний образ гірських вершин? Зверніть увагу на розвиток мелодії, ритм, темп виконання романсів. Що спільне і відмінне можна помітити? Який романс вам сподобався найбільше? Чому?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*Георгій Васильович
СВИРИДОВ:*

*«Моя форма — пісня.
Окрема, втілена ідея...»*

Георгій Васильович Свиридов (1915–1998) — російський композитор, автор вокальних і хорових творів, у яких самобутньо розвивалися національні співочі традиції.

Народився в м. Фатежі Курської губернії (Росія). У дитинстві співав у церковному хорі, грав в оркестрі народних інструментів. Навчався в Ленінградській консерваторії (зараз м. Санкт-Петербург). У 19-річному віці написав цикл романсів на вірші Олександра Пушкіна, що стали класикою камерно-вокальної музики.

Свиридова вважають засновником жанру «музичної ілюстрації», як сам його називав митець. У своїх музичних ілюстраціях композитор немов розповідав літературний твір музичною мовою. Та найголовніший жанр, з яким Г. Свиридов йде по життю, — це пісня. Також митець створював хори та п'єси для дітей. Загалом творчості композитора притаманні глибоке проникнення в народно-національні джерела російської культури й музики, самобутність, змістовність і водночас ясність і простота викладу.

Свої думки й роздуми про музику, літературу, мистецтво і культуру Г. Свиридов записував у численні щоденники, які врешті-решт були об'єднані у книжку «Музика як доля».

Порівняйте настрої прослуханих романсів із настроями картин Миколи Реріха. Чи співзвучні вони? Поясніть свою думку.

М. Реріх.
Шатрова гора

М. Реріх.
Гора п'яти скарбів

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Назвіть відомих композиторів — авторів романсів.
2. Спробуйте узагальнити й визначити характерні особливості романсу як вокального жанру.
3. Пофантазуйте, яка кольорова гама відповідає романсовій ліриці.
4. Уявіть себе композиторами. У якому вокальному жанрі краще написати музику до вірша Лесі Українки «Стояла я і слухала весну»? **Завдання за бажанням.** Створіть ілюстрацію до романсу на вірш М. Лермонтова «Гірські вершини» або знайдіть картини українських художників, співзвучні з поезією за змістом і настроями.

II

У музичному мистецтві існують близькі жанрові «родичі» романсу. Найвідоміші з-поміж основних його різновидів — серенада, елегія, балада.

Слово «серенада» походить від італійського «вечір». «Аль серено» («на відкритому повітрі») — саме так називали теплу вечірню погоду, коли під вікнами прекрасних панянок звучали пісні закоханих у них юнаків. Літніми вечорами вулиці італійських та іспанських міст наповнювалися мелодіями серенад. Кожен виконавець намагався вразити дівчину своїм гарним голосом, умінням грати на мандоліні, лютні або гітарі, а також композиторським і поетичним талантом. Дівчина могла як закохатися в голос виконавця, так і залишитися байдужою до нього. Тож серенада — це ніби «музична маска», під якою приховувалося справжнє обличчя юнака.

Серенада — різновид романсу; твір, який виконується в супроводі лютні, мандоліни чи гітари під вікнами дівчини ввечері або вночі.

Ж.-Ж. Вібер.
Серенада

Ф. Кулер. Венеціанки,
що слухають серенаду

Згодом композитори почали писати інструментальні серенади на замовлення знатних і заможних осіб. Такі твори зазвичай виконував невеликий оркестр просто неба.

Пригадайте відому вам «Маленьку нічну серенаду» В.-А. Моцарта. Це вокальний чи інструментальний твір? Який характер музики? Яку картину можна уявити, слухаючи цю серенаду?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Хоакін Малатс, «Іспанська серенада» (гітара).

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Лютня — струнно-щипковий інструмент у народів Стародавнього Єгипту, Індії, Китаю, Греції. Араби називали лютню «королівським інструментом». Вони привезли її в Іспанію, звідки інструмент поширився Європою і швидко підкорив її. Чимало століть поспіль лютня панувала в музичному просторі. На ній виконували соло, а також її голос звучав в ансамблях.

Мандоліна — один із багатьох нащадків лютні. Вона виникла в Італії і поступово стала найулюбленішим народним інструментом не тільки на батьківщині, а й поза її межами. На восьми її струнах грають *медіатором* — невеличкою краплеподібною пластиною. Оркестр із мандолін (часто з гітарами) називають «неаполітанським».

Лютня

Мандоліна

Караваджо. Лютніст

Кого зобразив художник? Зробіть припущення, де і коли відбувається музикування. До якої групи належить інструмент, на якому грає юнак? Уявіть себе персонажем картини: музику яких жанрів ви виконували б?

Одним із стародавніх вокальних жанрів є *балада*. Це слово означало «танцювальна пісня». Прості тексти балад із часом ускладнювалися, у них почали змальовуватися зворушливі, а іноді фантастичні історії подвигів, кохання. Тому балада поступово втратила танцювальний характер, а слово це стало означати пісню розповідного характеру, в якій ідеться переважно про неймовірні або легендарні події.

Бала́да — різновид романсу; вокальний або інструментальний твір романтичного змісту, насичений яскравими, часто фантастичними образами.

Балади виконувалися поетами-трубадурами. Слухачі звертали увагу не на музику, а на вірші, у яких ішлося про надзвичайну подію. Так жанр балади перемістився в літературу: у віршах також збереглася наспівність ритму. Згодом балада відродилася як інструментальний жанр музичного мистецтва.

Музика балади розгортається послідовно, відображаючи розвиток сюжету поетичного тексту у вокальних зразках або відповідно до задуму в інструментальних творах.

Прочитайте вірш німецького поета Йоганна Гете «Лісовий цар» у перекладі М. Рильського під назвою «Вільшаний король». Скільки дійових осіб у творі? Яку за характером музику можна написати для кожного з них?

ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ

Йоганн Гете (переклад Максима Рильського)

Хто пізно так мчить у час нічний?
То їде батько, з ним син малий.
Чогось боїться і мерзне син —
Малого тулить і гріє він.

«Чому тремтиш ти, мій сину, щомить?»
«Король вільшаний он там стоїть!
Він у короні, хвостатий пан!»
«То, сину, вранішній туман!»

«Любе дитя, до мене мерщій!
Будемо гратись в оселі моїй,
Квіти прекрасні знайду тобі я,
У злато матуся одягне моя».

«Мій тату, мій тату, яке страшне!
Як надить вільшаний король мене!»
«Годі, маля, заспокойся, маля!
То вітер колише в гаю гілля!»

«Хлопчику любий, іди ж до нас!
Дочки мої у танку в цей час,
Дочки мої тебе прийдуть стрічать,
Вітати, співати, тебе колихать!»

«Мій тату, мій тату, туди подивись!
Он королівни вільшані зійшлись!»
«Не бійся, мій синку! Повір мені:
То верби сивіють вдалині!»

«Мені, хлопче, люба краса твоя!
 З неволі чи з волі візьму тебе я!»
 «Мій тату, мій тату, він нас догнав!
 Ой, як болюче мене він обняв!»

Батькові страшно, батько спішить,
 В руках його хлопчик бідний кричить;
 Насилу додому доїхав він,
 В руках уже мертвий лежав його син.

Г. Плюддемманн.
 Ілюстрація до вірша Й. Гете «Лісовий цар»

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Франц Шуберт, балада «Лісовий цар».

Які музичні образи виникають у вашій уяві? Схарактеризуйте емоційний стан головних героїв. За допомогою яких засобів музичної виразності композитор передає драматичний зміст твору? На якому інструменті виконується музичний супровід? Що він нагадує? Чи допомагає музика відчувати драматизм твору?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Франц ШУБЕРТ:

*«О фантазіє! Ти
найбільший скарб людини,
невичерпне джерело, з якого
п'ють як художники,
так і вчені!»*

Франц Шуберт (1797–1828) — австрійський композитор, автор близько тисячі музичних творів, серед яких понад 600 пісень.

Народився в сім'ї шкільного вчителя в передмісті Відня. Його першими музичними наставниками були батько, старший брат і регент церкви. У дитинстві співав у придворній капелі.

У 1813 р. Шуберт вступив до вчительської семінарії і вже за рік викладав у школі, де служив його батько. Кілька років поспіль він давав уроки музики, неодноразово намагався отримати постійну музичну посаду, але безуспішно. Попри життєві обставини він не полишив композиторської діяльності. Митця оточували друзі, прихильники його творчості, які допомагали йому матеріально. Твори композитора виконувалися у дружньому колі: такі вечори називалися «шубертіадами».

Добрий, життєрадісний і надзвичайно скромний Ф. Шуберт створював просту музику — світлу та щирі. Геніальний музикант прожив недовге й малорадісне життя, однак його музика дивує та захоплює й сьогодні.

Пам'ятник Ф. Шуберту
в м. Відень (Австрія)

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ДИВО-ОСІНЬ

Вірші Л. Ратич

Музика А. Олейнікової

Гар-ні дні, ла-ска-ве ди-во, О-сінь те-пла, зо-ло-
та! Ко-льо-ро-ве і кра-си-ве Ли-стя ти-хо об-лі-
та. О-сінь, о-сінь, о-сінь — ти ла-ска-ва каз-ка, І в о-сі-нню дни-ну
го-ді су-му-вать. О-сінь, о-сінь, о-сінь — ти ос-та-ння
лас-ка. «Здра-стуй, ди-во-о-сінь!» — бу-ду я спі-вать.

1. Гарні дні, ласкаве диво,
Осінь тепла, золота!
Кольорове і красиве
Листя тихо обліта.

Приспів:

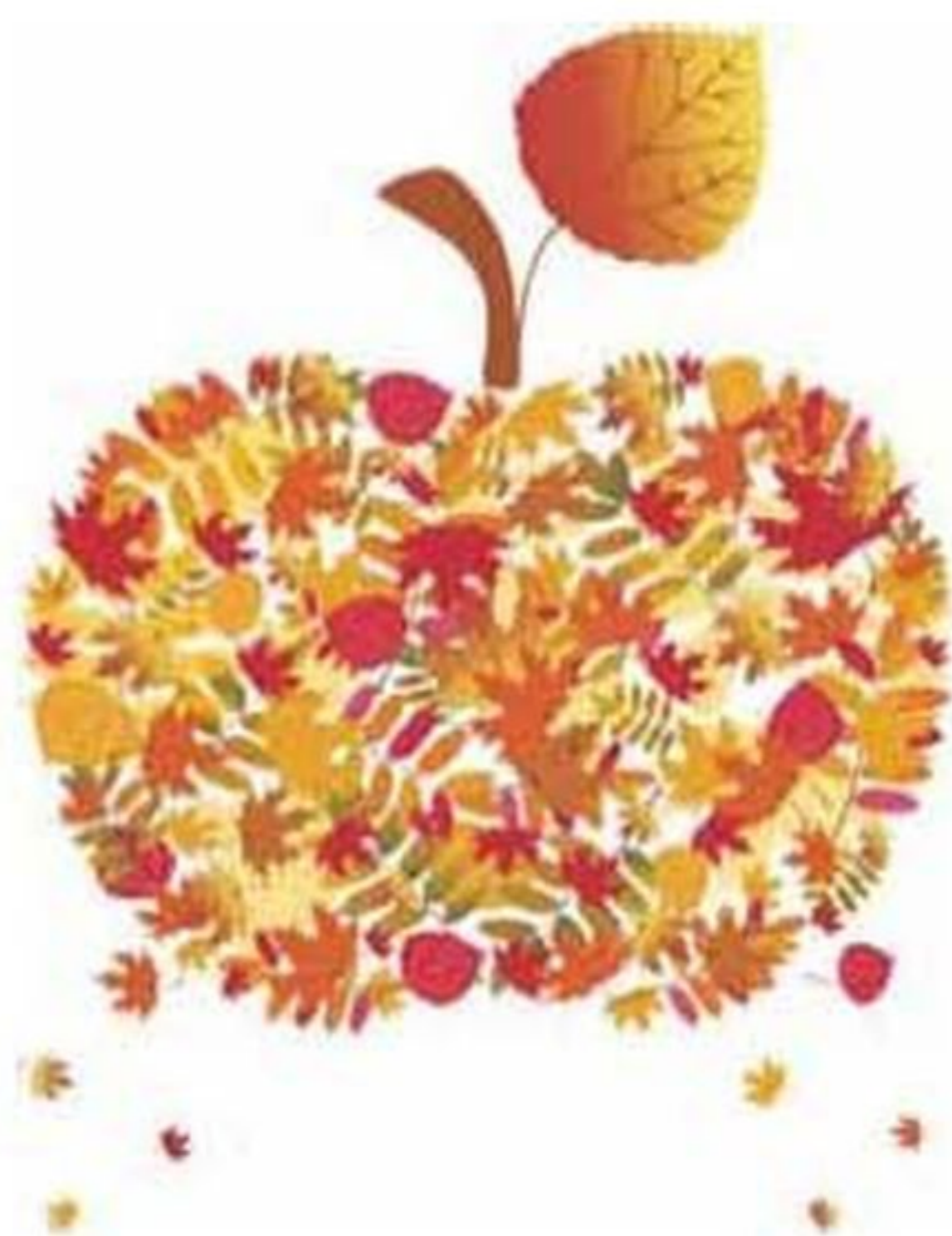
Осінь, осінь, осінь — ти ласкава казка,
І в осінню днину годі сумувати.
Осінь, осінь, осінь — ти остання ласка.
«Здрастуй, диво-осінь!» — буду я співати.

2. Сонечко ще гріє добре,
І гуляють дітлахи.
Та летіти ген за обрій
Вже збираються птахи.

Приспів.

3. Птах летить в краї далекі,
Осінь каже: «В добру путь!
До побачення, лелеко,
Повернутись не забудь!»

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Де зародилася серенада? Назвіть особливості цього камерно-вокального жанру.
2. Розкажіть про зв'язок музики з поезією в жанрі балади.
3. Знайдіть в українській літературі вірші, тематика яких відповідає жанру романсу та його різновидам — серенаді, баладі. Спробуйте придумати мелодію до одного з віршів.

Музичний проект. Започаткуйте шкільну фонотеку. Добирайте для кабінету музики записи відомих творів. Оберіть теми для колективного та індивідуального дослідження за окремими жанрами. Напишіть анотації до дібраних творів.

Завдання за бажанням. Проведіть з однокласниками музично-літературний вечір «Чарівні звуки романсів і серенад». Укладіть програму з творів вітчизняних і зарубіжних композиторів, доберіть поезії та твори живопису, співзвучні з настроями вокальної музики.

СУЧАСНІ ВОКАЛЬНІ ЖАНРИ: АВТОРСЬКА ТА ЕСТРАДНА ПІСНЯ

I

Упродовж багатоголіткового розвитку вокальні жанри набули різноманітних видів і форм.

Авторською (бардівською) піснею називають жанр вокальної музики, створеної музикантом-аматором, тобто людиною, яка за професією не є композитором. Найчастіше це — не лише автор віршів і музики, а співак-виконавець й акомпаніатор водночас. Таких музикантів-виконавців називали *бардами*. Зазвичай барди супроводжували свій спів грою на гітарі.

Бард — співак-поет давніх кельтських племен, згодом — професійний поет; нині — виконавець-аматор авторських (власних) пісень.

■ Як ви вважаєте, чому сучасні барди обрали саме гітару?

Пам'ятник сліпому барду в м. Ноббері (Ірландія)

Слово «бард» виникло дуже давно і з французької мови означає «проголошувати, співати». Бардами називали мандрівних поетів-співаків у кельтських племен, які проживали переважно на території сучасної Ірландії, Уельсу і Шотландії. Вони у своїх піснях прославляли народних героїв.

У середньовічній Європі таких співаків називали по-різному: жонглерами, трубадурами, менестрелями, шпільманами, труверами, мінезингерами, а в Давній Русі — скоморохами.

Сучасна авторська пісня зародилася у другій половині ХХ ст. і швидко поширилася серед різних верств населення. Вона активно розвивалася у творчості Юрія Візбора, Булата Окуджави, Володимира Висоцького та інших. Виник

особливий герой авторської пісні — романтик, лірик, мрійник, мандрівник з рюкзаком чи гітарою за плечима.

Серед відомих представників сучасної української авторської пісні — Едуард Драч, Сергій Шишкін, Ольга Богомолець, Марія Бурмака.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Герб Ірландії

Давня арфа «Квін Мері»

У стародавні часи у скандинавських країнах барди жили при дворах правителів і користувалися великим авторитетом. Під час визвольної боротьби ірландські барди були носіями національної ідеї. Вони були не лише музикантами, а й висококваліфікованими поетами, зналися на історії та традиціях місцевості, де проживали. При дворі короля або правителя барди виконували низку обов'язків: були літописцями і сатириками, вихваляли своїх господарів і критикувати їхніх суперників.

Час від часу відбувалися збори бардів, на яких нагороджували за кращі пісні, музичні твори і гру на інструментах. Барди співали і декламували вірші у супроводі арфи — стародавнього кельтського струнного інструмента. Тому й не дивно, що на гербі сучасної Республіки Ірландії зображено саме цей інструмент, який є символом ушанування мистецтва бардів.

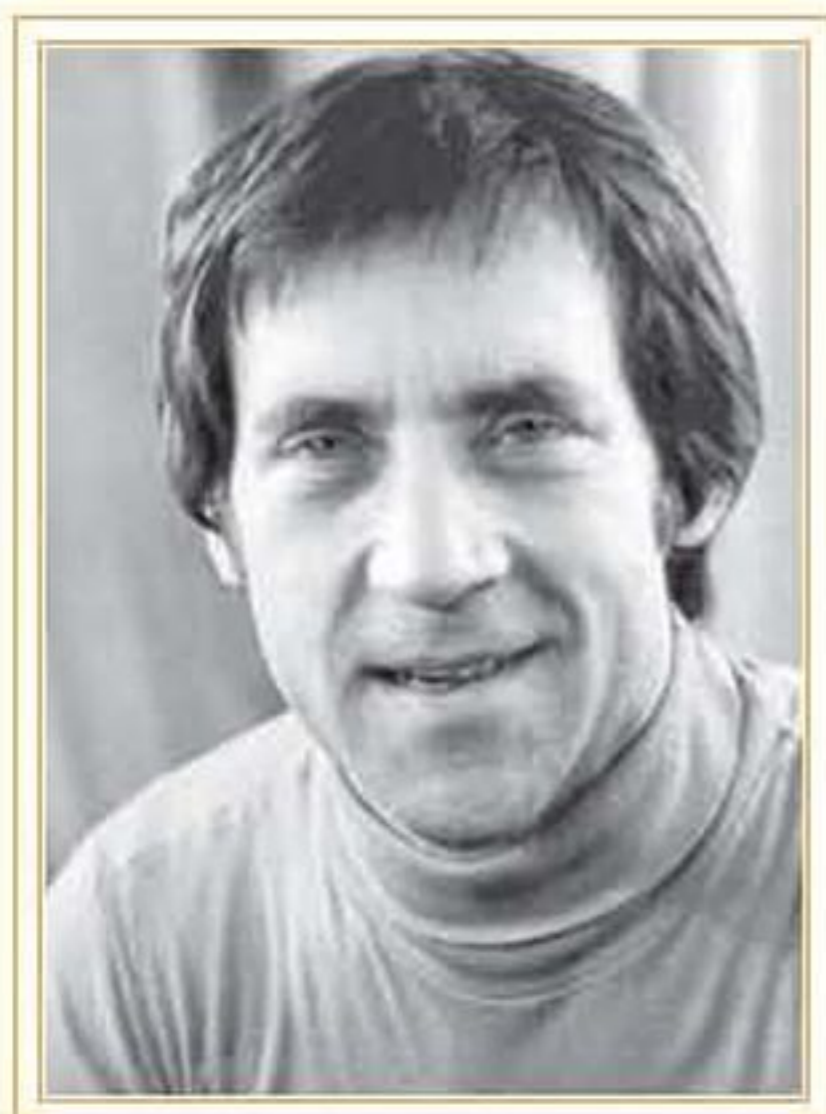
Я у світі музики: сприймаю, розумію

Володимир Висоцький, «Пісня про загублений час», «Пісня про добро і зло» з музичної постановки казки Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес».

Марія Бурмака, «Розмалюю писанку».

Який характер музики? Які почуття викликають ці пісні? Порівняйте ці пісні. Чим вони схожі? У чому полягає відмінність між ними?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Володимир Семенович ВИСОЦЬКИЙ:

*«Я не люблю сумний кінець події,
і я ціную кожну ніч і день.
Я не люблю усяку мить тоді,
коли веселих не співаю я пісень».*

Переклад В. Чумака

Володимир Семенович Висоцький (1938–1980) — російський актор, поет, автор-виконавець пісень. Народився в сім'ї військового, уродженця Києва. Мати — перекладач з німецької мови. Раннє дитинство минуло в московській комунальній квартирі, життя в якій він відобразив у своїх співочих поезіях. Відвідував драмгурток у будинку вчителя. За два роки вступив до Московського інженерно-будівельного інституту, але залишив навчання після першого семестру. Студентські роки минали на акторському відділенні Школи-студії МХАТ. Після закінчення працював у Московському драматичному театрі ім. О. С. Пушкіна. У ці роки починає писати пісні, зокрема для кінострічок.

У 1964 р. поповнив акторський склад Московського театру драми та комедії на Таганці, де пропрацював до кінця життя. Цікавість до авторської пісні з'явилася в нього після знайомства з творчістю Булата Окуджави, якого Висоцький вважав своїм учителем.

«Треба працювати!» — ось життєве кредо Висоцького. Якби це було можливим, він працював би цілодобово. Можна стверджувати, що в кожній його пісні — правда життя.

В. Висоцький виконував пісні під акустичну семиструнну гітару, але до бардівського руху себе не зараховував. Як композитор і поет, В. Висоцький написав понад 100 віршів, близько 600 пісень, зокрема, пісні до музичної казки Льюїса Керрола «Аліса в країні чудес».

Фрагмент
пам'ятника
В. Висоцькому
в м. Харкові

Я у світі музики: співаю, відчуваю

МУЗИКАНТ

Вірші і музика Б. Окуджави

Му-зы-кант иг-рал на скрип-ке, я в гла-за е - мугля-дел. Я нето, чтоб
лю - бо-пыт-ство-вал, я по не - бу ле-тел. Я нето, что - бы от ску-ки,
я на-де-ял - ся по-нять, Как у-ме-ют э-ти ру-ки э-ти зву-ки из-вле-
кать. Из ка-кой-то де-ре-вяш-ки, из ка-ких-то гру-бых жил, Из ка-кой-то там фан-
та - зи - и, ко - то-рой он слу - жил, Да е-щё ведь на-дов ду-шу к нам проникнуть и под-
жечь... А че-го с ней це-ре-мо-нить-ся? Че - го е-ё бе-речь?

- Музыкант играл на скрипке, я в глаза ему глядел.
Я не то, чтоб любопытствовал, я по небу летел.
Я не то, чтобы от скуки, я надеялся понять,
Как умеют эти руки эти звуки извлекать.
Из какой-то деревяшки, из каких-то грубых жил,
Из какой-то там фантазии, которой он служил,
Да ещё ведь надо в душу к нам проникнуть и поджечь...
А чего с ней церемониться? Чего её беречь?

2. Счастлив дом, где пенье скрипки наставляет нас на путь
И вселяет в нас надежду, остальное как-нибудь.
Счастлив инструмент, прижатый к угловатому плечу,
По чьему благословению я по небу лечу.
Счастлив тот, чей путь не долог, пальцы злы, смычок остёр,
Музыкант, соорудивший из души моей костёр!
А душа (уж это точно), ежели обожжена —
Справедливей, милосерднее и праведней она.

Про якого музиканта йдеться в пісні? Чи сподобалася вона вам?
Схарактеризуйте особливості мелодії.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте особливості творчості бардів у минулому.
2. У чому полягає відмінність між виконанням авторської пісні та інших пісенних жанрів?
3. Уявіть себе бардом і спробуйте створити авторську пісню про захоплення та мрії сучасного підлітка.

Музичний проект. Підготуйте разом з однокласниками аудіо- та відеопрезентації виконавців авторської пісні. Проведіть дискусію на тему «Портрет героя авторської пісні».

Завдання за бажанням. Ознайомтеся з творчістю сучасних українських бардів. Поділіться своїми враженнями. Яка з пісень вам найбільше сподобалася і чому?

II

Яку музику, на вашу думку, називають популярною? Чи можна назвати так естрадну музику? Поміркуйте, що таке *естрада*.

Слово «естрада» з французької означає «поміст для виступу артистів; вид мистецтва». То ж про які мистецтва йдеться? Сьогодні естрада охоплює різні жанри музичного, танцювального й ораторського мистецтва. На естрадній сцені нині можна побачити концертно-видовищні виступи співаків, музикантів, танцівників, гумористів і сатириків тощо.

Естрадна пісня — жанр сучасної музики; популярний вокальний твір, призначений для виконання на естраді.

Особливістю естрадних виступів є те, що вони недовготривалі, на відміну від театральних спектаклів чи концертів класичної музики, і передусім мають на меті розважити глядачів, подарувати їм гарний настрій і викликати позитивні емоції. Тому й не дивно, що цей вид сценічного мистецтва настільки популярний у всьому світі. До того ж естрадна пісня чи танець не потребують завчасної підготовки слухача або глядача — естрадний номер достатньо зрозумілий і легкий для сприйняття. Та й насолодитися виконанням твору можна не тільки в концертному залі, а й удома — подивитися його по телебаченню чи послухати по радіо.

Щороку в багатьох країнах світу відбуваються фестивалі й конкурси естрадної пісні та музики, під час яких можна почути народні й авторські пісні у виконанні як нових співаків, так і відомих артистів. У пісенних конкурсах беруть участь і дорослі, і діти, а журі визначає серед них найкращих. Іноді до цього долучаються глядачі, які шляхом телеголосування обирають співака, котрий полонив їхні серця.

Роздивіться фотографії та підписи до них. Зробіть припущення, у чому полягає відмінність між фестивалем пісні й фестивалем виконавців. Який із нижченаведених музичних заходів ви бажали б відвідати і чому?

1

2

- 1 — Переможниця Міжнародного конкурсу пісні «Євробачення. Діти» 2012 року — одеситка Анастасія Петрик;
2 — Переможниця Міжнародного конкурсу молодих виконавців популярної музики «Дитяча Нова хвиля – 2013» — киянка Софія Тарасова

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Всеукраїнський фестиваль сучасної пісні та популярної музики «Червона рута» вже понад 20 років розкриває таланти серед молодих авторів і виконавців, сприяє створенню нових напрямів сучасної української пісні.

Конкурс отримав свою назву на честь однойменної пісні легендарного виконавця й автора пісень Володимира Івасюка. Фінал «Червоної руті» відбувається раз на два роки. Серед українських естрадних «зірок» чимало переможців цього фестивалю різних часів — це Олександр Пономарьов, Руслана, Віктор Павлік, Наталія Могилевська, Ані Лорак, гурти «Воплі Відоплясова», «Скрябін», «Плач Єремії», «ТНМК», «Друга ріка».

Співаки, які беруть участь у фестивалі, обирають музичний жанр, у якому вони зможуть найліпше розкрити свій талант. А саме: поп-музика, сучасна танцювальна музика, рок-музика, акустична музика, український автентичний фольклор та інша музика. І хоча фестиваль вважається молодіжним, у фольклорному жанрі виступають також діти і люди старшого віку. Під час фінального гала-концерту (заключного етапу конкурсу) оголошують переможців фестивалю.

«Червона рута» успішно розвиває національну музичну масову культуру, підтримує і допомагає молодим українським виконавцям заявити про себе як на Україні, так і поза її межами.

Виступ конкурсантів «Червоної руті–2013»
на фестивалійній сцені

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Володимир Івасюк, «Червона рута».

Раймонд Паулс, «Кашалотик», у виконанні дитячого вокального ансамблю «Дзегузїте» («Зозуленька»).

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

СЕКРЕТ СПІВУ

(За Г. Лопатиною, М. Скребцовою)

Виріс на лісовій галявинці дзвіночок і задзвенів ніжно для всього лісу. Почула його дзвін вільшанка і прощебетала:

— Гарний у тебе передзвін, дзвіночку, але дуже тихий, ліс його не чує.

— Шкода, а я хотів на концерті на честь дня народження лісу сольну пісеньку виконати, — засумував дзвіночок.

— Не сумуй, дзвіночку, — защебетала пташка. — Заспіваймо пісеньку разом! Будемо виступати не соло, а дуєтом.

Погодився дзвіночок. Він ніжно дзвенів, а вільшанка солодко співала. Проте пісенька не вдавалася.

Почув їх дятел і вигукнув:

— Вашому дуєтові гучності бракує і ритму. Хочете, я вам допоможу? Я вмю дзвінкий ритм дзьобом вистукувати. Буде в нас не дуєт, а тріо.

Погодилися вільшанка і дзвіночок, заспівали разом з дятлом. Щосили намагалися: дзвіночок ніжно дзвенів, вільшанка солодко виспівувала, а дятел ритмічно стукав. Однак пісенька знову не вдавалася.

Раптом із трави коник зацокотав:

— Вашому тріо скрекоту бракує! Візьміть мене — буде в нас не тріо, а квартет.

Узяли співаки коника до свого гурту і почали вчотирьох пісню для лісу розучувати, проте знову нічого в них не вийшло.

— Може, нам інших музикантів запросити — більш відомих? — запропонував дзвіночок.

— Річ тут не в музикантах, секрет в іншому, — проскрипіла стара мудра ялина, біля якої лісові співаки проводили репетицію. — Покличте фею Музики, вона всі музичні таємниці знає.

Покликали співаки фею Музики. Вона одразу прилетіла і сказала:

— Секрет тут немає. Кожен з вас співав свою пісеньку, а щоб співати дуєтом або квартетом, вам треба одну й ту саму пісеньку співати разом, слухаючи одне одного.

Прислухалися співаки до поради феї. Спочатку всі разом виконали пісню дзвіночка, потім — вільшанки, а потім — дятла і коника.

— Коли я співав пісеньку вільшанки, мій голос звучав більш дзвінко.
А коли виконував пісеньку дятла — у голосі гучність з'явилася, — радів дзвіночок.

Концерт видався на славу. Лісовий квартет виконав аж чотири пісні: дзвіночка, вільшанки, дятла і коника.

— Спасибі, друзі, за пісні. Ніколи таких доладних і дзвінких пісень не чув,
— зашелестів гілками ліс. — А ще спасибі за найголовніший подарунок.

Здивувалися співаки, бо більше не мали подарунків для лісу.

— Найголовніший для мене подарунок — це те, що ви навчилися співати разом і одне одного слухати, — пояснив ліс.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ХВОСТИКИ-МЕТЕЛИКИ

Вірші і музика Н. Май

А у нас у кла - сі дів - чин - ка ма - лень - ка, О - чі - на - мис - тин - ки,
но - сик кир - па - тень - кий, На - че по - лу - нич - ки — дві ро - же - ві щі - ки,
І не - мов дзві - но - чок — сріб - ний го - ло - со - чок. Хвос - ти - ки - ме - те - ли - ки
сми - кать я не бу - ду, Під - не - су порт - фе - ли - ка, бу - ду по - руч всю - ди.
Мар - но на - смі - ха - ють - ся хлоп - ці та дів - ча - та, О - та - ку ма - ле - сень - ку
тре - ба за - хи - ща - ти. О - та - ку ма - ле - сень - ку тре - ба за - хи - ща - ти.

1. А у нас у класі дівчинка маленька,
Очі-намистинки, носик кирпатенький,
Наче полунички — дві рожеві щічки,
І немов дзвіночок — срібний голосочок.

Приспів:

Хвостики-метелики смикать я не буду,
Піднесу портфелика, буду поруч всюди.
Марно насміхаються хлопці та дівчата,
Отаку малесеньку треба захищати. (Двічі)

2. Я візьму за руку дівчину маленьку,
Очі-намистинки, носик кирпатенький,
По стежині в школу підемо ми разом,
І відразу стане сонячно у класі.

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Поміркуйте, у чому полягає відмінність між естрадною піснею і народною.
2. Дослідіть самостійно творчість Володимира Івасюка — легендарного автора й виконавця української естрадної пісні.

Завдання за бажанням. Поцікавтеся, хто з українських співаків брав участь у конкурсі естрадної пісні «Євробачення», зокрема в дитячому.

РОЗДІЛ ЖАНРИ
2 ХОРОВОЇ
МУЗИКИ

*Велич мистецтва найяскравіше
виявляється в музиці.
Йоганн Тетте,
німецький письменник*

ХОРОВА ДУХОВНА МУЗИКА: МЕСА, ЛІТУРГІЯ, КОНЦЕРТ, РЕКВІЄМ

У житті людини трапляються події, що викликають різні почуття: радість, печаль, гордість. З особливою виразністю їх може передати хорове мистецтво. Співаючи, людина вкладає у виконання свої переживання і сподівання. Твори, що виконуються великою групою співаків, мають особливе різнобарвне звучання.

Хто виконує хорову музику? Пригадайте, за допомогою чого народжуються хорові мелодії. Як називаються чоловічі, жіночі й дитячі голоси в хорі? Де зазвичай звучить духовна хорова музика?

Хорова музика завжди відігравала важливу роль у духовному житті людей. У давнину при монастирях існували співочі школи, діяльність яких сприяла поширенню хорового мистецтва, розвитку багатоголосного співу.

Конкурсанти Міжнародного дитячого хорового конкурсу-фестивалю «Артеківські зорі»

Хорова музика привертала увагу багатьох композиторів. Світової слави здобули хорові твори Джованні Палестріни, Йоганна Себастьяна Баха, Георга Фридриха Генделя, Модеста Мусоргського, Петра Чайковського та інших.

Українська хорова культура формувалася впродовж століть і досягла високого художнього рівня. До золоті скарбниці українського музичного мистецтва увійшли хорові твори Дмитра Бортнянського, Максима Березовського, Артема Веделя, Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Олександра Кошиця та інших.

Здавна хоровий духовний спів разом з монументальним живописом й архітектурою особливим чином поєднуються і взаємодіють між собою. Такий синтез мистецтв потужно впливає на внутрішній стан людини, пробуджуючи в ній глибокі почуття.

Нерідко під час прослуховування духовної музики в уяві виникають образи, так чи інакше пов'язані з величчю храму. Коли ж ми споглядаємо ікони, мозаїки, фрески, то ніби чуємо неперевершений хоровий спів.

Колись у спеціальних церковних приміщеннях — каплицях-капелах — розміщувався чоловічий хор, який співав без супроводу

музичних інструментів. Згодом словом «капела» почали називати не лише каплицю, а й ансамбль музикантів, які співали в ній. Пізніше ця назва поширилася й на інструментальні ансамблі. Нині, коли говорять, що хор співає *а капела*

Виступ дитячого хору Києво-Печерської лаври в Софії Київській

(тобто «як у капелі»), ідеться про спів без інструментального супроводу.

Головне богослужіння в католицькій церкві називається *месаю*. Вона присвячена споминам про Ісуса Христа і виконується хором у супроводі музичного інструмента *органна*.

Меса — жанр духовної музики; багаточастинний хоровий твір, написаний на духовний текст.

Роздивіться сучасний орган, його будову. Поміркуйте, до якої групи музичних інструментів він належить.

Труби органна

Мануал органна

У православному храмі виконують *літургію*, яку співає хор а капела. Тож музично-виконавські традиції меси й літургії дещо відрізняються.

Літургія — жанр духовної хорової музики, що виконується а капела.

Поступово розвиваючись, меса і літургія перетворилися на самостійні музичні жанри: виникли твори, призначені для великого хору, симфонічного оркестру і солістів. Сьогодні літургію і месу можна почути у виконанні академічних оркестрів і хорів у концертній залі, філармонії.

Що відбувається на картинах? Кого зобразив художник? Яку музику можна уявити?

Ян ван Ейк. Фрагменти Гентського вівтаря

Великого поширення в українській культурі набув жанр *хорового концерту*. Духовний концерт № 15 «Придіте, воспоем» Дмитра Бортнянського — один з найкращих творів у хоровій спадщині композитора. Він складається з трьох контрастних частин, кожна з яких зворушує своєю яскравістю і самобутністю.

Хоровий концерт — жанр духовної музики; багаточастинний акапельний твір, в основі розвитку якого лежить зіставлення співацьких голосів (партій).

Пригадайте, з яких частин відповідно до характеру музики складається концерт. Як у ньому втілюється контраст?

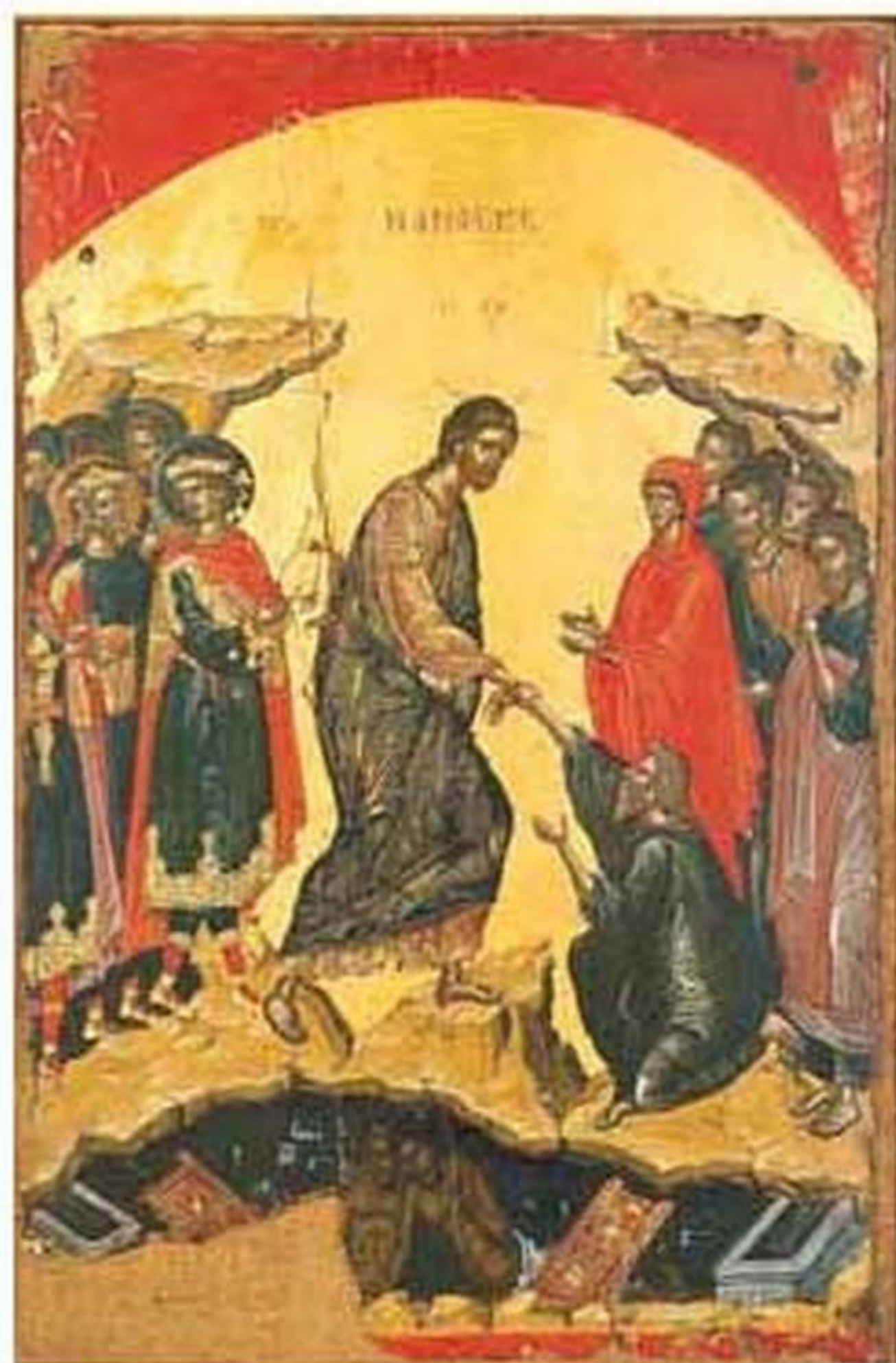
У першій частині концерту використовуються урочисті мотиви *канта-вівата* — поширеного жанру вокально-хорової музики тієї доби.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Дмитро Бортнянський, **Хоровий концерт №15** (I частина).

Які емоції викликає концерт? Який загальний характер музики першої частини? Які прийоми музичної виразності використовує композитор? Порівняйте настрій частини концерту і картин на цю тему.

Ф. Критський.
Воскресіння Ісуса Христа

П. Перуджино.
Вознесіння Ісуса Христа

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Дмитро Степанович Бортнянський (1751–1825) — видатний український і російський композитор, хоровий диригент. Народився у співучому серці України — місті Глухові (нині Сумська обл.). У дитинстві хлопчика взяли до Петербурзької співацької капели. Ще в юні роки він привернув до себе увагу винятковими музичними здібностями. Щоб вдосконалити музичну освіту, він від'їжджає на навчання до Італії. Тут упродовж 10 років пише опери на міфологічні сюжети, які мали успіх на сценах італійських оперних театрів.

Здобувши європейське визнання, Д. Бортнянський повертається до Петербурга, де згодом очолює Придворну співацьку капелу. За час його керівництва капела досягла вершин майстерності. У її виконанні звучали шедеври світової музичної класики: «Пори року» Гайдна, Реквієм Моцарта, «Месія» Генделя, «Урочиста меса» Бетховена. Та найбільше захоплення у слухачів викликали хорові концерти самого Бортнянського: ці твори увійшли до золоті спадщини світової культури. У доробку митця — 35 чотириголосних і 10 восьмиголосних хорових концертів.

Особливо любляв Д. Бортнянський піснеспів, що називався «Херувимською піснею». Ця пісня завжди виконувалася надзвичайно лірично, проникливо, щиро. Композитор створив близько десятка «Херувимських». Найвідоміша — Херувимська № 7. Вона завжди вражала слухачів своєю мелодійністю.

Композитор написав також велику кількість інструментальних творів, які стали першими зразками вітчизняної музики в різних жанрах (симфонія, соната, концерт, квартет, квінтеттощо).

Пам'ятник Д. Бортнянському
в м. Глухові

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте жанри меси і літургії. Чим відрізняється їх виконання?
2. Розкажіть про особливості хорового концерту.
3. Поміркуйте, яке значення жанрів духовної хорової музики в сучасній культурі, зокрема в житті людини.

Музичний проект. Дослідіть у групах життя і творчість Дмитра Бортнянського та його сучасника — композитора Максима Березовського. Проаналізуйте спадщину митців за жанрами: хорова музика, камерно-інструментальні твори. Порівняйте творчі долі митців.

II

Одним з найдавніших жанрів духовної музики (понад півтори тисячі років) — є *реквієм*.

Реквієм — жанр духовної музики; заупокійна меса.

Таку назву меса отримала відповідно до першого слова своєї початкової частини: «Вічний спокій даруй їм, Господи» («Requiem aeternam dona eis, Domine»). Згодом реквієм перетворився на самостійний музичний жанр. Так стали називати багаточастинний твір скорботно-піднесеного характеру для хору та оркестру.

Пригадайте, що вам відомо про життя і творчість Вольфганга Амадея Моцарта. Які твори композитора ви слухали на уроках музичного мистецтва в попередніх класах?

Реквієм В.-А. Моцарта — усесвітньо відомий шедевр цього хорового жанру. Через хворобу композитор не встиг завершити твір, тому доопрацював його один з учнів Моцарта. Дев'ять з дванадцяти номерів Реквієму написані для хору, три — для квартету солістів. У другій частині твору — «День гніву» — представлена картина Страшного Суду.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Вольфганг Амадей Моцарт, «Dies irae» («День гніву») з Реквієму для солістів, хору та оркестру (II частина).

Визначте характер прослуханої частини реквієму. Що найбільше вразило? Спробуйте передати свої емоції, почуття, уявлення.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Вольфганг Амадей МОЦАРТ:

«Я не можу виражати своїх почуттів і думок у віршах або фарбах... Але я можу це зробити за допомогою звуків, тому що я — музикант!».

Вольфганг Амадей Моцарт (1756–1791) — усесвітньо відомий композитор. Народився в м. Зальцбурзі (Австрія) в родині скрипаля і композитора Леопольда Моцарта. Із раннього дитинства він почав опановувати гру на клавесині й скрипці. В 11-річному віці створює першу оперу, а за рік диригує оркестром. З дитинства успішно концертував у багатьох країнах Європи.

В.-А. Моцарт був надзвичайно талановитим і водночас працюючим. Очевидці зауважували, що для написання музики Моцарту навіть не потрібен був інструмент. Створюючи музику, він міг розмовляти з людьми. Загалом, ніщо не могло завадити його творчому натхненню.

Упродовж свого нетривалого життя композитор написав понад 600 музичних творів. Його спадщина охоплює всі без винятку музичні жанри і форми, що існували тоді в мистецтві: симфонію, оперу, інструментальний концерт, сонату, балет, ораторію, кантату.

Музика Моцарта мелодійна, чарівна, вишукана, вона вражає своєю глибокою емоційною силою, захоплює проникливим відтворенням внутрішнього світу людини.

РЕКВІЄМ МОЦАРТА

(За А. С. Кленовим)

З Реквіємом В.-А. Моцарта, найвідомішим в усьому світі твором цього жанру, пов'язана таємнича і сумна історія.

Одного вечора до Моцарта завітав незнайомець, одягнений у все чорне, і замовив написання музичного твору. Нічого дивного в цьому не було, адже заможні люди і навіть королі тих часів часто замовляли у відомих композиторів музику для власного оркестру, капели, домашнього або придворного театру. Моцарта передусім здивувало те, що чоловік не назвався, та й, власне, замовлення виявилось дивним — написання траурної музики, хоча досі Моцарт славився на весь світ своїми життєлюбними, світлими і радісними творами.

У той час композитор працював над оперою «Чарівна флейта», тому писати Реквієм доводилося уривками. Допомагав Моцартові його учень — Зюсмайєр, який запам'ятовував і дбайливо зберігав усе, що мало хоча б якесь відношення до майбутнього твору. Тоді Зюсмайєру навіть не спадало на думку, що його вчитель працює над останнім у своєму житті твором. Майстер, змучений хворобою, сумно розмірковував над тим, що пише заупокійну месу по самому собі...

Минав 1791 рік. Увечері 4 грудня до знесиленого хворобою Моцарта завітали друзі. Господар попросив, щоб йому принесли незавершену партитуру Реквієму. Він хотів почути цю музику наживо. І ось, обступивши ліжко великого митця, усі разом заспівали по нотах заупокійнумесу. Раптово голос Моцарта здригнувся, він розридався і відклав партитуру вбік.

Усі тихо розійшлися, щоб не турбувати хворого. Невдовзі митець ледь чутно покликав учня і став пояснювати, як треба завершити Реквієм, коли його не стане. Їхню розмову перервав лікар...

Десь опівночі Моцарт підвівся, провів очима по кімнаті, ніби щось шукаючи... За мить його не стало. Поруч лежав незавершений Реквієм.

Таємниця «незнайомця в чорному», через якого розхвилювався композитор, незабаром розкрилася. Виявляється, до Моцарта приходив слуга графа В. Штуппах. Цей вельможа був великим меломаном і хотів прославитися як композитор. Він уже неодноразово купував у різних композиторів невеликі твори і, власноруч переписуючи їх, видавав за свої. А тут у графа сталася біда: померла дружина. Вражений цією подією, він вирішив створити «власний» реквієм на спомин про неї, для чого і замовив цей твір Моцартові. Заплативши за Реквієм, граф вважав, що «товар» перейшов у його власність...

Зюсмайєр завершив Реквієм учителя. Суперечки щодо цього геніального твору не стихають і досі. Адже ніхто не може з упевненістю сказати, де закінчується творчість Моцарта і починається робота Зюсмайєра. Однак усі вважають Реквієм Моцартівським твором.

Г. О'Ніл. Останні години Моцарта

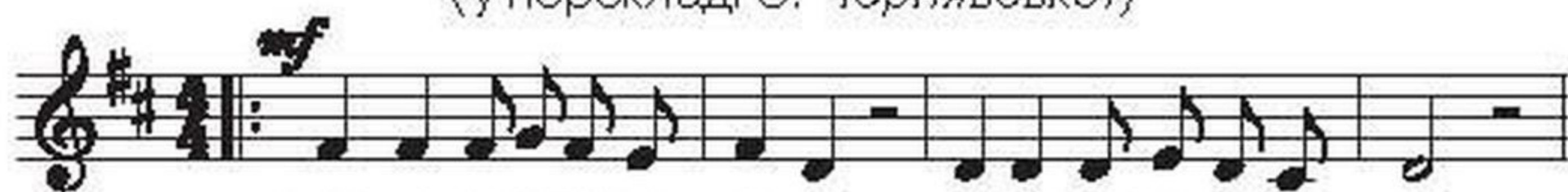
Я у світі музики: співаю, відчуваю

БУДИНОК ПІД БЛАКИТНИМ ДАХОМ

Вірші В. Орлова

Музика І. Кириліної

(у перекладі О. Чернявської)

1. Ні - би дах над го - ло - во - ю — Ці бла - кит - ні не - бе - са,

А на - вко - ло нас з то - бо - ю Ди - во - виж - на є кра - са.

О - ке - а - ни, па - ро - пла - ви, Рі - ки, го - ри і лі - си,

Всі на - ро - ди, всі дер - жа - ви, І, зви - чай - но, я і

ти. Ли - не в не - бі го - лу - бім Наш ве -
ли - кий спіль - ний дім. Під є - ди - ним не - бом
си - нім В ми - рі й зла - го - ді рос - тім!

1. Ніби дах над головою —
Ці блакитні небеса,
А навколо нас з тобою
Дивовижна є краса.
Океани, пароплави,
Ріки, гори і ліси,
Всі народи, всі держави,
І, звичайно, я і ти.

Приспів:

Лине в небі голубім
Наш великий спільний дім.
Під єдиним небом синім
В мирі й злагоді ростім!

2. Разом нам оберігати
Гарне й щедре це житло,
Ми про все повинні дбати,
Що нам радість принесло.
І пухнасті крижинки,
І водичка зі струмка,
І дерева, і травинки,
І стрімка гірська ріка.

Приспів:

3. Дім кружляє біля сонця,
Щоб нести воно могло
В світі кожному віконцю
Золотистеє тепло.
Щоб усіх минали біди,
Щоби жили ми завжди,
Як прекрасні сусіди,
І як друзі — я і ти!

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте музичні особливості вокального жанру реквієм.
2. Що нового і цікавого ви дізналися про творчість Моцарта?

Завдання за бажанням. Прослухайте інші частини Реквієму Моцарта, зокрема «Лакримозу». Поміркуйте, що є спільного в хоровій музиці Дмитра Бортнянського і Вольфганга Амадея Моцарта.

ХОРОВІ ЖАНРИ: КАНТАТА, ОРАТОРІЯ

Слово «кантата» походить від італійського *cantare*, що означає «співати». Жанр кантати виник кілька століть тому, але спочатку був призначений для співу в супроводі музичного інструмента.

Сучасна кантата — це великий музичний твір, що складається з кількох частин і може виконуватися хором, солістами та симфонічним оркестром.

Кантата — жанр вокально-хорової музики; великий твір для хору, соліста й оркестру.

Зазвичай, усі частини кантати поєднані між собою спільною ідеєю, кожна з них послідовно розкриває ту саму тему. Виразальні засоби музичного мистецтва та літератури, поєднуючись і взаємодіючи між собою, дають змогу авторам кантати (поетові й композитору) яскраво та різноманітно втілити свій задум.

Серед авторів кантат чимало українських композиторів. Урочисті та лірико-епічні кантати писали Микола Лисенко, Левко Ревуцький, Денис Січинський, Станіслав Людкевич. Леся Дичко — сучасний автор високохудожніх хорових творів, зокрема кантат. Також вона писала інструментальні п'єси для дітей.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Леся Дичко, «Веснянка» з кантати «Пори року».

Схарактеризуйте загальний настрій музики. Які образи виникають в уяві? Пригадайте, які ще композитори писали музику, присвячену порам року.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Леся
ДИЧКО:

*«Я чую музику в шелесті цілок,
у подиху вітру, у співі птахів,
у теплих сонячних променях,
у шумі хвиль, у суворих
обрисах архітектурних
ансамблів, у чудових
полотнах живописців...»*

Леся (Людмила) Василівна Дичко (1939 р. н.) — одна з найвідоміших сучасних хорових композиторів України. Її твори звучали на хорових фестивалях, конкурсах та в концертних програмах багатьох країн світу.

Народилася в м. Києві, з дитинства захоплювалася музикою. Найулюбленішими уроками Лесі у школі були історія й література, тому й не дивно, що вона писала музику до віршів. Закінчила Київську консерваторію імені П. І. Чайковського.

Композиторка написала багато опер, симфоній, кантат, ораторій, літургій і творів для фортепіано. Творчі уподобання Л. Дичко поповнюють хорові концерти, що виявляють іще одну грань її таланту — потяг до живопису, скульптури, архітектури й самобутності культур рідної України та інших країн. Ідеться, зокрема, про хорові концерти «Край мій рідний» на вірші Бориса Олійника та Степана Жупанина, «Французькі фрески», «Іспанські фрески», «Швейцарські фрески». Найулюбленішими жанрами Л. Дичко можна вважати хорові, адже саме в них композитор розвивала унікальну традицію української духовної музики.

Сьогодні Л. Дичко як член журі бере участь у багатьох конкурсах і фестивалях, зокрема хорового конкурсу ім. М. Леонтовича та Всесвітнього хорового конкурсу сучасної музики в м. Дебрецен (Угорщина). Ім'я Лесі Дичко широко знане у світі, а її творчість належить до найкращих надбань сучасної української музики.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Розкрийте жанрові особливості кантати.
2. Пригадайте, кантати яких композиторів ви слухали.
Завдання за бажанням. У вільний час послухайте твори Лесі Дичко для дітей: пісні, хори, кантати.
3. Поцікавтеся репертуаром відомих хорових колективів України, рідного краю. Які хорові жанри представлено в їхніх концертних програмах?

II

В ораторії, як і в кантаті, музика тісно пов'язана зі словом, однак музично-поетична розповідь присвячена більш визначним подіям.

Ораторія — жанр духовної музики; масштабний за змістом багаточастинний твір для хору, солістів й оркестру.

Перші ораторії виникли у храмах. При церквах існували спеціальні приміщення, де виконували музику. Деякі з них називалися капелами. Тут звучали музичні прославляння, які згодом перетворилися на великі хорові твори з релігійними сюжетами — **ораторії**.

Одним із найвідоміших творів західного хорового мистецтва є хор «Алілуя» з тричастинної ораторії «Месія» німецького композитора Георга Фридриха Генделя. У християнстві Месія (Помазаник) — Спаситель, посланий Богом на землю. Текст для ораторії композитор узяв із англomовного перекладу Біблії. Наприкінці другої частини ораторії звучить вищезгаданий хор.

Пам'ятник Г.-Ф. Генделю в м. Галле (Німеччина)

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Георг Фридрих Гендель, хор «Алілуя» з ораторії «Месія».

Які почуття виникли під час прослуховування твору? Чим вражає ця музика? Чи допомагають оркестрові барви створити піднесене звучання хору?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Георг Фридрих
ГЕНДЕЛЬ:

*«Мені було дуже шкода, коли б
моя музика лише розважала
слухачів: я намагався зробити
їх кращими».*

Георг Фрідріх Гендель (1685–1759) — відомий німецький композитор. Дитинство і рання юність Генделя минули в рідному місті Галле. Любов до музики виявилася в нього дуже рано. Хлопчик надавав перевагу трубам, барабанам, флейті, а не звичайним іграшкам. Майбутній композитор не тільки сам грав на музичних інструментах, а й разом із друзями намагався створити дитячий оркестр. Із 7-річного віку він опановував мистецтво гри на органі, клавесині та гобої.

Упродовж життя митець постійно змінював місця проживання. У м. Гамбурзі він працював скрипалем, потім диригентом оркестру. Саме тут відбулися прем'єри його опер. Згодом Гендель переїхав до Італії, де здобув визнання і як виконавець на органі та клавирі, і як композитор.

Прибувши на проживання до Англії, Гендель створив свій найвідоміший твір — «Месію». Спочатку англійці холодно сприйняли його ораторії, адже твори не розважали публіку, як тогочасні італійські опери. Але невдовзі на композитора чекав неперевершений тріумф. Останні 10 років життя Г.-Ф. Генделя — час загального визнання і захопленого шанування його геніальної творчості.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ВЕСЕЛКОВА

Вірші О. Кононенка

Музика О. Жилінського

Жваво

1. Про ка-ли-ну піс-ня ли-не,
 До не-базлі-та-є. Гей, ро-ди-но, Ук-ра-ї-на
 Ве-сел-ко-ю гра-є.
 Си-не не-бо о-бій-ма-є
 Зо-ло-ті роз-до-ли. Нас че-ка-є, зу-стрі-ча-є
 Ве-сел-ко-ва до-ля. Хай у кож-но-му
 сер-ці, На-че со-няч-на мрі-я, За-спі-ва-є ве-
 сел-ка На доб-ро і на-ді-ю! Хай у ді-ю!

1. Про калину пісня лине,
До неба злітає.
Гей, родину, Україна
Веселкою грає.
Синє небо обіймає
Золоті роздоли.
Нас чекає, зустрічає
Веселкова доля.

Приспів:

Хай у кожному серці,
Наче сонячна мрія,
Заспіває веселка
На добро і надію!

2. Понад цвітом-дивоцвітом
Веселка іскриться.
Будем дбати, шанувати
Прадавні криниці,
Ярославові поради,
Кобзареве слово,
Честь козацької громади,
Солов'їну мову.

Приспів.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У багатьох країнах світу зазвичай підводяться, коли хор виконує «Алілуя» в другій частині ораторії «Месія» Генделя. За переказами, традиція бере свій початок із часів правління Георга II — короля Англії. Говорять, його настільки вразило звучання твору, що під впливом емоцій і вражень він скочив на ноги. Разом з ним підвелися й усі піддані. Однак зараз ця історія не вважається достовірною: король міг і зовсім не бути присутнім на прем'єрі (першому виконанні твору).

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Розкажіть, що ви знаєте про історію виникнення ораторії.
2. Порівняйте особливості вокально-хорових жанрів — кантати й ораторії.
3. Уявіть себе учасниками українського проекту «Битва хорів». Які пісні ви обрали би для виконання?

Завдання за бажанням. Віднайдіть в Інтернеті й прослухайте твори, написані українськими композиторами в жанрі ораторії. Яким подіям минулого або сучасності вони присвячені?

ЦИКЛИ У ВОКАЛЬНО-ХОРОВІЙ МУЗИЦІ

Вокально-хорові та інструментальні твори композитори часто об'єднують у *цикли*. Пригадаймо інструментальний цикл Каміля Сен-Санса «Карнавал тварин». Музика цього твору сповнена гумору, у ній наслідуються голоси тварин. Найулюбленіша п'єса багатьох шанувальників творчості К. Сен-Санса — «Лебідь». У головній темі цього твору, яку виконує віолончель, змальовується граціозний рух лебедя на воді.

Вокальний цикл — цикл романсів або пісень, об'єднаних однією ідеєю.

Пригадайте, які п'єси з циклу К. Сен-Санса «Карнавал тварин» ви слухали в попередніх класах. Що об'єднує твори цього циклу?

I

Російський композитор Модест Петрович Мусоргський створив неперевершений вокальний цикл «Дитяча», що складається із семи музичних мініатюр для виконання одним або двома вокалістами в супроводі фортепіано. Вірші до кожної із цих невеликих сценок написав сам композитор.

Мініатюра — невеликий музичний твір, найчастіше інструментальна п'єса.

У першій п'єсі під назвою «З нянею» дитина вмовляє свою няню розповісти різні історії. Особливість цього твору полягає в тому, що композитор передає емоційне звернення хлопчика речитативом. При цьому наголошені склади у словах збігаються із мелодійним стрибком. Завдяки цим музичним засобам створюється враження живого мовлення дитини.

Другий твір циклу — «У кутку» — розпочинається з «високої» емоційної ноти няні, яка гнівається на свого вихованця Михасика. Безупинні восьмі ноти — це своєрідний акомпанемент до вигукувань: «Ах ты, проказник! Клубок размотал, прутки растерял! Ахти! Все петли спустил! Чулок весь забрызгал чернилами!» З кутка чути жалісну відповідь хлопчика, втілену в мінорних інтонаціях зі спадаючим закінченням. Мальок пояснює

няні, що шкоду заподіяло кошеня, а не він.

Мова Михася поступово розвивається — змінюється динаміка, прискорюється темп, невпевнені інтонації виправдань переростають у вигуки ображеної дитини. В останніх чотирьох тактах темп музики дещо сповільнюється — хлопчик «погрожує» няні, що він не любитиме її надалі, оскільки та його образила.

Можливо, автор не дарма використав такий музичний засіб, як уповільнення темпу. Таким чином ми розуміємо, що намір малюка несерйозний, — образа незабаром минеться й забудеться.

До циклу ввійшли п'єси «Жук», «З лялькою», «На сон прийдешній», «Кіт Матрос», «На паличці». Інші, які композитор награвав своїм друзям, не збереглися в нотному вигляді.

У кожній частині діти виявляють риси свого характеру в різних життєвих ситуаціях. Для цього автор гармонійно поєднує слова і музику. Завдяки такій взаємодії кожна з музично-поетичних п'єс створює враження цілісного й завершеного твору, що має право на життя поза межами циклу.

Обкладинка друкованих нот циклу «Дитяча» М. Мусоргського

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Модест Мусоргський, «З нянею», «У кутку» з вокального циклу «Дитяча».

Яка із вокальних сценок вам сподобалася найбільше? Якими музичними засобами композитор розкриває світ дитини? Зверніть увагу на виразність вокальної мелодії, її зв'язок із текстом. Яка роль інструментального супроводу у створенні музично-поетичних образів?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Модест Петрович МУСОРТСЬКИЙ:

*«Якщо звукове вираження
людської думки і почуття
простим і чітким способом
відображено в моїй музиці,
і таке відтворення є музично-
художнім, тоді все гаразд!»*

Модест Петрович Мусоргський (1839–1881) — російський композитор-новатор, автор оперних шедеврів «Борис Годунов» і «Хованщина», музика яких мала глибоке національне коріння. Також є автором оркестрових і камерно-інструментальних творів, романсів, у створенні яких спирався на народну творчість. Роботи митця вирізняються глибиною, драматизмом і правдивістю образів.

Народився в с. Карево Псковської губернії. Навчався і працював у Петербурзі, служив військовим. Професійної музичної освіти композитор не здобув і почав створювати музику як аматор (любитель). Проте згодом вирішив присвятити своє життя мистецтву, залишивши службу. Активну творчу діяльність розпочав у лавах відомого національно-патріотичного гуртка російських композиторів «Могутня купка». Матеріальна скрута, однак, змусила його знову працювати чиновником у різних установах, що відволікало від творчості.

У 1879 р. разом із оперною співачкою Дар'єю Леоновою здійснив концертне турне містами України. Українські мотиви відображені в його незавершеній опері «Сорочинський ярмарок» за мотивами однойменного твору Миколи Гоголя.

Пам'ятник
М. Мусоргському
поблизу музичної школи
в м. Кривому Розі (Україна)

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які твори об'єднуються в музичні цикли? Що лежить в основі вокального циклу?
2. Наведіть приклади музичних творів: інструментальних, вокальних, написаних у формі циклу.

Музичний проект. Започаткуйте розділ шкільної фонотеки «Музика для дітей». Доберіть картини про дітей, які можуть бути ілюстраціями-епіграфами до кожного циклу з вашої фонотеки.

Завдання за бажанням. Створіть цикл із кількох відомих пісень на певну тематику, дайте йому назву. Продумайте побудову вокального циклу, розвиток музики відповідно до обраного сюжету твору та змісту окремих пісень.

До музичних циклів належать збірки пісень або п'єс, створених відповідно до певної тематики або укладених авторами з фрагментів власних опер, балетів, симфоній.

Однією з найулюбленіших тем, яка завжди надихала композиторів на створення «чарівної» музики, є свято Різдва. Так, фортепіанний цикл мініатюр на мелодії колядок, поширених у побуті українців, належить доробку Василя Барвінського.

Не залишилися осторонь й іноземні митці, багато з яких подарували слухачам радісні хвилини різдвяної музики. Наприклад, британський композитор Бенджамін Бріттен створив хорівий цикл колядок, який можна почути під час Різдвяних свят у концертних залах різних країн.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Бенджамін Бріттен, «Вінок колядок» або «Вінок різдвяних пісень» для хору, дискантів-солістів і арфи (№ 2, 5, 10).

1. Схарактеризуйте загальний настрій твору та окремих хорівих мініатюр. Які темброві барви привносить звучання арфи?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Бенджамін БРІТТЕН:

*«Не здавайтеся, коли
вперше слухаєте новий
твір і не розумієте його...
Пам'ятайте, що музика — це
не розвага, хоча саме цій меті
послуговується легка музика».*

Бенджамін Бріттен (1913–1976) — британський піаніст, диригент, один з найвизначніших композиторів ХХ ст., у творчості якого представлені майже всі музичні жанри.

Народився в графстві Суффолк, у родині лікаря. У дитинстві виявив музичні здібності і почав займатися музикою під керівництвом матері, любительки-піаністки й активної учасниці місцевого хорового гуртка. Перші невеликі п'єски, навіяні враженнями родинного життя, з'явилися рано — у 8-річному віці. У 12 років Бенджамін написав «Просту симфонію» для струнного оркестру, а в 16 — вступив до Королівського музичного коледжу (консерваторії). Під час навчання написав чимало хорових, симфонічних і камерних творів, зокрема і кілька дитячих пісень. Відтоді автор постійно звертався до музики для дітей.

Своє перше місце роботи молодий композитор отримав у кінокомпанії документальних фільмів, де був невеликий інструментальний ансамбль. Завдяки роботі в кіно Бріттен навчився писати музику швидко, навіть коли не було натхнення, і на різні, часто зовсім не поетичні сюжети (наприклад, про розвантаження судна).

У 1939 р., коли розпочалася Друга світова війна, Бріттен виїхав до Америки. Як відгук на трагічні події, що відбувалися в Європі, виникла кантата «Балада героїв» — присвячена боротьбі проти фашизму в Іспанії. За три роки композитор повернувся на батьківщину й оселився в приморському містечку Олдбор. Там світ побачили кілька опер, зокрема «Пітер Граймс».

Митець також написав багато музичних творів для дітей і юнацтва. У виставі «Створюймо оперу» юні глядачі самі беруть участь.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ОЙ У ПОЛІ ПЛУЖОК ОРЕ

Щедрівка

Не поспішаючи

Ой, у по - лі плу - жок о - ре. Щед-рий ве - чір,
до - брий ве - чір, До - брим лю - дям на здо - ро - в'я!

Ой, у полі плужок оре.

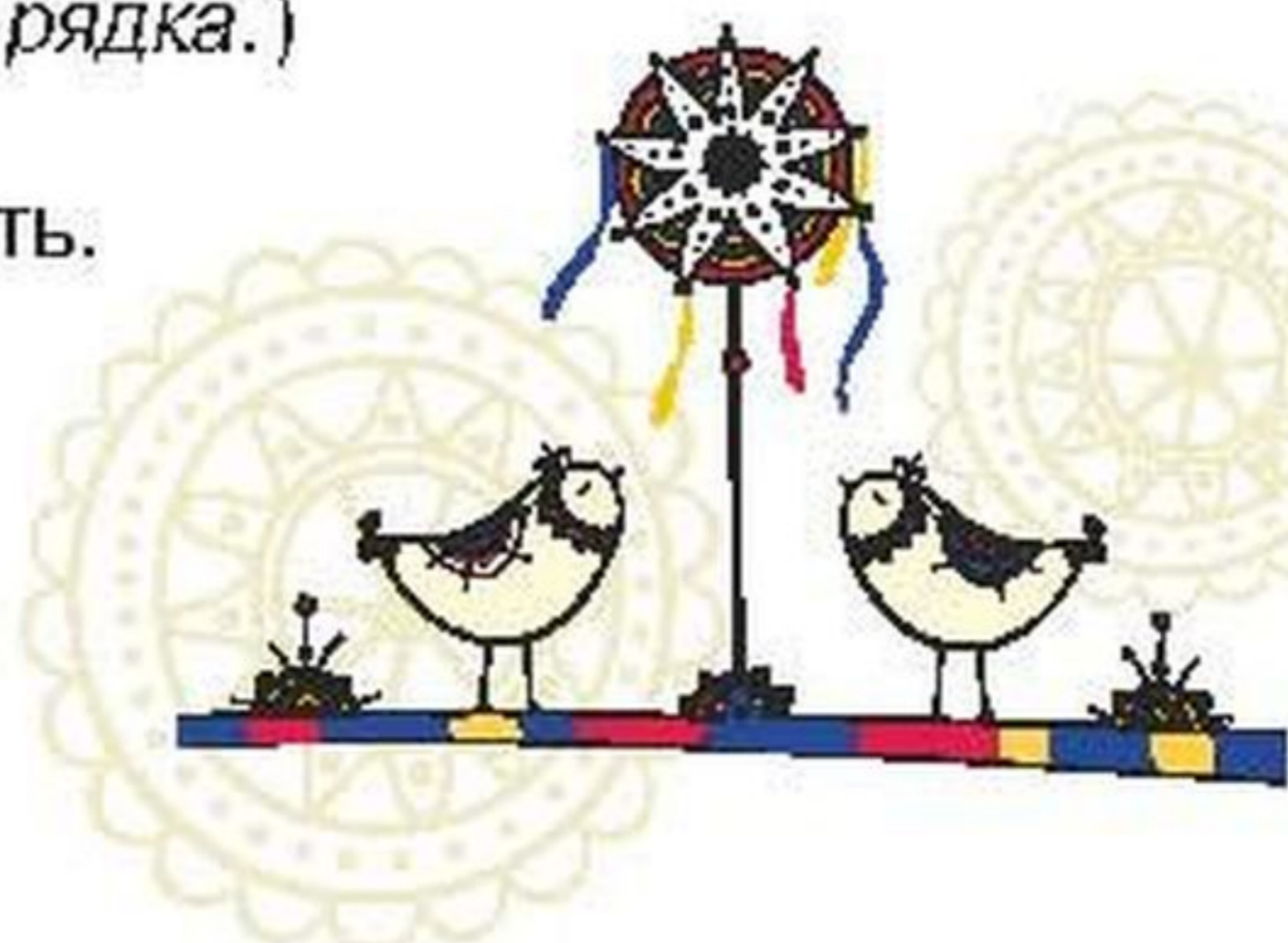
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
(Повторюється після кожного рядка.)

Там Василько з плужком ходить.

Йому мати їсти носить.

Ори, синку, тую нивку.

Та й посієм пшениченьку.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Назвіть відомі вам вокально-хорові цикли та їхніх авторів.
2. Пригадайте і поясніть, коли під час різдвяно-новорічних свят виконуються колядки, а коли — щедрівки.

Музичний проект. Поцікавтеся, які колядки та щедрівки поширені у вашій місцевості. Запишіть назви і слова улюблених пісень. За можливості занотуйте мелодії. Створіть разом з батьками чи дорослими «Віночок колядок і щедрівок моєї родини» або «Різдвяний віночок пісень мого краю».

МУЗИЧНІ ЖАНРИ В ТЕАТРІ ТА КІНО

Найбагатшим і найскладнішим жанром музики є *опера*, що в перекладі з італійської означає «витвір, твір». І хоча в цьому синтетичному мистецтві поєднані поезія і драматургія, музика і танці, акторське і декоративне мистецтво (костюми, декорації), головним у ньому все ж таки є спів. Тому опера представляє як музично-театральні, так і вокальні жанри.

Опера зародилася в Італії — на батьківщині співу *бельканто* («прекрасний спів»). Шанувальники оперного мистецтва періодично відвідують музичні театри, де насолоджуються співом і музикою вистав. Нерідко вони слухають одну й ту саму оперу в театрі декілька разів, адже насолода високим мистецтвом не може набриднути.

1

2

3

4

- 1 — Ла Скала (м. Мілан, Італія);
 2 — Національна опера Чехії (м. Прага);
 3 — Національна опера Австрії (м. Відень);
 4 — Національна опера України (м. Київ)

Пригадайте, які існують чоловічі та жіночі голоси. Назвіть їх у порядку від найнижчих до найвищих.

Будівлі відомих оперних театрів світу — це не тільки зразки архітектурного мистецтва, стародавнього або сучасного. Усі вони всередині мають гарну *акустику*. Тобто театри спроектовані й побудовані таким чином, щоб кожен звук, який лунає зі сцени, було чути в кожному куточку глядацької зали — у партері, у ложах, на балконах. Окрім архітектури, знання з акустики застосовують у теорії музики, у медицині, біології тощо.

Акустика — наука про звук, що вивчає його виникнення, поширення, сприйняття і дію.

Як вам відомо, майже кожна опера розпочинається *увертюрою* — симфонічним вступом, який задає настрій усій виставі. Після завершення увертюри підіймається завіса і на сцені з'являються герої. Коли співак-актор виконує *арію* — сольний виступ, дія ніби зупиняється. В арії розкривається характер оперного персонажа, його думки та почуття. Окрім арії, до сольних номерів в опері належать *аріозо* й *арієта* («маленькі» арії). Арії та її різновиди можна порівняти з монологом у драматичній п'єсі.

Арія — вокальний жанр; завершений за будовою сольний номер в опері (ораторії, кантаті), який виконується співаком у супроводі оркестру і є музичною характеристикою оперного персонажа.

У давнину першу арію, яку герой або героїня виконували на сцені, називали *каватиною*. Серед найулюбленіших — весела та стрімка каватина Фігаро з опери Джоаккіно Россіні «Севільський цирульник». Пізніше каватиною стали називати арії з більш вільною будовою.

Каватіна — вокальний жанр; розгорнутий сольний номер в опері.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Опера «Севільський цирульник» написана за мотивами комедії відомого французького драматурга П'єра де Бомарше. Дія відбувається у графському замку в Севільї (Іспанія). Головний герой — спритний і кмітливий Фігаро. Його переповнюють життєва сила й оптимізм.

Джозаккіно Россіні, каватина Фігаро з опери «Севільський цирульник».

Як музика характеризує головного героя опери? Опишіть музичний портрет Фігаро. Який голос виконує каватину?

1

2

Сцени з оперної вистави «Севільський цирульник»:

1 — в Дніпропетровському академічному театрі опери та балету (Україна);

2 — в Оперному театрі Будапешта (Угорщина)

Надзвичайно яскрава та цікава музика «Севільського цирульника» забезпечила опері Россіні палку любов слухачів. Образ неперевершеного Фігаро не втрачає своєї популярності понад 200 років — йому ставлять пам'ятники, а його арії сьогодні переспівують естрадні співаки.

Ж. Амі. Фігаро

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

**Джоаккіно
РОССІНІ:**

*«Дайте мені рахунок
з працьні, і я покладу його
на музику!»*

Джоаккіно Россіні (1792–1868) — відомий італійський композитор, автор багатьох опер, творів для хору, музики камерних жанрів.

Народився в музично-театральній родині: мати була оперною співачкою, а батько — оркестровим музикантом. У юнацькі роки Россіні співав у хорі, грав на скрипці, акомпанував на клавесині. Музичну освіту здобув у Болонському ліцеї, а в 14-річному віці був обраний членом Болонської філармонічної академії. З юності він відомий як оперний композитор. Коли проживав у Парижі, де керував Театром італійської опери, його називали «першим композитором короля».

Россіні написав оперу «Севільський цирульник», як стверджують деякі джерела, у вражаюче стислий термін — упродовж двадцяти днів. На прем'єрному показі опера була... освистана. Однак наступний показ вистави завершився гучними оплесками. Відтоді щирі аплодисменти глядачів лунали щоразу, коли завершувалася ця весела, життєрадісна, сповнена гумору опера.

У чому ж секрет надзвичайної популярності опер Россіні в усьому світі? Напевно, у рідкісному мелодичному багатстві, що притаманне цим творам, у сценічності, віртуозності, легкості та яскравості музики.

Окрім арій, важливе значення для сюжетного розвитку музики мають інші вокальні номери опери — ансамблі (дуети, тріо, квартети тощо), а також хори.

Значну роль в оперному мистецтві відіграє симфонічний оркестр, який не лише відкриває оперу увертюрою, а й звучить під час усієї вистави. Він створює яскраве тло, допомагаючи зрозуміти почуття і настрої героїв. В оперному театрі оркестр розміщується особливим чином: не на сцені, як у концертах, а перед нею — у так званій «оркестровій ямі».

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які вокальні номери використовуються в опері?
2. Назвіть і схарактеризуйте різновиди оперної арії.

Музичний проект. Самостійно дослідіть історію відомого італійського музичного театру «Ла Скала». З'ясуйте, які українські співаки виступали на його сцені. За можливості послухайте деякі з оперних арій у їхньому виконанні в Інтернеті та обговоріть свої враження.

II

Сьогодні неможливо уявити культурне життя без *мюзиклу*. Цей музично-театральний жанр поєднав різні засоби виразності, притаманні опері, опереті, балету, із традиціями естрадного мистецтва. Окрім сольних номерів, розмовних діалогів і масових сцен зі співом і танцями, у мюзиклі застосовуються клоунада й циркові трюки, різноманітні сценічні ефекти. При цьому вокальне виконання тяжіє до естрадного, а не до оперного.

Мюзикл — музично-театральний жанр, у якому поєднуються виражальні можливості драматичного, музичного, хореографічного, естрадного мистецтв.

Пригадайте мюзикл «Звуки музики», який ви слухали в п'ятому класі. Хто автор цього твору? Яка музика звучить у кінофільмі?

Мюзикл зародився у США в першій половині ХХ ст., згодом поширився країнами Європи. Жанр мюзиклу — ровесник кіномистецтва, тому й не дивно, що ці твори часто екранізували. Чимало мюзиклів композитори створювали саме для кіно, а не для постановки на сцені. Так, Геннадій Гладков написав музику для мюзиклу «Бременські музиканти» — мультиплікаційного фільму, який захоплює глядачів уже понад 40 років.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Геннадій Гладков, музичні фрагменти мультфільму «**Бременські музиканти**» (за вибором).

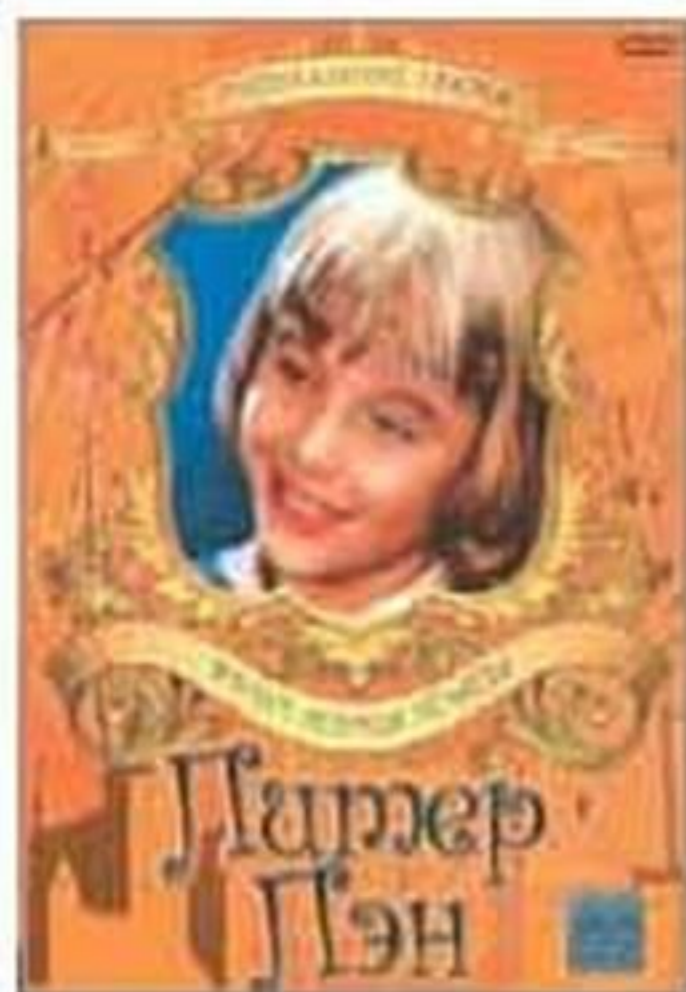
Які ваші враження від мюзиклу? Які музичні засоби використав композитор, щоб передати образи бродячих музикантів? Поміркуйте про значення музики в житті людини.

До кожної кінострічки чи мультфільму створюють спеціальні композиції, які пише один або декілька авторів під керівництвом режисера. Потім їх виконує оркестр чи соліст-інструменталіст, хор або ансамбль. Звукорежисер об'єднує діалоги акторів, музику і звукові ефекти в єдиний загальний запис — музичну доріжку. Зроблений із музичної доріжки, без звукових ефектів і діалогів, запис називається *саундтреком*. Це слово нині вживається на позначення будь-якої композиції з фільму, взятої безпосередньо з кінострічки чи записаної в студії. Чимало молодіжних гуртів здобували визнання шанувальників саме завдяки саундтрекам, написаним ними до популярних фільмів.

Музика в кіно покликана творити атмосферу, відповідну зображеним у фільмі подіям. Як і в опері, музика в кінофільмі може виконувати роль тла для монологу або діалогу; в інших місцях з'являтися як музична вставка. Але всі ці форми музичного супроводу фільму несуть потужний емоційний заряд.

Ігор Єфремов, «**Пісня про дітей**» з кінофільму «**Пітер Пен**»;
Джон Вільямс, «**Double Trouble**» з кінострічки «**Гаррі Поттер і в'язень Азкабану**» (за вибором).

Я у світі музики: співаю, відчуваю

КРИЛАТІ ГОЙДАЛКИ

(З кінострічки «Пригоди Електроніка»)

Вірші Ю. Ентіна

Музика Є. Крилатова

Не дуже швидко

Як чу-до-во по-гу-ля-ти В пар-ку, де роз-та-нув сніг

І де гой-дал-ки кри-ла-ті По-чи-на-ють свій роз-біг!

Хай за-бу-то все на сві-ті — Сер-це за-вми-ра-є вмить: Тіль-ки

не-бо, тіль-ки ві-тер, Тіль-ки ра-дість ждуть ме-не. Тіль-ки не-бо, тіль-ки

ві-тер, Тіль-ки ра-дість ждуть ме - не. До не-ба я ді-

ста-ти Ба-жа-ю хоч на мить. О,

гой - дал-ки кри - ла - ті, Ле-тіть, ле - тіть, ле-

- тіть! О, гой - дал-ки кри - ла - ті,

ле - тіть, ле - тіть, ле - тіть!

1. Як чудово погуляти
В парку, де розтанув сніг
І де гойдалки крилаті
Починають свій розбіг!
Хай забуто все на світі —
Серце завмирає вмить:
Тільки небо, тільки вітер,
Тільки радість ждуть мене.
Тільки небо, тільки вітер,
Тільки радість ждуть мене.

Приспів:

До неба я дістати
Бажаю хоч на мить.
О, гойдалки крилаті,
Летіть, летіть, летіть!
О, гойдалки крилаті,
Летіть, летіть, летіть!

2. Я ніколи не забуду,
Як дитинство я провів,
Завжди пам'ятати буду
Радість цих веселих днів.
Тільки зараз ми ще діти —
Гратись будем цілий день.
Тільки небо, тільки вітер,
Тільки радість ждуть мене.
Приспів.

Г. Сілівончик. Крилаті гойдалки

Я у світі музики: досліджую, дію

1. У чому виявляються особливості жанру мюзикл?
2. Розкажіть про значення музики в кіно. Наведіть приклади з улюблених фільмів.
3. Перегляньте улюблений мультфільм і дайте оцінку відповідності музики його змісту.

Музичний проект. Створіть розділ шкільної фонотеки, присвячений пісням із мюзиклів і кінофільмів для дітей.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

1. До яких із вивчених пісень можна віднести роботи Наталії Дерев'яноко, Надії Бурдакової, Марини Чайковської?

2. Назвіть музичні жанри.

Сольний номер в опері.

Вокальний або інструментальний твір романтичного змісту, насичений яскравими, часто фантастичними образами.

Хвалебний твір урочистого характеру.

Масштабний за змістом багаточастинний музичний твір для хору, солістів та оркестру.

3. Визначте твори, які належать до групи камерно-вокальних жанрів. Хто є їхніми авторами?

Кантата
«Пори року»

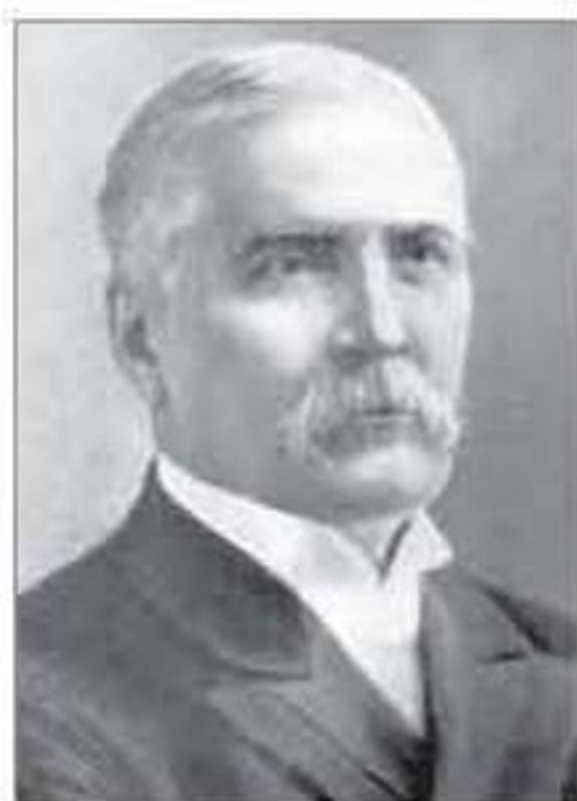
Балада
«Лісовий цар»

«Червона рута»

«Реквієм»

Цикл
«Дитяча»

4. Назвіть музичні твори композиторів, зображених на портретах.

5. Які з жанрів належать до хорової музики?

РЕКВІЄМ

РОМАНС

МЕСА

КАНТАТА

СИМФОНІЯ

ОРАТОРІЯ

УВЕРТЮРА

РОЗДІЛ **ЖАНРИ КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ МУЗИКИ**
3

*Музика — це міжнародна мова,
яка виражає емоції та почуття людей.
Це найпопулярніший вид мистецтва,
в якому ніхто не вистачить усім.*

*Джон Лорд,
сучасний англійський композитор*

ПРЕЛЮДІЯ. ЕЛЕГІЯ

Камерна музика виникла в домашньому середовищі й призначалася для вузького кола слухачів. Пізніше вона виконувалась у спеціальних концертних залах.

Спочатку в камерно-інструментальній музиці набули поширення невеличкі п'єси, нерідко танцювальні. Жанри сонати, квартету, квінтету та інших ансамблів остаточно сформувалися у творчості таких відомих композиторів, як Йозеф Гайдн, Вольфганг Амадей Моцарт, Людвіг ван Бетховен. У виконанні таких творів велике значення належало фортепіано, скрипці та іншим струнним інструментам.

Кілька століть тому будь-який концерт або виступ музиканта розпочинався *прелюдією*, тобто коротким твором, що передує головному. Поки збиралися слухачі, виконавець задумливо перебирав клавіші, налаштовуючи себе і публіку на потрібний лад. Він грав, не дивлячись у ноти, часто імпровізуючи. Так виник цей поширений жанр камерно-інструментальної музики.

Прелюдія — жанр камерно-інструментальної музики; п'єса вільного, імпровізаційного характеру.

Прелюдія може бути інструментальним вступом до іншого музичного твору або ж самотійною п'єсою, зокрема для клавесина, фортепіано або органа.

У творчості Йоганна Себастьяна Баха клавірна прелюдія зазвичай виконувала роль своєрідного вступу до фуги — більш складного поліфонічного твору. Цикли прелюдій і фуг композитор писав у всіх тональностях, об'єднавши їх у два томи під назвою «Добре темперований клавір» («ДТК»).

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Йоганн Себастьян Бах, Прелюдія ре мінор з I тому «ДТК» (у виконанні Ванди Ландовської на клавесині та Ванесси Мей на скрипці).

Передайте свої враження від музики Й.-С. Баха. Поміркуйте про імпровізаційні особливості жанру прелюдії.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*«Що я можу сказати про
творчість Баха? Слухати,
грати, любити, шанувати і —
мовчати!»*

Альберт ЕЙНШТЕЙН,
німецький фізик

Йоганн Себастьян Бах (1685–1750) — видатний німецький композитор і органіст XVIII ст.

Рід німецьких музикантів і композиторів на прізвище Бах (усього більше 50 осіб) мав величезний вплив на розвиток європейської музики впродовж двох століть. Однак найвідомішим серед них є Йоганн Себастьян Бах. Народився в м. Ейзенах, у родині скрипаля Йоганна Амвросія Баха. Був шостою дитиною в сім'ї. Коли хлопчику виповнилося п'ять років, батько подарував йому скрипку, на якій той швидко навчився грати.

Проте щасливе дитинство Йоганна закінчилося, коли втратив батьків. Хлопчика виховував старший брат, який працював органістом. Саме він навчав його гри на органі та клавирі. Проте одне тільки виконання на музичному інструменті не задовольняло творчі потреби Йоганна. Якось йому вдалося отримати нотний зошит брата, який той ховав у шафі. У ньому були записані твори відомих тоді композиторів. Упродовж півроку щоночі маленький Йоганн потайки переписував ноти, доки брат не застав його за цим заняттям. Він відібрав усе, що зробив хлопчик. Але Йоганна це не зупинило — він запрягнувся й надалі не полишати музику ні на мить. Однак тривалі нічні переписування нот у місячному сяйві згубно позначилися на зорові Й.-С. Баха.

У 15-річному віці Бах розпочав самостійне життя, сповнене злиднів і тяжкої праці. Йому доводилося щодня давати приватні уроки, репетирувати з хором й оркестром, щотижня диригувати на концертах, а також не тільки грати на органі й клавесині, а й налаштовувати нові

клавішні інструменти — жоден майстер тих часів не міг зрівнятися із надчутливим слухом Йоганна.

У 1708 р. композитор отримав посаду придворного музики в герцога Веймарського. Упродовж наступних десяти років у Веймарі композитор створив чи не найкращі твори для органа — численні прелюдії та фуги.

Наступний, не менш визначний період творчості Баха припадає на роки його перебування в м. Кетені. Тут він писав, здебільшого, клавірну оркестрову музику. Композитор відкрив нові шляхи в клавірній музиці, що відобразилося в його прелюдях, фугах, сюїтах, токатах тощо.

Останні 27 років свого життя Й.-С. Бах жив у м. Лейпцигу. Тут він працював музичним директором міських церков, приділяючи значну увагу музикантам і співакам, їхньому навчанню. Утративши зір, геніальний композитор продовжував творити, диктуючи помічникам ноти.

Сини Й.-С. Баха також були надзвичайно талановитими музикантами і прославили ім'я батька власними успіхами.

Т.-Е. Розенталь.
Ранковий гімн

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У 1717 р. до м. Дрездена завітав відомий французький органіст на прізвище Маршан. Своєю неперевершеною грою він привернув увагу короля, затьмаривши при цьому чимало німецьких виконавців. Однак правителеві повідомили про іншого геніального органіста — Йоганна Себастьяна Баха.

Для того щоб з'ясувати, хто з виконавців кращий, було вирішено провести між ними змагання, яке влаштував королівський капельмейстер (керівник хорової капели чи оркестру). Зазначеного дня Маршан виконав блискучу французьку арію з численними прикрасами й варіаціями. Коли прозвучав останній акорд, зал вибухнув аплодисментами.

Настала черга Баха. Несподівано для всіх Йоганн Себастьян почав виконувати ту саму арію. Не зважаючи на те, що музикант почув цей твір уперше, він безпомилково повторив усі варіації та прикраси віртуоза Маршана. Однак на цьому Бах не зупинився — він запропонував слухачам власні варіації, більш витончені та складніші.

Коли ж Бах завершив грати, зал наповнився бурхливими оплесками. І хоча його перемога здавалась очевидною, громада вирішила, що Маршан заслуговує на ще один шанс. Але в призначений час француз не з'явився на «двобій» із Бахом. Невдовзі з'ясувалося, що Маршан квапливо виїхав із міста...

Я у світі музики: сприймаю, розумію

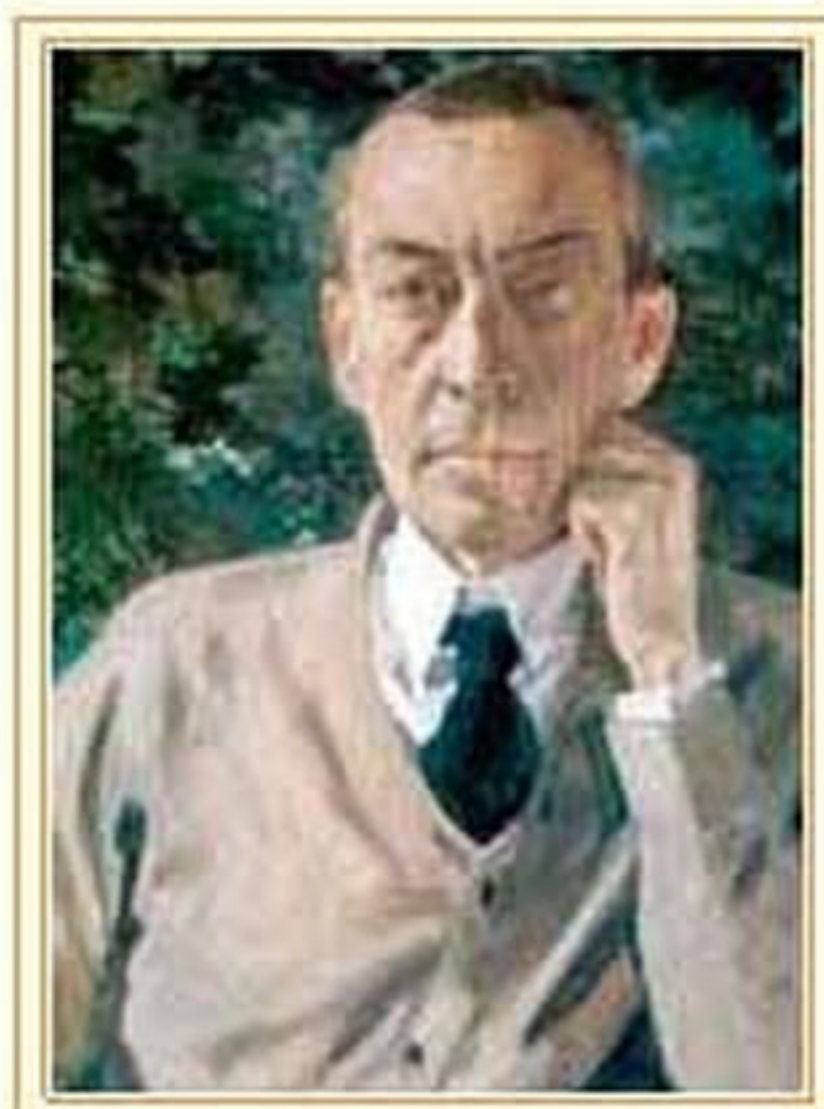
Сергій Рахманінов, Прелюдія № 2 («Дзвони»).

Опишіть свої враження від твору. Які кольори виникли в уяві? Який характер твору? Як розвивається мелодія?

Церковні дзвони

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Сергій Васильович
РАХМАНІНОВ:

*«Музика повинна
очищувати розум і серця»*

Сергій Васильович Рахманінов (1873–1943) — усьвітньо відомий російський композитор, піаніст, диригент. Народився у дворянській родині. У 4-річному віці почав вчитися грати на фортепіано під керівництвом своєї матері. А от перші музичні враження майбутнього композитора пов'язані з церковним дзвоном.

З 9 років Рахманінов навчався в Петербурзькій консерваторії, а згодом і в Московській. Інтонації церковних дзвонів, які митець постійно чув у Москві, з'являються і в його музиці. Не випадково перші акорди усьвітньо відомого «Другого концерту для фортепіано з оркестром» порівнювалися із звучанням дзвонів. Консерваторію Рахманінов закінчив з Великою золотою медаллю — як композитор і піаніст.

Подорожуючи світом із виступами, С. Рахманінов відвідував і Україну: його концерти в Харкові та Києві мали великий успіх.

Відтоді як Рахманінов оселився в США, у його творах зазвучали мотиви самотності й туги за батьківщиною. Дзвони різного звучання — від велично-гучного до тендітно-тихого — наскрізь пронизують більшість музичних творів композитора. Ідеться про удари і тривожні набати, дзвінки переливи та сплески, далекі відгомони й легкі перебори...

У доробку композитора є симфонічна поема з хором, яка так і називається — «Дзвони», де він використав дзвони різного звучання: і срібні дзвіночки — спогади дитинства про мандрівки в санях, й урочисті весільні дзвони — роки молодості, і тривожні набати, і скорботний дзвін.

Творчість Сергія Рахманінова багата й різноманітна: симфонії, концерти для фортепіано з оркестром, романси та інші численні вокальні й фортепіанні твори. Кращі з них написані для улюбленого інструмента — фортепіано: 24 прелюдії, 15 етюдів-картин, 4 концерти та «Рапсодія на тему Паганіні для фортепіано з оркестром».

ВЕЛИКИЙ ДЗВІН

Китайська легенда

Багато століть тому китайський імператор наказав побудувати нове місто.

— Я назву його Пекін, — мовив він, — і нехай це місто буде найбільшим і найпрекраснішим на Землі!

Але сталося не так, як того волів правитель. Вороги двічі руйнували країну, викрадаючи чоловіків і жінок у рабство, спалюючи міста і села. Тоді імператор вирушив далеко в гори до мудреця за порадою.

— Нехай кращий майстер Китаю відліє найбільший на землі дзвін, звучання якого чутимуть в усіх куточках твоєї країни — від півдня до півночі, від заходу до сходу, — порадив самотній старець.

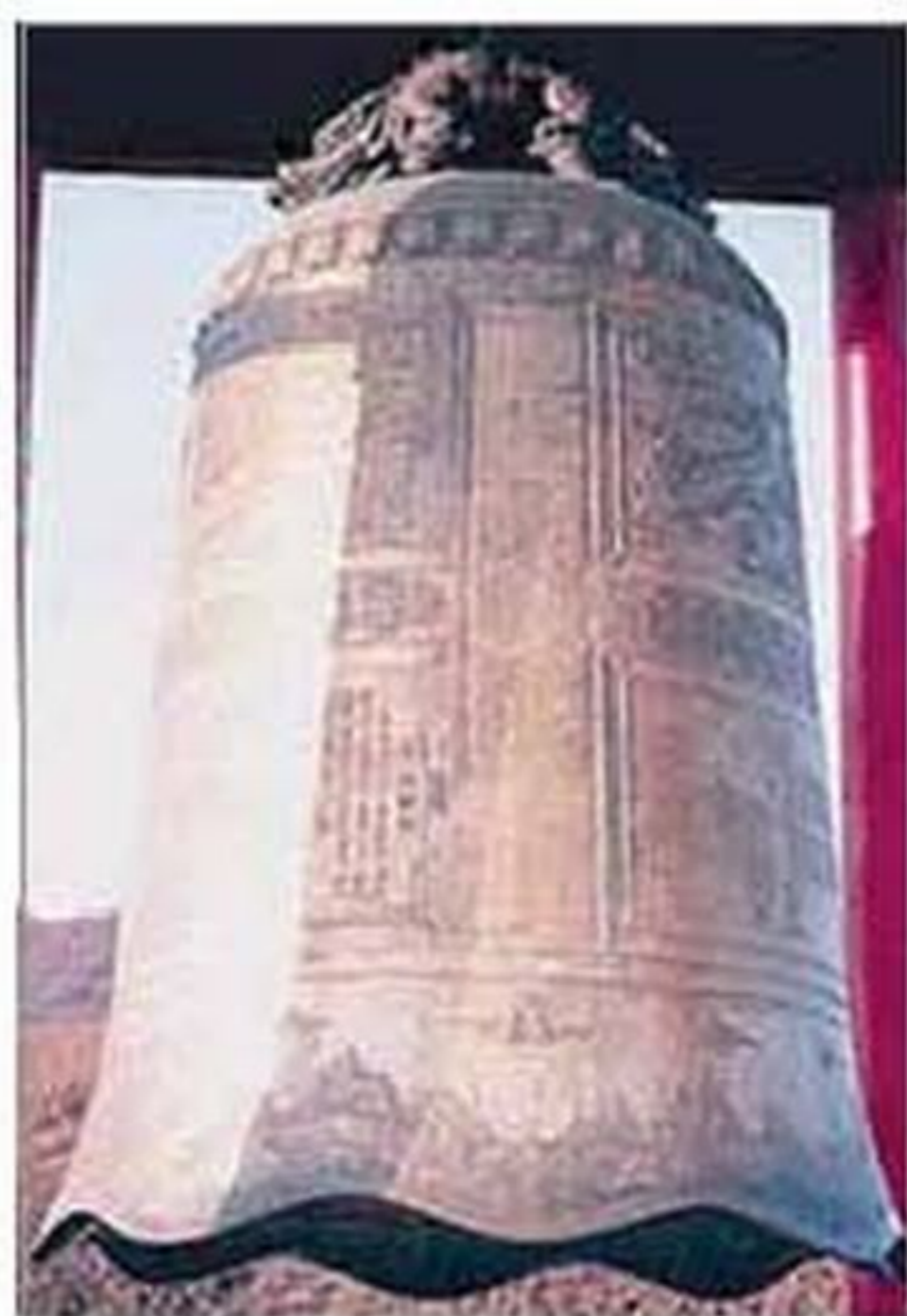
Коли імператор повернувся до палацу, одразу ж наказав вельможам знайти майстра дзвонів. Пошуки тривали довго, та все ж таки вдалося знайти найкращого фахівця. Майстер Чень погодився виготовити дзвін.

Вірною помічницею в цій справі йому була донька Сяо Лін. Вона шукала для батька щире золото та срібло. Дві спроби майстра виявилися невдалими — дзвін щоразу вкривався тріщинами, а отже, і чути його було не всюди. І тоді розгніваний імператор вирішив стратити Чена, якщо той вдало не виліє дзвін із третьої спроби.

Засмучена Сяо Лін уночі вирушила за порадою до гірського мудреця. Плачучи, вона розповіла про горе, яке спіткає на неї та батька в разі невиконання наказу. Замислився старий, а потім мовив:

— Голос дзвону повинен народжувати перемогу. Для такого дзвону щирого золота й срібла замало. Треба, щоб з металом змішалася кров людини, яка готова віддати життя за свою батьківщину.

Уранці, як завжди, Сяо Лін допомагала батькові. Стоячи біля печі, вона із сумом дивилася на розплавлений метал. Дівчина знала те, про що й не здогадувався батько: дзвін знову потріскається, якщо не знайдеться людини, спроможної пожертвувати собою заради країни. «Невже вороги знову нищитимуть мій рідний Китай, забиратимуть у рабство юнаків і дівчат, знищуватимуть старих і малих, спалюватимуть міста і села?» — міркувала Сяо Лін. «Не бути цьому!» — вирішила мужня дівчина і кинулась у киплячий сплав.

Найбільший діючий дзвін у світі — Дзвін Щастя (Китай)

Заридав від горя Чень, адже Сяо Лін була єдиною його донькою, єдиною втіхою. Але зарадити їй вже нічим не міг. Майстрові довелося вилити дзвін з того сплаву, в якому загинула його донька.

Це був бездоганний дзвін, без жодної тріщинки. Він вражав своєю величчю і красою. Імператор і народ не могли намілуватися найбільшим дзвоном на Землі.

Згідно з давнім китайським звичаєм першим вдарив у новий дзвін майстер, який виготовив його. У пронизливому звучанні дзвону, що долинув до кордонів Китаю, батько почув ніжний голос доньки Сяо Лін, яка віддала життя заради свого народу й землі.

Минали дні... Чудове місто Пекін було вже побудоване.

Одного разу на світанку зазвучав набат великого дзвону, в який ніхто не вдаряв. Його почули всі — від півдня до півночі, від заходу до сходу. До кордонів країни наближався ворог. Зі сповненими мужністю серцями китайський народ став на захист батьківщини. Не відчуваючи ані страху, ані втоми, цього разу відважні воїни здобули перемогу. Упродовж боїв усюди лунав голос дзвону, голос Сяо Лін.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

МРІЇ ЗБУВАЮТЬСЯ

Вірші Ю. Рибчинського

Музика Л. Бражнікової

Помірно

Є кра - ї - на ди-во-виж-них мрій, Ді-ти там — у-сі ма-лень-кі
прин-ци. Від зо-рі во - ни і до зо - рі у-ві сні лі - та-ють, на-че
пти - ці. Мрі - ї збу - ва - ють-ся, мрі - ї збу - ва - ють-ся,
і не-га-раз - ди у - сі за - бу-ва-ють-ся. Мрі - ї збу-ва-ють-ся,

1. Є країна дивовижних мрій,
Діти там — усі маленькі принци.
Від зорі вони і до зорі
Уві сні літають, наче птиці.

Приспів:

Мрії збуваються, мрії збуваються,
І негаразди усі забуваються.
Мрії збуваються, мрії збуваються,
З синіх небес нам зірки посміхаються.

2. Є країна дивовижних мрій,
Там схід сонця завжди пурпуровий,
Там пливе кораблик паперовий,
І у небі — паперовий змій.

Приспів.

3. Є країна дивовижних мрій,
Там ріка ніколи не міліє,
Там душа ніколи не старіє,
Там, в країні дивовижних мрій.

Приспів

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Що нового ви дізналися про жанр прелюдії? Поясніть на прикладі творчості Й.-С. Баха і С. Рахманінова.
2. Порівняйте традиційне виконання Прелюдії ре мінор Й.-С. Баха на клавесині чи фортепіано зі скрипковою інтерпретацією цього твору Ванессою Мей. Дайте оцінку сучасному виконанню.
3. Дослідіть тему «Музична династія Бах». За бажанням зробіть презентацію про одного із композиторів — синів Й.-С. Баха.

Щоб передати ліричні роздуми чи сумні настрої, композитори нерідко створюють *елегії*. Як музично-поетичний жанр він зародився у Стародавній Греції. Елегії були різноманітні за змістом: любовні, філософські та інші. Слово «елегія» перекладається з грецької мови як «жалібна пісня». У літературі елегія — це ліричний вірш споглядального змісту, нерідко з мотивами меланхолійних роздумів, розчарування. У музиці — це, зазвичай, невеликий за обсягом твір задумливого характеру та з пивною наспівною мелодією.

Елегія — жанр вокальної або інструментальної музики; твір задумливого, сумного характеру.

Елегія — інструментальна й вокальна — улюблений жанр композиторів-романтиків, які писали твори для фортепіано, скрипки, віолончелі. Серед них — Ференц Ліст, Едвард Гріг, Петро Чайковський, Сергій Рахманінов, Микола Лисенко.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

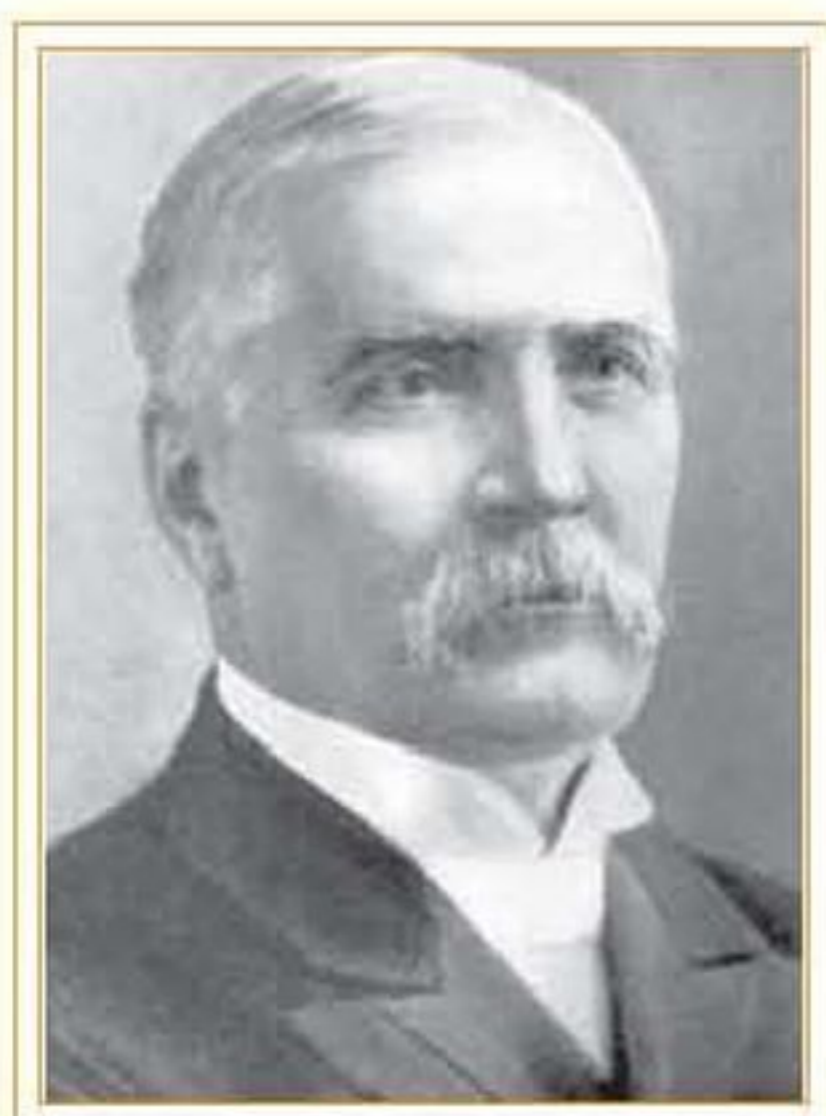
Микола Лисенко, Елегія для віолончелі та фортепіано.

Який характер твору? Які настрої викликає музика? Слухаючи елегію, вам хочеться мріяти чи активно діяти, наприклад танцювати?

Ф. Мурсьє. Слух
(із серії «П'ять відчуттів»)

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*«Якщо Чайковського звуть
чарівником російської музики,
то Лисенка ми можемо сміливо
назвати сонцем української
музики».*

Костянтин СТАНІСЛАВСЬКИЙ,
театральний діяч

Микола Віталійович Лісенко (1842–1912) — видатний український композитор, піаніст, диригент, педагог, фольклорист. Народився і зростав у маєтку батьків у с. Гриньки, що на Полтавщині. Мати навчала його великосвітським манерам, французької мови та музики, а батько розвивав уяву хлопчика за допомогою народних казок і пісень. З п'яти років, навчаючись гри на фортепіано, хлопчик особливо любив підбирати мелодії почутих від селян народних пісень. Згодом, під час навчання в Харківській гімназії, М. Лісенко виконував твори на піаніно на музичних вечорах і почав записувати українські народні пісні.

Здобуваючи природничу освіту в Київському університеті, М. Лісенко не залишав заняття музикою. Під час канікул він мандрував селами в пошуках старовинних народних пісень, записуючи їх у збірки та виконуючи на концертах із студентськими хорами. Згодом, навчаючись у Лейпцизькій консерваторії в Німеччині, М. Лісенко видав першу збірку, до якої увійшло 40 народних пісень.

Усе своє життя композитор присвятив створенню української професійної музики і поширенню народної творчості. Прекрасний піаніст-виконавець, М. Лісенко прагнув поповнити і збагатити жанри української фортепіанної музики. Тому й не дивно, що серед його творів з'являються численні п'єси, сонати, сюїти, елегії тощо.

Пам'ятник М. Лісенку в м. Києві

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Валентин Сильвестров, **Елегія для струнного оркестру.**

- Який характер твору? Що незвичного в цій музиці?

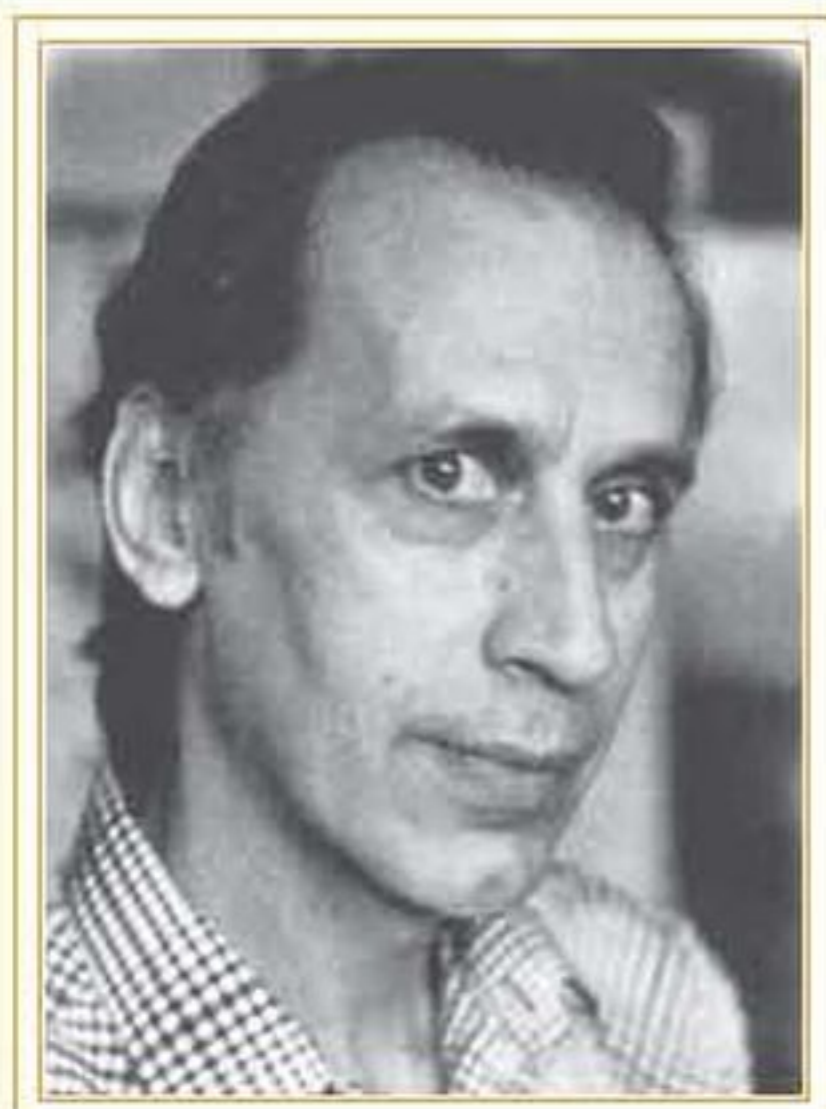
Розгляньте живописні роботи сучасного українського художника Петра Бевзи. Виставку, на якій були представлені ці картини, автор назвав «Елегії».

Поміркуйте, який загальний настрій картин. Що їх об'єднує? Якими іншими музичними термінами можна назвати ці живописні роботи (симфонії, варіації, гуморески, фантазії тощо)? Поясніть свою думку.

П. Бевза.
Картини з циклу «Елегії»

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Валентин Васильович СИЛЬВЕСТРОВ:

«Музика — такий вид мистецтва, що коли немає відтінку суму або подиху печалі, то немає й музики».

Валентин Васильович Сильвєстров (1937 р.н.) — український композитор. Народився в Києві в сім'ї інженера і вчительки німецької мови. З дитинства виявляв нахили до точних наук, а музиці почав учитися лише з п'ятнадцяти років. Навчався в Інженерно-будівельному інституті, проте музика вабила його так владно, що згодом він вступив до Київської консерваторії в клас композиції В. Лятошинського. Викладач виявляв інтерес до новаторства у творчості, заохочував у цьому і своїх учнів.

У своїх творах В. Сильвестров використовував сміливі «технічні» ефекти, незвичні співзвуччя і конструкції (симфонія для камерного оркестру «Спектри», «Проекції на клавесин, вібрафон і дзвони»). Визнання прийшло до композитора за кордоном, коли він став лауреатом кількох визнаних міжнародних конкурсів композиторів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. На прикладі прослуханих елегій схарактеризуйте цей жанр камерно-інструментальної музики.
2. Чим схожі елегії М. Лисенка і В. Сильвестрова?
3. Самостійно віднайдіть у творчості українських поетів вірші-елегії (наприклад, із циклу Лесі Українки «До мого фортепіано»), і спробуйте створити до них мелодії. Заспівайте в елегійному настрої.

НОКТЮРН. РАПСОДІЯ

Бажуючи передати образи, які навіює ніч, композитори створюють *ноктюрни* — спокійні мелодійні п'єси задумливого характеру. У давнину музику цього жанру писали для ансамблю духових і струнних інструментів, виконували просто неба ввечері або вранці. Згодом noctюрни як жанр камерної музики почали включати в програми концертів.

Ноктюрн — жанр камерно-інструментальної музики; невеликий ліричний твір мрійливого настрою.

Пам'ятник Ф. Шопену
в м. Варшаві (Польща)

Ноктюрн став одним із тих жанрів, які дають можливість відобразити найтонші переживання людини, показати її внутрішній світ. Із французької «ноктюрн» означає «нічний». Саме о цій порі все навколо стихає, з'являється можливість усамітнитись і помріяти. Тому тон висловлювання, що притаманний ноктюрнам, щирий, душевний. Зазвичай ноктюрни пишуться для фортепіано, однак трапляються подібні твори і для інших інструментів, а також для ансамблів і оркестрів.

Цей музичний жанр досяг свого розквіту у творчості відомого польського композитора Фридерика Шопена, який написав 21 ноктюрн.

Ноктюрни Шопена різноманітні за характером: світлі, мрійливі, скорботні, героїко-патетичні, мужньо-стримані. Дуже часто в ноктюрнах цього композитора поряд із споглядальними мотивами можна відчутти вираження гострого внутрішнього незадоволення, драматизму. Шопен перший зумів надати творам цього жанру особливої художньої досконалості. Його ноктюрни вражають глибиною змісту і різноманітністю настроїв. Вони написані в тричастинній формі або у формі рондо та містять темпові контрасти (*повільно — жвавіше — повільно*).

Пригадайте твори Ф. Шопена, які ви слухали на уроках музичного мистецтва. Чим приваблює його музика?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Фридерик Шопен, Ноктюрн сі мажор.

Який загальний характер твору? Які почуття передає музика? Як розвивається мелодія ноктюрна? Яке значення акомпанементу? Визначте форму п'єси.

Роздивіться картину і поміркуйте, чому художник назвав натюрморт ноктюрном.

Ноктюрни для фортепіано писали також й інші композитори: Джон Фільд, Ференц Ліст, Петро Чайковський, Віктор Косенко, Валентин Сильвестров та інші.

Нікколо Паганіні створив ноктюрн для струнного квартету, Клод Дебюссі — для оркестру, Василь Барвінський — для голосу з оркестром (на слова І. Франка). А Микола Лисенко одну із своїх опер так і назвав — «Ноктюрн».

Р. Темір. Ноктюрн

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

**Фридерик
ШОПЕН:**

*«Щасливий той, хто
може бути композитором
і виконавцем одночасно».*

Фридерік Шопен (1810–1849) — видатний польський композитор і піаніст, засновник польської класичної музики.

Народився в м. Желязовій Волі, що поблизу Варшави, в маєтку графа Скарбека, де його батько, Микола Шопен, за походженням француз, служив домашнім учителем. Музична обдарованість Ф. Шопена виявилася дуже рано. У п'ятирічному віці він уже грав нескладні п'єси, що їх розучив під керівництвом сестри Людвіки, яка була старшою за свого учня лише на три роки. Із шести років юний Фридерик почав брати уроки фортепіанної гри в чеського музиканта Войцеха Живного, що вважався одним із кращих викладачів музики у Варшаві.

Про надзвичайний талант юного Фридерика, його віртуозну гру невдовзі знали знайомі родини Шопенів, а потім і вся культурна Варшава. Згодом був відомим у місті піаністом і композитором, часто виступав в салонах польської знаті, у будинках своїх друзів та шанувальників. Після закінчення Варшавської вищої музичної школи почав самотійну виконавську діяльність. Невдовзі переїхав до Парижа, де жив до кінця життя.

Фридерик Шопен дуже любляв фортепіано і писав майже всі твори саме для цього інструмента. Він зміг усебічно розкрити його нові виражальні можливості й винайшов новітні прийоми фортепіанної гри. Музика композитора романтична, надзвичайно щира, сповнена яскравими емоціями. Спеціально для фортепіано він писав музику в різноманітних жанрах: мазурки, полонези, вальси, прелюдії, ноктюрни, експромти, скерцо, сонати, балади, концерти.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У французької письменниці Жорж Санд, близької подруги Шопена, був песик, з яким вона любила грати. Одного разу під час метушні з собакою жінка сказала: «Якби в мене був талант, я неодмінно написала б музичний твір на честь цього собаки».

Бажання жінки було здійснено. І композитор написав чудовий вальс (Опус № 64), який друзі та учні Шопена, знаючи, кому саме присвячено п'єсу, так і називали її: «Собачий вальс».

Ноктюрни Едварда Гріга, на відміну від творів цього жанру Шопена, овіяні спокоєм нічної природи — вони пасторальні. Тиша ніби оживає в них: таємничі самотні звуки ледь почулися й одразу стихли. Можливо, самі зірки співають нічні серенади чи шепечуться між собою... Звукові фарби безупинно змінюються, неясні відблиски й обережні шерехи з'являються в химерному світлі. Чуються шелест листя, щебет птахів, які прокинулися, і сплеск води. І знову звучить тиша... З її зачарованого мерехтіння народжується мелодія, яка, розвиваючись, віддзеркалює магію ночі. Цю музику, прекрасну пісню нічної природи, Е. Гріг зумів почути, відобразити в звуках і подарувати людям.

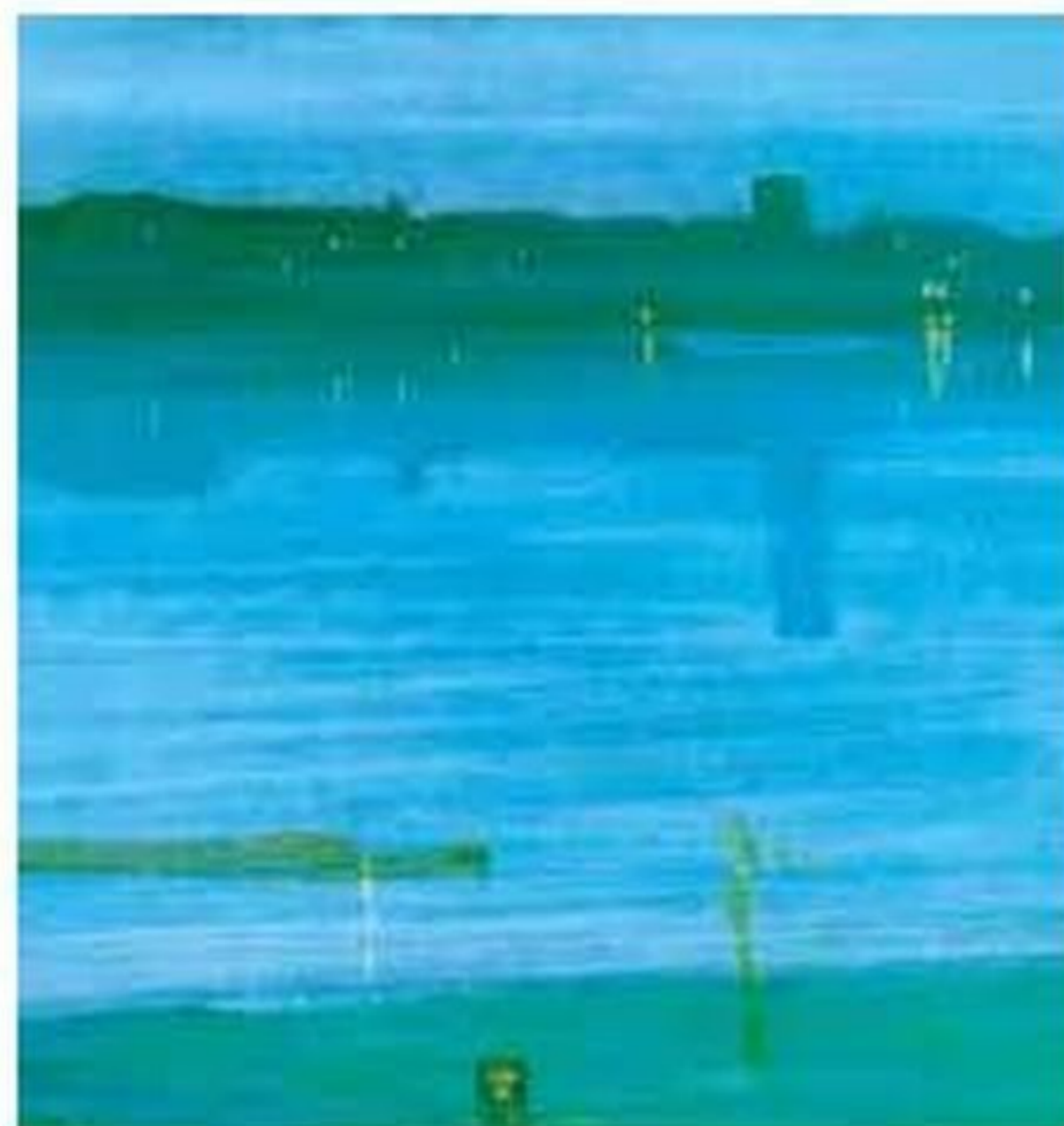

Я у світі музики: сприймаю, розумію

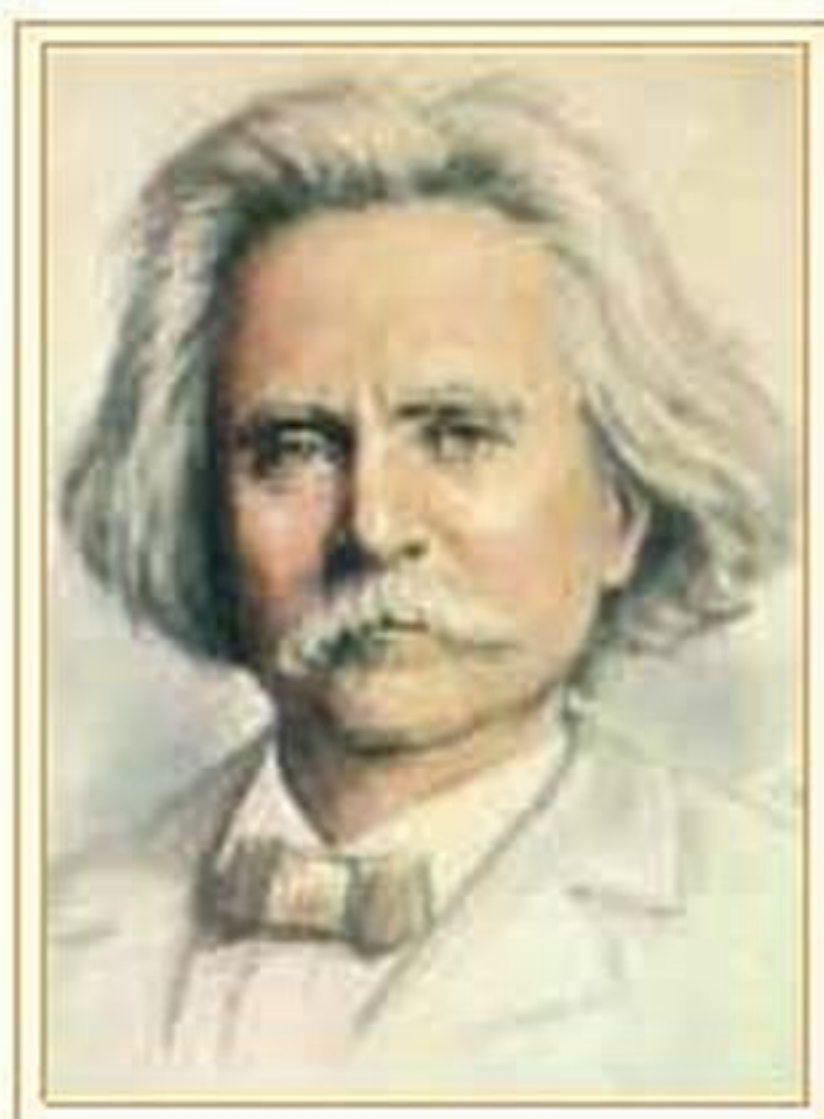
Едвард Гріг, Ноктюрн (у перекладі для скрипки й фортепіано).

Які настрої навіює музика ноктюрна?
Як темброві фарби скрипки збагачують музичну палітру п'єси?
Визначте форму п'єси.
Порівняйте ноктюрни в музиці та живописі.

Дж. Уістлер.
Ноктюрн у синьому і зеленому
(фрагмент)

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

**Едвард
ГРІГ:**

*«Для творчості
потрібна радість!»*

Едвард Гріг (1843—1907) — видатний норвезький композитор, майстер фортепіанної і камерно-вокальної музики. Член Шведської музичної академії, Французької академії витончених мистецтв, почесний доктор Кембриджського й Оксфордського університетів.

Народився в м. Бергені. Його батько посідав у той час пост британського консула. Мати була талановитою піаністкою — вона і почала навчати музиці шестирічного хлопчика, ознайомила його з творчістю Моцарта, Шопена... Едварду було 12–13 років, коли він приніс до школи списаний нотний зошит, на титульному аркуші якого було виведено: «Варіації на німецьку тему для фортепіано Едварда Гріга». Коли йому виповнилося п'ятнадцять, батьки відправили вчитися до Лейпцизької консерваторії. За чотири роки Гріг успішно закінчив цей відомий навчальний заклад із класу композиції і фортепіано.

Після повернення на батьківщину Е. Гріг якийсь час диригував симфонічними концертами в Крістіанії (нині Осло), виступав як піаніст і, звичайно, писав музику. Особливо йому таланило у створенні малих, переважно ліричних форм. Творчий доробок Е. Гріга включає десять зошитів «Ліричних п'єс» і концерт для фортепіано, скрипкові й віолончельні сонати, вокальні цикли й романси, музику до драми Г. Ібсена «Пер Гюнт» тощо.

Пам'ятник Е. Грігу
в м. Берген (Норвегія)

Я у світі музики: співаю, відчуваю

КОЛИСКОВА МАЙБУТТЯ

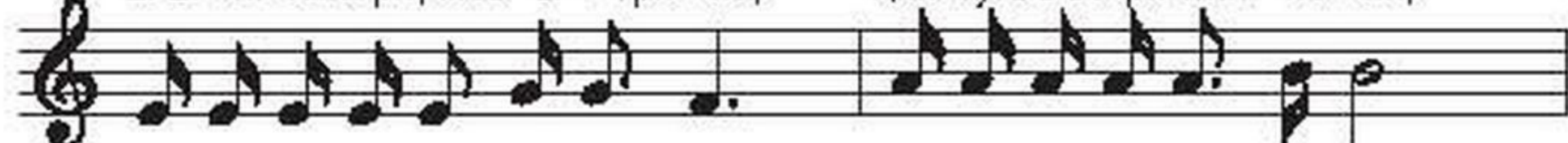
Вірші і музика В. Дроботенко

Стримано

1. За-черп-ну я у до-ло - ні Криш-та-ле-во - ї во - ди.

2. Бі - лі хма-ри, мов ві - три - ла, Кли-чуть в зо-ря-ний по - літ,

По тра-ві про-йду бо-со - ніж, За-ли-шу сво-ї слі - ди.
Ви-рос-тай-те, ру - ки-кри - ла, І не-сіть в не-зна-ний світ. Лиш

Сві-жий ві-тер за - ко - ли - ше У ко - лис-ці май - бут - тя
на - ді - я не зга - са - є, що По-вер-не-мо - ся знов — Нас

І ні - ко - лине за - ли - шить Упро-довжмо-го жит-тя. Візь-
вжит-ті о - бе-рі - га - є ві - рай бать-ківсь-ка лю-бов.

му з со-бо-ю піс-ню по - ля, Що ма-ти вчи-ла з ран-ніх літ І

на зо-рі шу-ка - ти до - лю Пі-ду за мрі-я - ми у світ. Візь-

пі - ду за мрі - я - ми у світ.

1. Зачерпну я у долоні
Кришталевої води.
По траві пройду босоніж,
Залишу свої сліди.

Свіжий вітер заколише
У колисці майбуття
І ніколи не залишить
Упродовж мого життя.

Прислів:

Візьму з собою пісню поля,
Що мати вчила з ранніх літ
І на зорі шукати долю
Піду за мріями у світ. (Двічі)

2. Білі хмари, мов вітрила,
Кличуть в зоряний політ,
Виростаєте, руки-крила,
І несіть в незнаний світ.
Лиш надія не згасає,
Що повернемося знов, —
Нас в житті оберігає
Віра й батьківська любов.
Прислів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. У чому виявляються особливості музичного жанру *ноктюрн*?
2. Поміркуйте, чому, на вашу думку, художники інколи називають свої картини *ноктюрнами*.

II

Слово «рапсод» має тисячолітню історію і з грецької означає «той, хто складає пісні». У Стародавній Греції на святкових бенкетах і змаганнях мандрівні співці-рапсоди декламували довгі поеми із цікавим сюжетом, розділи яких називалися рапсодіями. Зазвичай співаки виконували рапсодії під акомпанемент кіфари або ліри.

Рапсодія — жанр камерно-інструментальної музики; твір вільної форми й розвитку, зміст якого нерідко пов'язаний з народною творчістю.

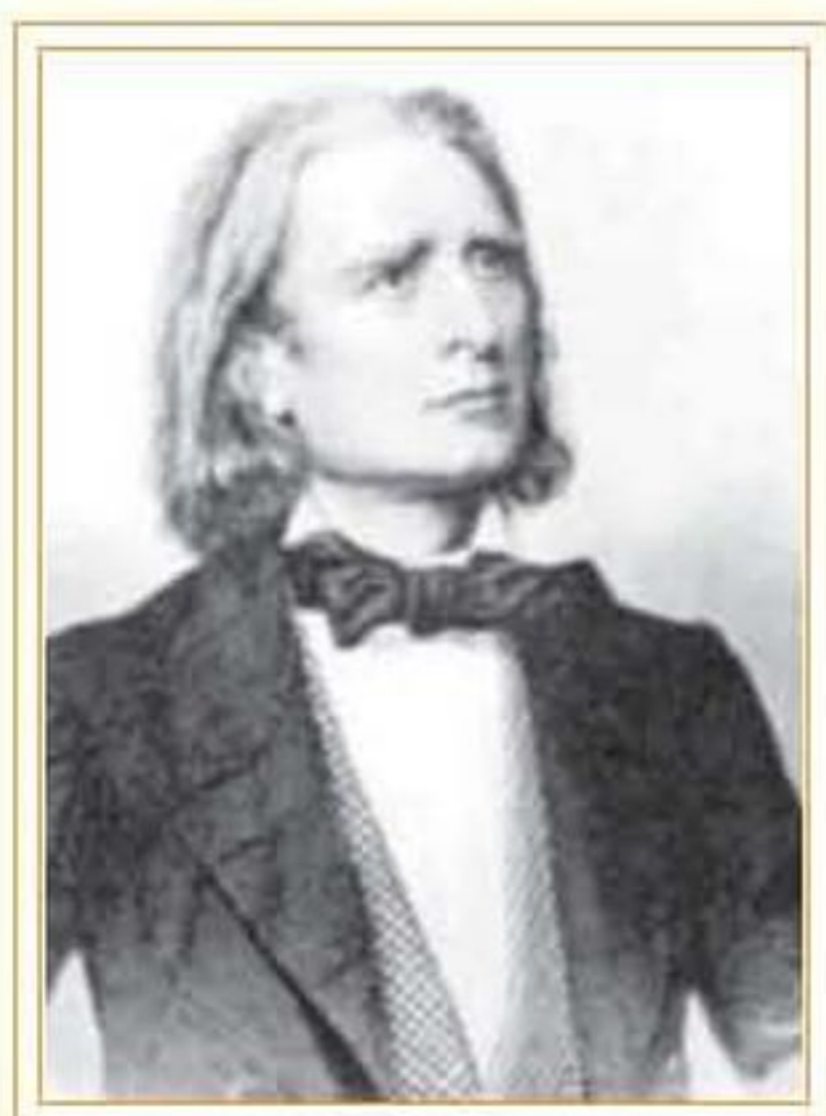
Одним із найяскравіших композиторів, хто творив у цьому жанрі, був Ференц Ліст. Його угорські рапсодії — це неперевершені сцени народного життя.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Ференц Ліст, Угорська рапсодія № 2 для фортепіано.

1. Який характер твору? Чим схожі жанри рапсодії та сюїти за темпом і розвитком музики?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Ференц
ЛІСТ:

*«Без фантазії нема
мистецтва так само,
як і нема науки».*

Фéренц Ліст (1811–1886) — видатний угорський композитор, піаніст і диригент. Народився в с. Добор'ян у родині музиканта. Першими музичними враженнями Ліста стали угорські й циганські народні пісні й танці, до яких він неодноразово звертався упродовж своєї композиторської діяльності.

Ліст рано навчився грати на фортепіано і виступив з першим публічним концертом уже в дев'ять років. Протягом деякого часу юний музикант разом з батьком гастролював країною. Однак професійно навчатися музиці в Угорщині було ні в кого, тому батьки Ліста вирішили переїхати до Відня. Тут він брав уроки у відомого піаніста Карла Чёрні, учня Бетховена й Сальєрі.

Згодом родина переїхала до Парижа. Тут він потоваришував з Ф. Шопеном і Р. Вагнером. Подорожуючи Швейцарією та Італією, Ліст часто виступав із сольними концертами, що вважалося тоді виявом новаторства, адже зазвичай у програмі брали участь декілька виконавців. Невдовзі Ліст став найвідомішим піаністом Європи.

Під час своєї подорожі в 1847 р. музикант дав концерти в багатьох українських містах: у Києві, Чернівцях, Єлисаветграді (нині Кіровоград), Житомирі, Немирові, Бердичеві, Кременці, Львові, Одесі, Миколаєві. Гостюючи на Поділлі, він написав п'єси для фортепіано — «Українська балада» й «Думка», на теми українських народних пісень — «Ой, не ходи, Грицю» та «Віють вітри, віють буйні», що увійшли до циклу «Колоски Воронівець».

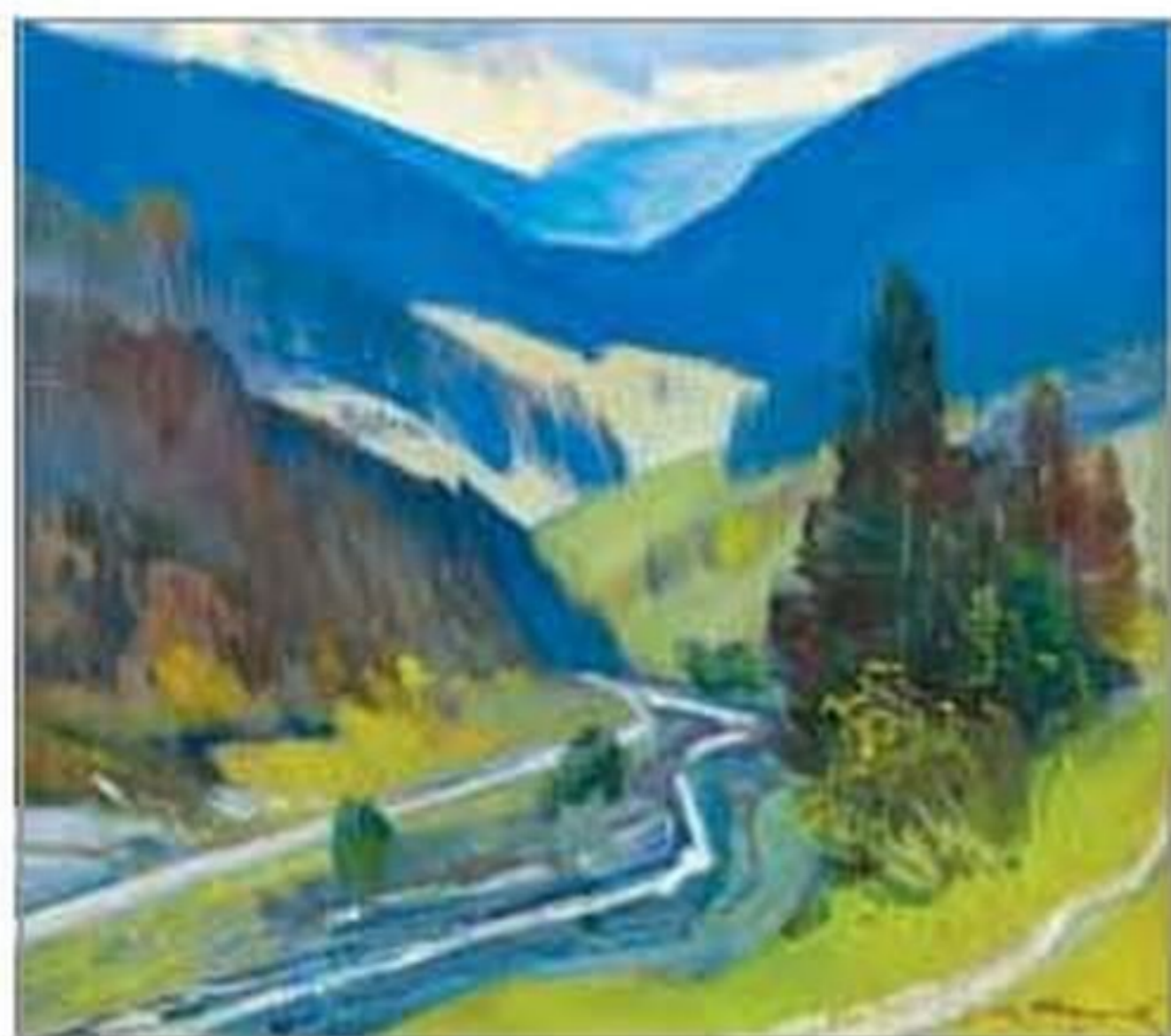
Доробок Ференца Ліста налічує 500 творів для фортепіано, зокрема, 19 угорських рапсодій, 3 фортепіанні концерти, 13 симфонічних поем, 2 великі програмні симфонії з хорами та інші.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

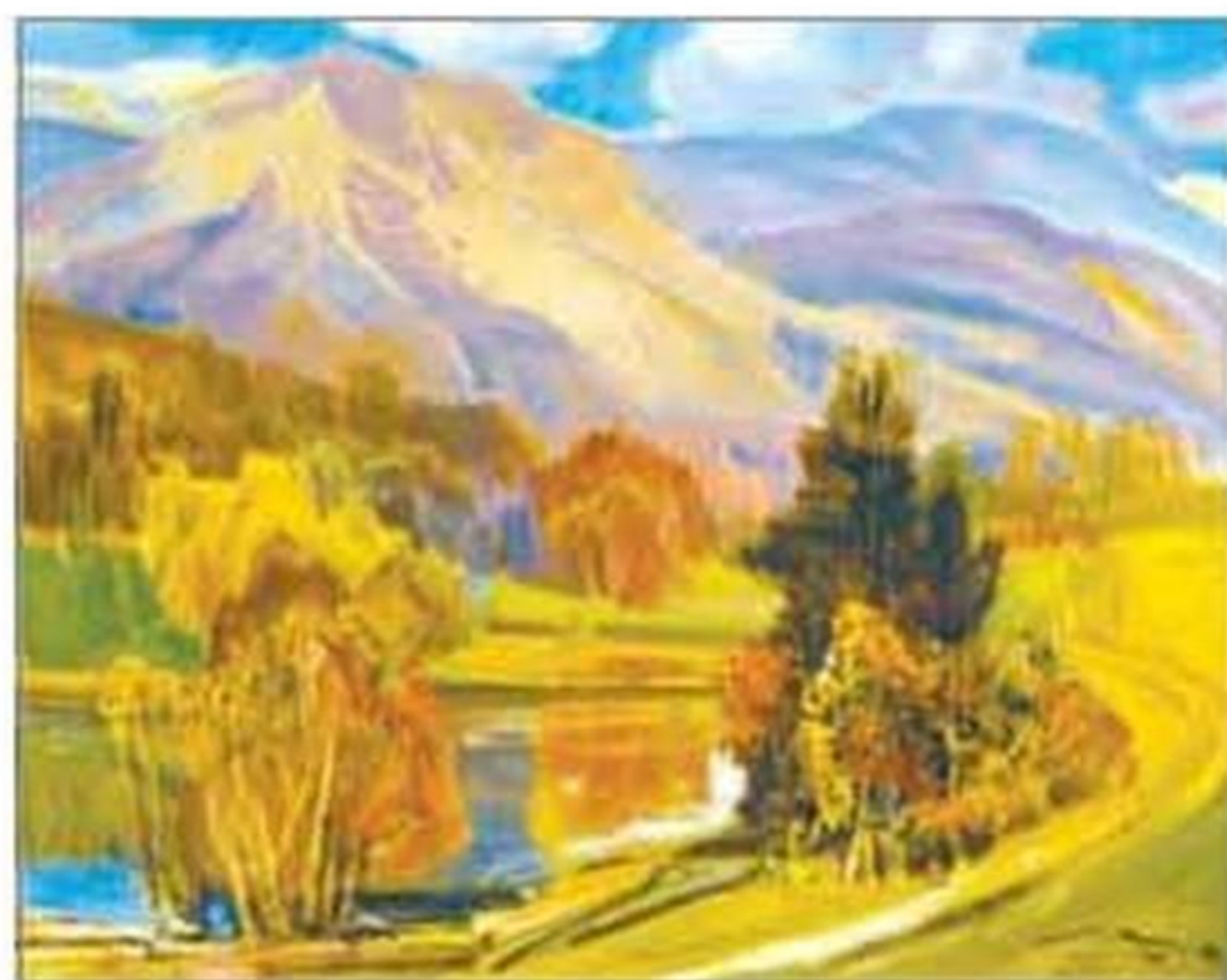
Мирослав Скорик, Карпатська рапсодія для скрипки і фортепіано.

Який характер музики першої частини? Порівняйте рапсодії Ф. Ліста і М. Скорика. Схарактеризуйте засоби музичної виразності твору. Які настрої рапсодії суголосні карпатським пейзажам?

Рання весна

А. Кашшай

Золота осінь

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Порівняйте рапсодії різних авторів, назвіть основні ознаки жанру.
2. Розкажіть про історію виникнення рапсодії в поезії та музиці.
3. Поміркуйте, чи відповідає мелодія колискової В. Дроботенко поетичним образам пісні. Створіть мелодії колискових до віршів.

Ой ну, люлі, люлі,
Кувала зозуля,
Зозуля кувала,
Правдоньку казала:
Буду сто літ жити,
Тебе годувати,
В золотім намисті,
На печі, в колисці.

Котику сіренький,
Котику біленький,
Котик волохатий,
Не ходи по хаті,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.
Дитя буде спати,
Котик воркотати.
Ой на kota воркота,
На дитину дрімота.

СКЕРЦО. ЕТЮД

Жанр *скерцо* має давнє походження: у царині вокальної музики так називали жартівливі пісні. Згодом скерцо перетворилося на інструментальну п'єсу грайливого характеру, яка виконувалася у швидкому темпі. Скерцо включають у великі (багаточастинні) твори інструментальних жанрів: симфонії, квартети, сонати тощо.

Скерцо — жанр камерно-інструментальної музики, п'єса в рухливому стрімкому темпі, з «гострим» ритмом і жартівливим змістом.

Йоганн Себастьян Бах написав Сюїту № 2 для струнних інструментів і флейти, у якій останньою частиною є скерцо («Жарт»).

В українській музиці до жартівливого жанру зверталися різні композитори, називаючи ці п'єси не тільки «скерцо», а й гуморесками.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Йоганн Себастьян Бах, Скерцо із сюїти № 2 для флейти та струнних інструментів (у класичному і сучасному виконанні «Хору Турецького» або Ассії Ахат за вибором).

Юрій Шевченко, Гумореска.

Порівняйте сучасну інтерпретацію цього твору з класичним виконанням. Чи змінилася музика?
Порівняйте засоби відображення гумору в музиці і живописі.

Е. Бродська. Флейта і півень

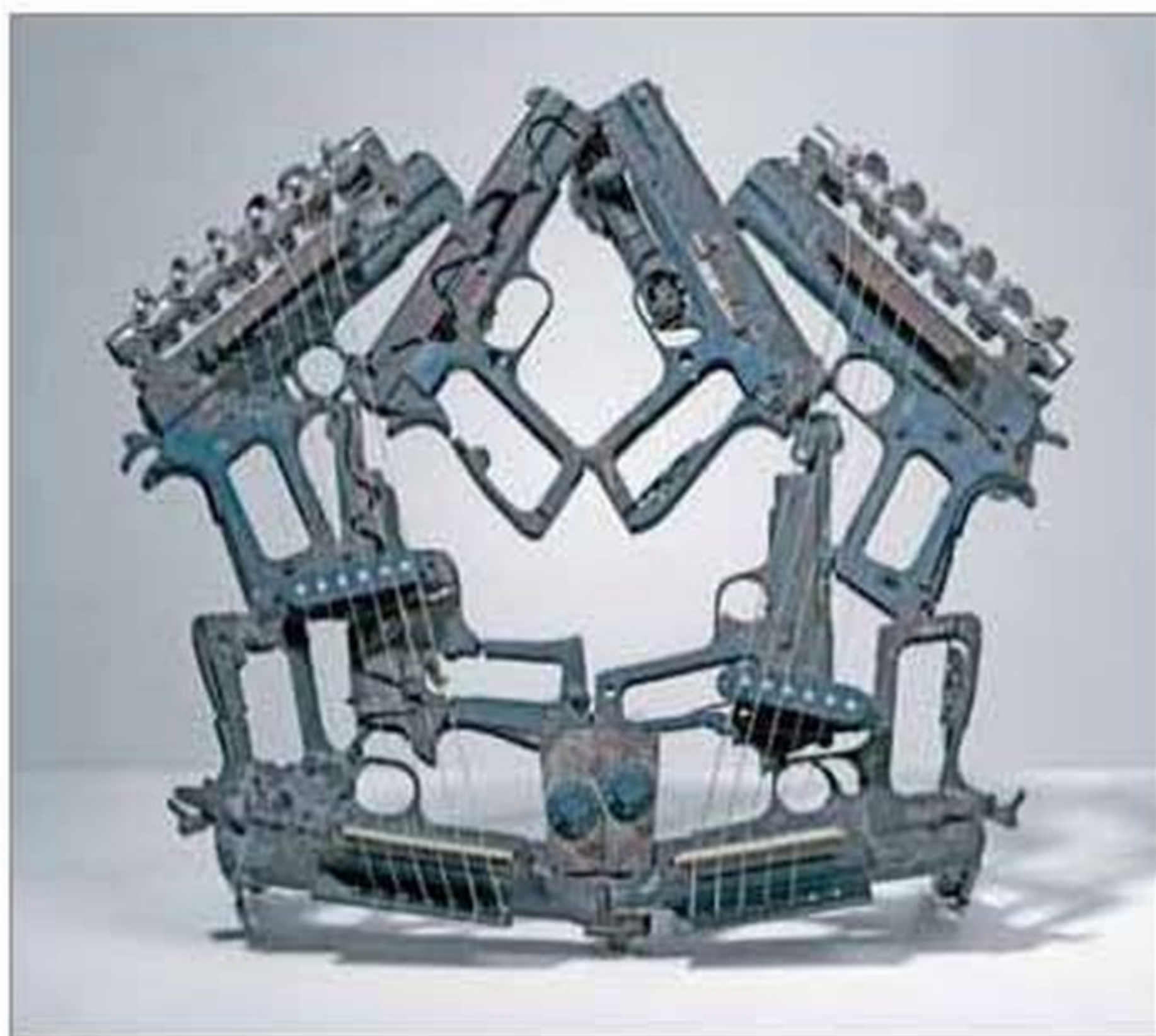

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Мексиканський митець Педро Рейес створює музичні інструменти дуже незвичним способом і з не менш дивного матеріалу. Здогадайтеся, із чого?.. Із зброї!

Його останній проект під назвою «Уяви» складається з 50 музичних інструментів, створених зі старих пістолетів, револьверів, гвинтівок та інших видів вогнепальної зброї.

Ось так завдяки умілим рукам майстра зброя отримала нове — мирне життя.

Музичні інструменти Педро Рейеса

Я у світі музики: співаю, відчуваю

МАМИНІ РУКИ

Вірші А. Орел

Музика О. Антоняка

Ніжно, лагідно

Ма - мо рід-нень-ка мо-я, Щи-ро люб-лю те-бе я.

Ру-чень-ки ніж-ні тво - ї Снять-ся ме-ні у - ві сні.

Скіль-ки від них теп-ло-ти, Скіль-ки від них доб-ро-ти.

Ду - же щас - ли-ва сто - ю, Гла - дять го - лів-ку мо - ю.

1. Мамо рідненька моя,
Щиро люблю тебе я.
Рученьки ніжні твої
Сняться мені уві сні.

Приспів:

Скільки від них теплоти,
Скільки від них доброти.
Дуже щаслива стою,
Гладять голівку мою.

2. Стану їм поклонюся
Аж до святої землі.
Скільки на світі матусь —
Руки у всіх золоті!

Приспів.

Рафаель.
Сикстинська мадонна
(фрагмент)

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Розкажіть, що нового ви дізналися про гумор у музиці.
2. Схарактеризуйте жанр скерцо, спираючись на особливості прослуханої музики.
3. Поміркуйте, як композитори «жартують» мовою музики, які засоби виразності використовують.

II

Коли живописець розпочинає працювати над картиною, він спочатку створює *етюд*, тобто невеликий малюнок з натури, який потім детально вивчає, щоб намалювати за ним високохудожній твір. У музиці також є етюди — невеликі п'єси, призначені для оволодіння певними технічними прийомами: пасажками, акордами, штрихами. Етюди — це наче спеціальні вправи для виконавців, наприклад, для юних музикантів. Прекрасну музику віртуозних, високохудожніх етюдів Ф. Шопена, Ф. Ліста, С. Рахманінова піаністи часто виконують на концертах.

Етюд — жанр камерно-інструментальної музики, п'єса-вправа, призначена для вдосконалення технічних навичок гри на музичних інструментах.

Український композитор Віктор Степанович Косенко написав сюїту для фортепіано «Одинадцять етюдів у формі старовинних танців». Вона включає в себе п'єси різного характеру і настрою, однак об'єднані єдиним ліричним стилем композитора. Сам задум твору полягає у прагненні автора відродити сюїту з «придворних» танців різних народів, яка була поширена у старовинній європейській музиці. Так, у творі з'являються німецька алеманда, французькі куранта, гавот, менует, іспанська сарабанда, ірландська джигга.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Віктор Косенко, Сюїта для фортепіано «Одинадцять етюдів у формі старовинних танців» (за вибором).

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

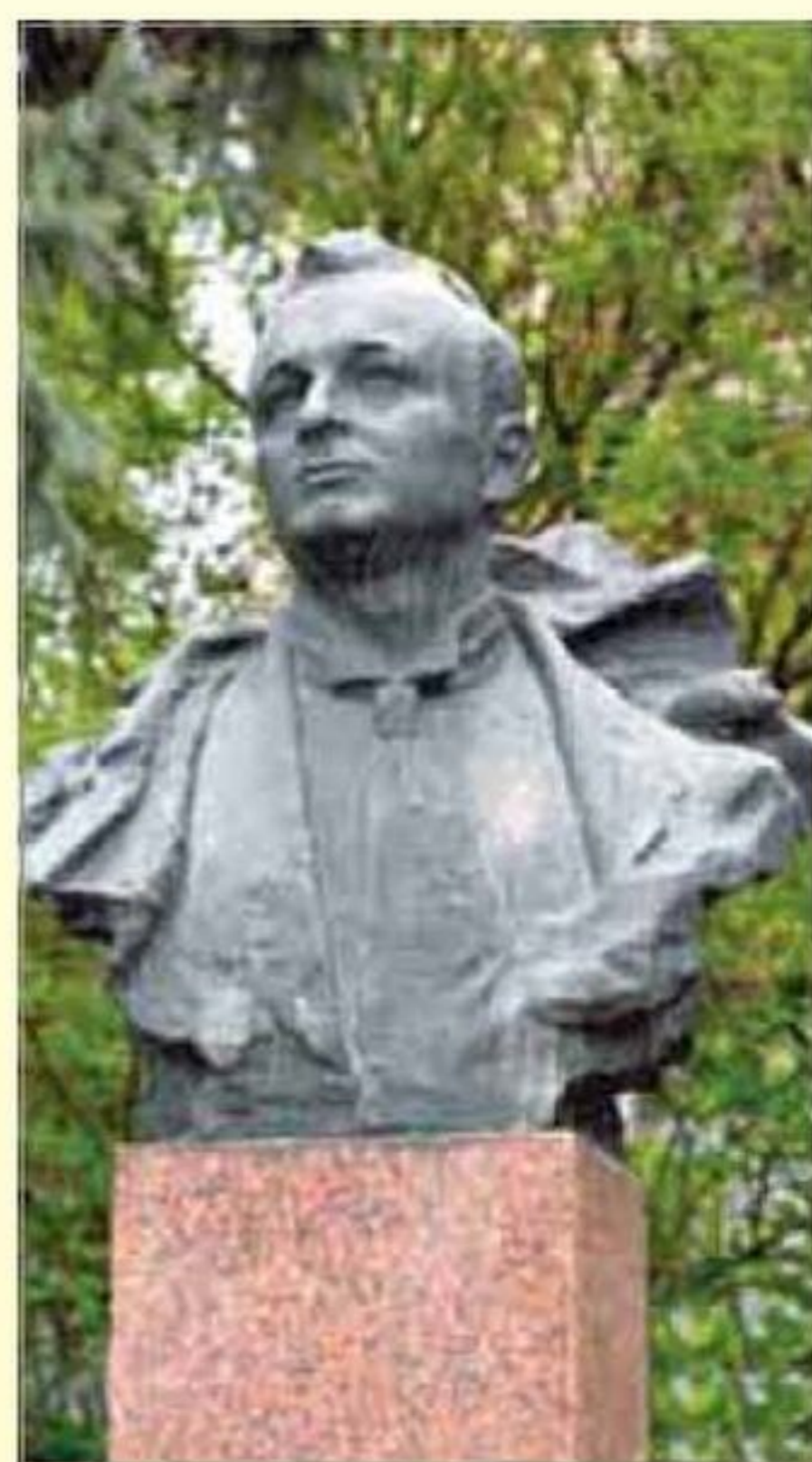
Віктор Степанович Косенко (1895–1937) — український композитор, піаніст, педагог.

Народився в Петербурзі, у родині офіцера. Невдовзі після народження сина сім'я переїхала до Варшави, де минули дитячі та юнацькі роки композитора. Своє навчання В. Косенко розпочав у 10 років в гімназії, тоді ж брав приватні уроки у професорів Варшавської консерваторії. У 19-річному віці вступає до Петербурзької консерваторії.

Тут він навчається одразу за двома напрямками: виконавським (клас фортепіано) та композиторським. Відповідно отримав два дипломи — піаніста і композитора.

Згодом переїхав в Україну, Житомир. Робота була В. Косенку до душі, адже відповідала його педагогічному хисту — він викладав гру на фортепіано в місцевій музичній школі. Окрім того, часто виступав у місті з концертами, і як піаніст-соліст, і як акомпаніатор, супроводжуючи виступи хорів і співаків. Упродовж цього часу він писав музику.

Невдовзі композитор отримав запрошення працювати викладачем Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка (сьогодні — Київська національна музична академія ім. П. Чайковського). Тут викладав різні дисципліни і не полишав своєї виконавської діяльності. Великий досвід піаніста-педагога спонукав до створення однієї з найкращих дитячих збірок — «24 дитячі п'єси для фортепіано», яку і сьогодні охоче виконують музиканти-початківці. Увесь світ дитини, з її радощами і сумними миттями, зацікавленням навколишнім середовищем, допитливістю, яскраво відображає музика цієї збірки. В. Косенко також писав романси, музику до німого кіно тощо.

Пам'ятник В. Косенку біля музичного училища в м. Житомирі

Угорський композитор Ференц Ліст був новатором у фортепіанній музиці, його творча діяльність змінила значущість фортепіано, яке перетворилося із салонного інструмента на концертний. Митець вважав, що саме фортепіано може «замінити» увесь оркестр. «У діапазоні своїх семи октав, — писав Ліст, — фортепіано містить обсяг цілого оркестру, і десяти пальців людини достатньо для відтворення гармоній, які звучать за допомогою об'єднання сотень музикантів».

Концертні етюди Ф. Ліста стали зразком віртуозного стилю. Цикл етюдів «За каприсами Паганіні» пов'язаний із захопленням композитора майстерністю виконання італійського скрипаля Нікколо Паганіні. Ліст намагався передати досконалу техніку неперевершеного музиканта, при цьому не копіюючи складних скрипкових прийомів, а відтворюючи їх відповідно до особливостей свого інструмента — фортепіано.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Ференц Ліст, Етюд № 3 («Кампанелла»), Етюд № 5 («Полювання») із циклу «За каприсами Паганіні».

У фортепіанних п'єсах Ф. Ліста часто трапляються авторські вказівки — *quasi tromba* (ніби труба), *quasi flauto* (ніби флейта), імітація віолончелі, дзвонів тощо. В етюді «Полювання» композитор імітує сигнальне звучання валторн.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Що таке етюд у музичному мистецтві?
2. Самостійно віднайдіть в Інтернеті етюди різних художників. Порівняйте етюди в музиці й образотворчому мистецтві.
Колективна робота. Створіть програму музичного абонементу для дошкільнят, що складається з п'єс різних камерно-інструментальних жанрів.

СОНАТА. ВАРІАЦІЇ

I

Музичний жанр *соната* має давнє походження. Раніше сонатою називали будь-яку вокальну та інструментальну музику. Поступово цей жанр виокремився як суто камерно-інструментальний. Також виникла відповідна музична форма — сонатна.

Сона́та — жанр інструментальної музики; твір для одного або двох інструментів; соната складається з трьох частин, що контрастують між собою, але мають спільний задум.

Сонату створюють для камерного складу — одного або двох інструментів, як правило, для фортепіано, скрипки, флейти, кларнета, труби, валторни. У сонатній формі також пишуть невеликі твори — сонатини, їх грають юні виконавці.

Соната складається з трьох частин і будується за контрастом темпу (швидко—повільно), змісту і характеру музики (драматичної—ліричної).

Зазвичай першу частину сонати пишуть у сонатній формі. Її особливість полягає в тому, що спочатку звучать головна і побічна теми (*експозиція*). Далі відбувається їхній розвиток (*розробка*), після чого ці теми звучать знову (*реприза*).

Німецький композитор Людвіг ван Бетховен, із творчістю якого ви вже ознайомилися на уроках музичного мистецтва, написав 32 сонати для фортепіано. Його Соната № 14 вважається однією з найвідоміших серед шедеврів фортепіанної музики. Людвіг ван Бетховен назвав свій твір «Соната, майже фантазія». Через 30 років вона отримала додаткову назву — «Місячна», чому посприяв німецький поет Людвіг Рельштаб, який порівнював першу частину сонати із пейзажем озера місячної ночі. Така назва багатьом сподобалась, і відтоді цей твір так і називають — *Місячна соната*.

В основі головної теми Місячної сонати лежить короткий, але виразний мотив, побудований на повторенні одного звука — цей прийом є характерним для композитора. Місячна соната Л. ван Бетховена надихнула багатьох художників на створення однойменних картин.

Пригадайте П'яту симфонію цього композитора, яку слухали минулого року: її музична тема складається з повторення всього лише двох звуків («тема долі»).

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Людвіг ван Бетховен, Соната №14 для фортепіано (Місячна соната), 1 частина.

Який характер музики першої частини? Яку картину можна уявити? Чи погоджуєтеся ви з назвою, яку запропонував Людвіг Рельштаб? Як ви назвали б цю частину сонати?

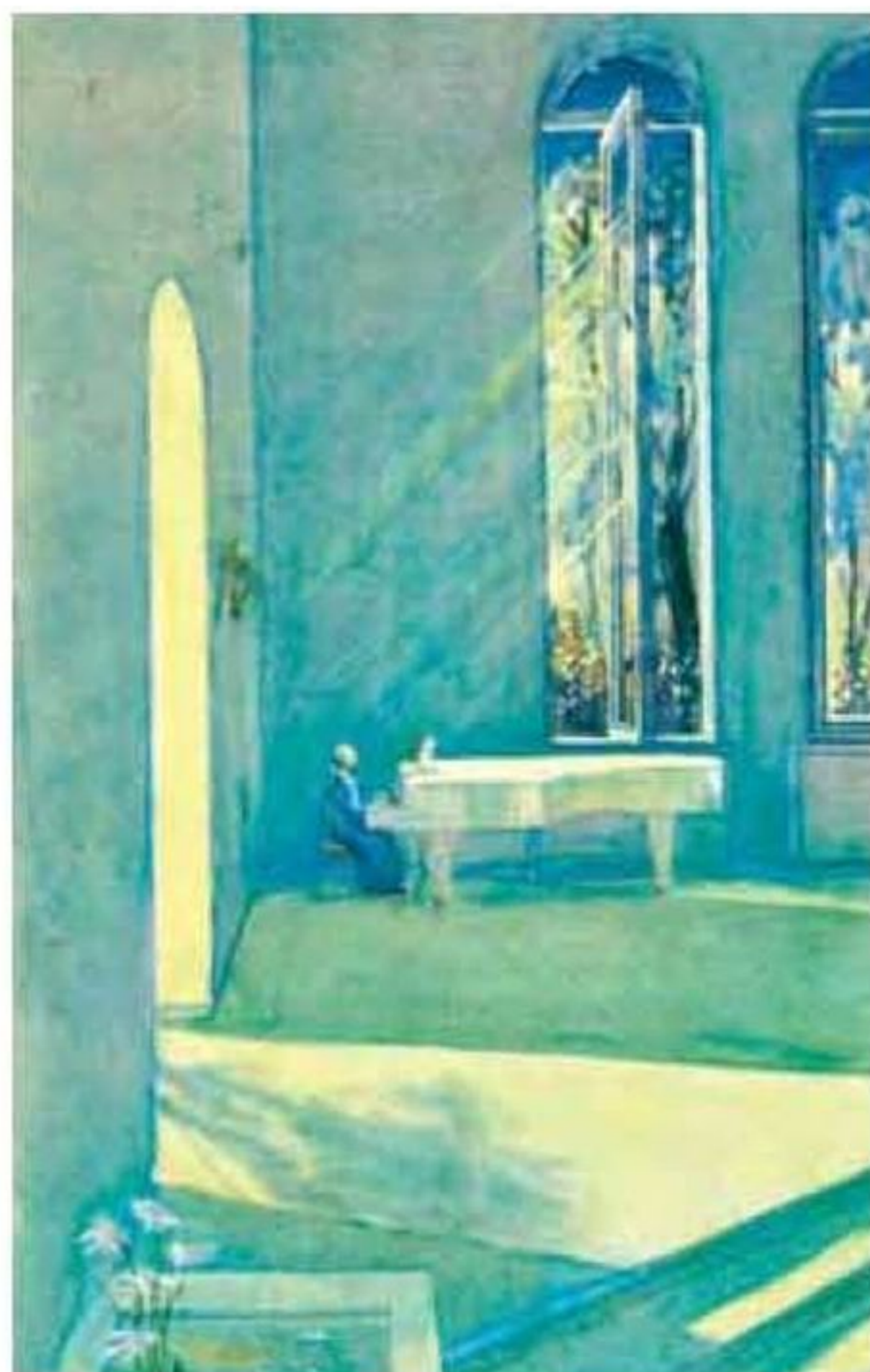
Зверніть увагу на роботи сучасних митців. Яка з них, на вашу думку, найвдаліше відображає музику, що прозвучала?

В. Куш. Місячна соната

А. Вера.
Місячна соната

А. Левітін. Місячна соната
(фрагмент)

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Ви вже знаєте, що сонати створювалися для різних інструментів, тембри яких виразно доповнювали один одного. Як, на вашу думку, відбувається діалог інструментів у творі? Порівняйте частини сонати.

Максим Березовський, Соната до мажор для скрипки і чембало.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Чембало, або клавічембало (від італійського *clavicembalo*) — назва клавесину в Італії; старовинний музичний клавішний інструмент родини клавесинових, попередник фортепіано. Різновидами клавесину були клавикорд (переважно в Німеччині), спінет (домашній клавесин), верджинел (поширений в Англії) та інші.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Максим Созонтович Березовський (1745–1777) — український композитор, співак, класик європейської музики. Народився в м. Глухові, жив і творив у Петербурзі.

Музичний хист майбутній композитор виявив у ранньому дитинстві: мав гарний голос і абсолютний слух, співав у церковних хорах, рано почав навчатися гри на скрипці. Освіту здобував спочатку в Глухівській музичній школі, а пізніше, упродовж декількох років, — у Києво-Могилянській академії.

Із 17-річного віку розпочав композиторську діяльність, яка була дуже успішною. Його твори — в основному церковні композиції і духовні концерти — отримували високі оцінки не лише вітчизняних, а й іноземних поціновувачів мистецтва, про нього писали петербурзькі вісники й альманахи. Коли композиторові виповнився 21 рік, він посів почесне місце придворного камерного музиканта. Талановитого юнака відрядили на навчання в Італію, де він провів майже п'ять років, упродовж яких писав не лише хорову духовну музику, а й світські твори — оперу «Демофон» за античним міфологічним сюжетом і Сонату для скрипки і чембало (перші твори цих жанрів в українській музиці).

Італійський період був найщасливішим у житті М. Березовського — тут цінували його талант, виконувалися інструментальні твори, опера «Демофон» ставилася під час карнавалу. Тому й контраст між життям за кордоном і в Петербурзі виявився разючим. Після повернення в Росію композитор зрозумів, що тут його талант і досвід нікому не потрібні. Російські вельможі надавали перевагу іноземним музикантам, а М. Березовський міг розраховувати лише на скромну посаду співака-хориста у Придворній співочій капелі. Упродовж певного часу він сподівався, що його запросять очолювати Катеринославську консерваторію, яку планувалося відкрити в Україні, однак усе це виявилось порожніми обіцянками. Незважаючи на життєві труднощі, він писав високохудожні духовні концерти, які заклали основи хорової музики в українській і російській культурі.

Пам'ятник М. Березовському в м. Глухові

СТРАЧЕНА ПІСНЯ

(За М. Дашкієвим)

Маестро Цоппіс, італійський капельмейстр, побачивши вперше Максима Березовського, вирішив перевірити, як він співає і що знає.

— Ану візьми горішне «фа»!

Максим проспівав — це був його діапазон.

— «Соль»!

Він витягнув і цю ноту.

— «Сі»!

І сі взяв Максим. Правда, була межа, але вправно поставлене дихання дозволило не показати перенапруження, — мовляв, подужаю навіть «до»!

— Гм... — Цоппіс зиркнув на нього, зрозумів... Вихопив з-за манжета камзола згорнені у трубку ноти, простягнув Максимові. — Співай!

Максим хутенько перебіг очима аркуш. Кант на італійський текст, музика Цоппіса. Непогана мелодія. Але ж написано — для баритона.

— Транспонувати, маестро? — запитав він у Цоппіса.

Той знову зиркнув на нього — тепер уже зацікавлено: о, цей новачок не з простих, якщо він збирається співати з аркуша, та ще й транспонуючи на ходу, — це справжній майстер! Але старий, звичайно, цього не сказав, а тільки кинув коротко:

— Так.

Максим заспівав. Кант був елегійний, світлий. Недаремно Цоппіс зазначив його темп — алегро. Треба значно повільніше — анданте, а то й модерато. І форте в фіналі зовсім ні до чого. Звісно, кінцеве «а» можна потягти дуже ефектно, але ж текст цього не дозволяє: оця заспокоєність вимагає димінуендо — до піано, а потім і піаніссімо, щоб звук завмирав, поступово даленів і зникав у нескінченності.

Він не мав часу дивитися на маестро Цоппіса, а коли б поглянув, то був би приємно вражений: старий слухав його пильно, ледь помітно диригуючи рухом правої руки...

Проте, коли Максим закінчив співати і глянув на нього, чекаючи на оцінку, старий незадоволено буркнув:

— Чого це ти спотворив мою пісню?

— Я її так зрозумів, — відповів Максим.

— Чи ви бачите? Він так зрозумів! То я що, по-твоєму, не розумію власного твору? Ану проспівай удруге — тільки тепер правильно.

— Я проспівав правильно, — вперто сказав юнак.

— Гм... Упертий. Самовпевнений... І обдарований! — Цоппіс несподівано посміхнувся і поплескав Максима по плечу.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

КРАПЛИНИ МРІЇ

Вірші І. Багрійчук

Музика М. Рожка

Піднесено

Кли-че ра-діс-но до шко-ли нас дзві-нок, Сві-т ці-ка-вих знань, но-вих при-

год. Та в ду-ші не книж-ка, на-віть не у - рок, А стеж-ка

із крап-ли-на-ми най-кра-щих нот! Да-ру-ють кла - ві - ші сло-вам жит-

тя, А кри-ла му-зи - ки до нас ле - тять. Но-вий а-

корд зву - чить ген у ві - трах — Не - хай про-

дов-жить-ся наш день у цих піс-нях!

1. Кличе радісно до школи нас дзвінок,
Світ цікавих знань, нових пригод.
Та в душі не книжка, навіть не урок,
А стежка із краплинами найкращих нот!

Приспів:

Дарують клавiші словам життя,
А крила музики до нас летять.
Новий акорд звучить ген у вітрах —
Нехай продовжиться наш день у цих піснях!

Співаю з квітами — чарівна мить,
 На струнах сонячних вона дзвенить.
 Душа всміхається в твоїх словах —
 Нехай продовжиться наш день у цих піснях!

2. Друзі поспішають на футбольний матч,
 Подруги — у модне ательє...
 Мамо, зрозумій мене і все пробач,
 Бо музика — то справді дихання моє!

Приспів.

3. Прибирати вдома — не найкраща мить,
 Клопоти щоденні — не для нас!
 Нова нота в серці струнами звучить
 І пісню ніжну обіцяє кожен раз!

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Назвіть особливості жанру сонати.
2. Схарактеризуйте сонатну форму на прикладі першої частини твору М. Березовського.

Колективна робота. Дослідіть історію виникнення фортепіано. Створіть презентації старовинних інструментів, що йому передували.

II

Варіації, тема з варіаціями, варіаційний цикл — усе це назви музичної форми, що складається з теми та декількох (не менше двох) її змінених відтворень — *варіацій*. Твір у варіаційній формі належить до найдавніших музичних жанрів.

Варіації — жанр камерно-інструментальної музики; твір, у якому основна тема повторюється кілька разів у зміненому вигляді.

Мелодію, яка з'являється на початку твору, композитор щоразу змінює і представляє її слухачеві інакшою. Так, в одній варіації можуть змінитися гармонія, в іншій — ритм; у якійсь музична тема прикрашається новими звуками (змінюється фактура). Однак у кожній варіації завжди можна розпізнати початкову тему, якою видозміненою вона не була б.

Композитори створюють варіації на народні мелодії, на власні теми, а також на теми інших авторів.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Роман Гриньків, Варіації на тему української народної пісні «Йшли корови із діброви».

Схарактеризуйте тему, її темброве забарвлення. Які зміни музики відбулися у процесі варіювання теми? Чим відрізняється варіаційний розвиток від розвитку музики в сонатній формі?

Варіації можна побачити й у живописі. Так, австралійська художниця Джилл Кірстейн створила картини, які назвала «Квітковими варіаціями».

*Дж. Кірстейн.
Квіткові варіації*

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які особливості варіацій як жанру і форми музики?
2. Самостійно дослідіть, хто з українських композиторів писав варіації на народні теми. Послухайте і схарактеризуйте ці твори.

Робота в групах. Розподіліть куплети української народної пісні (за вибором) і створіть варіації на цю мелодію, імпровізуючи ритмічний супровід, змінюючи темп і динаміку, виконуючи з рухами, з інсценізацією тощо.

РОНДО. СЮІТА

Рондо — одна з найдавніших музичних форм. Її назва прийшла із середньовічної Франції, де словом «рондо» називалися пісні-хороводи (від слів *rondeau* — коло і *ronde* — хоровод). Солісти-заспівувачі виконували мелодію на різні строфи тексту, а хор повторював приспів, у якому не змінювалися ані слова, ані музика. Від цих хороводів і бере свій початок рондо — своєрідний жанр і відповідна форма побудови музичного твору. Починається рондо з головної теми, яку називають *рефреном* (із французької мови «приспів»). Упродовж рондо рефрен повторюється не менше трьох разів, чергуючись з іншими музичними епізодами, контрастними за характером музики. У формі рондо написано багато інструментальних п'єс у народному стилі, — бадьорих і жвавих.

Рондо — жанр камерно-інструментальної музики; твір, форма якого будується на зіставленні теми та кількох контрастних епізодів.

У різних національних культурах тієї чи іншої історичної доби існували свої норми зіставлення і взаємозв'язку окремих частин рондо. У початковий період розвитку жанру виникло *куплетне (старовинне) рондо*. Воно було однією з улюблених форм французьких і німецьких клавесиністів. Здебільшого йдеться про програмні п'єси найрізноманітнішого характеру, переважно мініатюри. Цю форму композитори використовували і для написання танців.

У класичну епоху рондо досягло найвищого розвитку, до цього жанру зверталися В.-А. Моцарт, Л. ван Бетховен.

Будується рондо на двох принципах: контрасту і повторюваності (репризності). Утворилася форма рондо, подібно до варіацій, — від народної музики.

■ Пригадайте, як будується куплетна форма в піснях.

Слова заспіву щоразу змінюються, а приспів залишається незмінним (і мелодія, і слова). А тепер уявіть, що народні

музиканти захочуть перекласти цю пісню на мову інструментів і зіграти її без слів. Очевидно, для того щоб відтворити будову пісні, щоразу доведеться оновлювати музику «заспіву» (наприклад, доручати її виконання різним інструментам) і зберігати незмінним «приспів», виконуючи його всім ансамблем.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Вольфганг Амадей Моцарт, Соната № 11 ля мажор для фортепіано (частина III «Рондо в турецькому стилі»).

Скільки разів звучить рефрен у рондо? Який характер музики? Як композитор імітує звучання військового «оркестру яничар»?

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Австрійський композитор Вольфганг Амадей Моцарт написав кількості музичних творів, та найвідомішою і найулюбленішою народами різних країн стала мелодія «Турецького маршу». Автор назвав цей твір «Турецьке рондо, або Рондо в турецькому стилі». То ж чому нині ми знаємо це рондо як «Турецький марш»?

У 1783 р. В.-А. Моцарт написав музичну композицію під назвою Соната для фортепіано № 11 ля мажор, що складалася з трьох частин. Перша частина — тема з варіаціями; друга — менует; третя — «Турецьке рондо, або Рондо в турецькому стилі». Саме ця частина Моцартівської сонати здобула в ті часи неабиякої популярності у виконавців і слухачів. Музика нагадувала турецькі військові марші.

Л. Фролов. Турецький марш стукає по дахах (фрагмент)

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ВЕСЕЛКА

Вірші й музика Н. Май

Кра-плю до-щи-ка бе-рем, тріш-ки сон-ця до-да-єм, Сві-тан-
ко - во - ї ро - си, жмень-ку ра - до - сті для всіх.
По-ди-вись на не-бо, ко-льо-ри яс - ні,
Су-му-вать не тре-ба — про-сто по-смiх - ни-сь!

1. Краплю дощика берем, трішки сонця додаєм,
Світанкової роси, жменьку радості для всіх.

Приспів:

Подивись на небо, кольори ясні,
Сумувать не треба — просто посміхнись!
Подивись на небо, сонце золоте,
Сумувать не треба — все на краще йде.

2. Слово лагідне скажи, теплий погляд залиши,
І добрішим стане світ, й наша пісня задзвенить!

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте форму рондо на прикладі прослуханої музики.
2. Складіть і намалюйте кольорову схему рондо, використовуючи різні образи (геометричні форми, квіти, фрукти й овочі тощо).

У давні часи збірку, яка складалася з окремих п'єс, називали *сюїтою*.

Сюїта — жанр камерно-інструментальної музики; твір, що складається з різних частин, об'єднаних спільним задумом чи ідеєю.

Іноді для позначення такого твору композитори використовували інший термін — *партіта*. Історично першою старовинною сюїтою була танцювальна, яку писали для одного інструмента або оркестру. Спочатку в ній було два танці: велична павана і швидка гальярда.

Поступово композитори почали вводити в інструментальні сюїти інші танці, наприклад, алеманду, гавот, буре, менует, сарабанду, жигу, куранту. Усі ці салонні танці виконували на балах при королівських дворах Європи.

Згодом композитори, зберігаючи головні особливості цього жанру — циклічність побудови й контрастність частин, дають їм інше образне тлумачення. Танцювальність стає необов'язковою ознакою. У сюїті використовується найрізноманітніший музичний матеріал, нерідко її зміст визначається програмою. При цьому танцювальна музика не зникає із сюїти, а навпаки, у неї вводяться нові, сучасні танці, наприклад, «Ляльковий кек-уок» із сюїти К. Дебюссі «Дитячий куточок».

Нині доволі часто з'являються сюїти для симфонічного оркестру, укладені з музики до театральних вистав, наприклад, загальновідома й улюблена багатьма програмна сюїта Е. Гріга «Пер Гюнт». Укладають сюїти з музики до балетів («Лускунчик» і «Спляча красуня» П. Чайковського, «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва), опер («Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова), до кінострічок («Гамлет» Д. Шостаковича).

У вокальних сюїтах поряд з музикою звучить і слово. Отже, сюїта — це жанр, що може належати і до камерно-інструментальної, і до вокальної та симфонічної музики.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Микола Лисенко, Українська сюїта у формі старовинних танців на основі народних пісень.

- Прелюдія («Хлопче-молодче, який ти ледащо»).
- Куранта («Помалу-малу, братику, грай»).
- Токата («Пішла мати на село»).
- Сарабанда («Сонце низенько, вечір близенько»).
- Гавот («Ой чия ти дівчино, чия ти?»).
- Скерцо («Та казала мені Солоха»).

Схарактеризуйте кожну частину сюїти. Порівняйте засоби музичної виразності п'єс (мелодія, темп, динаміка тощо). Поміркуйте, чому саме в такому порядку вони розміщені.

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

МИКОЛА ЛИСЕНКО

(За Є. Товстухою)

Віталій Романович покликав сина в ідальню. Там сиділа жінка з блідим, утомленим обличчям, а біля неї стояв десятирічний хлопчина з пишним волоссям, що спадало аж на плечі.

— Це, Миколо,— сказав батько,— твій троюрідний брат, Михайло Старицький. Знайомтеся і грайтеся, бо в нас, дорослих, свої клопоти.

— У нас є рояль! — вигукнув Микола.

— І ти граєш?

— Граю. Мене навчає мама. Ходімо до світлиці.

У великій кімнаті Микола розповів братові:

— Колись давно люди грали на клавикордах, потім на спінеті, клавесині. На тих інструментах погано грати. І лише італієць Бартоломео Кристофорі зробив таке фортепіано, на якому, каже мама, чудово грати, легко видобути будь-який звук. Заспівай мені яку хочеш пісню — і я заграю. Не соромся, нас ніхто не бачить...

Старицький несміливо почав виводити:

*Сидить півень на криниці,
Спустив крильця ще й косиці,
Сюди — мах, туди мах!
А у вас тут млинець пах.*

Микола швиденько знайшов мелодію на клавішах, і вони заспівали разом.

— Ходімо до церкви, — сказав Микола, — там у нас дзвонар Петро Цибуля. Як задзвонить, то по всьому селу луна іде.

Хлопці вийшли на вулицю і підстрибом побігли до церкви.

...Коли до пансіону приходив пан Поноцний, чи, як його ще звали, — Паночніні, Микола похвалювався. Учитель фортепіанної гри ставився до нього особливо прихильно:

— Ваші пальці надто рухливі, пане Лисенку. В інших вони бувають ніби причеплені на залізяці, і, щоб зігнути їх, треба добряче накричати горло. А у вас надто рухливі. Це свідчить про ваші здібності, Божу іскру, і принастирливій, щоденній праці ви матимете неабиякі успіхи. Це сказав вам року Божого тисяча вісімсот п'ятдесят третього Паночніні, а до його слів у Києві не байдужі. Багато хто з вельможного панства хотів би почути їх як похвалу для своєї вередливої дитини, але ні! Паночніні не каже на чорне — біле, і навпаки. Паночніні — музикант. Музика для нього над усе, а чини... Чини — не для музикантів. Мені казали, що пан Лисенко має і власні композиції. Чи не показали б своєму вчителю?

Микола виконав «Польку».

— Ритміка витримана, мелодія вельми цікава, — похвалив добрий чех, — і, я б сказав, навіть узагальнена. Щось подібне я чув у піснях українців. Та воно ж і не дивно: адже ви син землі своєї. Шлях великих митців у музику іде через душу свого народу, а приходять до серця всіх народів...

Микола з нетерпінням чекав закінчення уроків, виконував домашні завдання й о п'ятій годині стояв біля класу, до якого заходив трохи хвилюючись. Алоїз Йосипович смикав цапину борідку й рудуваті вуса, що стовбурчилися вгору:

— А-а-а, моя надіє! Сідайте. Чим порадуєте сьогодні? З варіаціями Ліста на теми «Білої дами» ви справилися досить вправно. Та зізнаюся вам: музикант повинен грати блискуче, коли він музикант. Ніякі труднощі не повинні його зупиняти. Техніка гри. Техніка! Душа, своєрідність і таке інше приходять згодом. Запам'ятали ці слова, мій хлопчику?

— Запам'ятав.

— Коли так, почнемо розгляд нової п'єси...

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Пригадайте сюїти, які ви слухали, і визначте ознаки жанру.
2. Дослідіть, які танці поширені в рідному краї. Укладіть з них сюїту «Танцювальні мелодії» (запишіть у зошит назви танців).
3. Самостійно віднайдіть й ознайомтеся із текстами українських народних пісень, які М. Лисенко використав у сюїті.

РОЗДІЛ ЖАНРИ
4 СИМФОНІЧНОЇ
МУЗИКИ

*Музика — це джерело
радості мудрих людей.
Вона здатна викликати в народі
гарні думки, вона глибоко проникає
в його свідомість і легко змінює
вдачу та звичаї.*

*Сюнь-Цзи,
давньокитайський філософ*

СИМФОНІЯ. УВЕРТЮРА

I

Упродовж багатьох століть розвитку музичного мистецтва сформувалися *симфонічні жанри*: симфонія, увертюра, симфонічна поема і фантазія, картина, а також концерт. Вони беруть початок від появи симфонічного оркестру (середина XVIII ст.) — великого колективу музикантів, які грають на різних інструментах під керівництвом диригента.

Кількість звуків та їх найрізноманітніших поєднань, що може відтворити оркестр, майже необмежена, і, можливо, саме тому багато композиторів приберігають свої найзаповітніші музичні ідеї для оркестру, адже це — унікальний колективний інструмент.

Тривалий час план розташування інструментів в оркестрі змінювався відповідно до кількості музикантів у кожній групі, акустики концертного залу, де відбувався концерт тощо. Відомий диригент Леопольд Стоковський запропонував стандартний план розміщення музикантів, який назвали «американським». Стоковський розмістив усі скрипки ліворуч від диригента, віолончелістів — праворуч. А кількість виконавців на духових інструментах збільшив удвічі. Таке розташування музикантів-виконавців використовують у більшості оркестрів світу.

Симфонічний оркестр Шведського радіо

Пригадайте, які існують сімейства (групи) музичних інструментів. Скористайтеся інформацією з довідника.

Прочитайте казку «Як був створений симфонічний оркестр». Дайте відповіді на запитання: як ви розумієте поняття *какофонія*? Чому навчилися музичні інструменти завдяки диригенту та феї Музики?

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

ЯК БУВ СТВОРЕНИЙ СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР

(За А. Лопатиною, М. Скребцовою)

Люди дуже любили фею Музики і створили для неї безліч чудових музичних інструментів. Не сподобалося це злій Какофонії, і вона вирішила: «Треба зробити так, щоб усі інструменти намагалися один одного перекричати, і тоді буду правити світом я, Какофонія, а не фея Музики». Вирішила Какофонія посварити всі інструменти один з одним. Вона прилетіла до скрипочки і сказала, улесливо посміхаючись:

— Як проникливо ви співаєте! Ніхто не може зрівнятися з вашою співучістю, навіть людський голос.

Задерла вгору носа скрипочка, а Какофонія одразу ж доповіла альту, віолончелі й контрабасу:

— Скрипка вважає себе найкращою, та насправді ви більші за неї, і голоси ваші сильніші.

Потім Какофонія низько вклонилася роялю:

— Пане Роялю, вивеликий артист і можете замінити всі музичні інструменти. Ви сам можете виконати будь-яку музику, від найтонших звуків капели до гуркоту грому.

Потім Какофонія полетіла до духових інструментів й улесливо зауважила:

— Тільки у вас, Флейто, душа ніжна і переливчаста, немов спів солов'я на світанку.

— Милий гобоє, ваш друг кларнет запевняє, що ваша музика холодна, і ви не вмієте надавати звукам наростання і затухання, як він, — прошепотіла Какофонія на вушко гобою.

Так літала Какофонія від одного інструмента до іншого, прагнучи зруйнувати їхню дружбу. Мідним духовим інструментам Какофонія сказала, що їхня гра має більш насичене і яскраве звучання, ніж дерев'яних духових інструментів. Барабанові, литаврам і мідним тарілкам Какофонія оголосила, що інші інструменти зневажають їх через відсутність мелодійності.

Какофонія лестила так уміло, що всі музичні інструменти образилися один на одного і побігли скаржитися феї Музики.

— Феє, ти негайно повинна обрати серед нас найкращий музичний інструмент, — задзеленчали, засурмили, загуркотіли і заgrimіли разом усі інструменти.

З. Кримінська. Оркестр

Музичні інструменти з подивом дізналися, що всі їхні голоси включені до цієї партитури. Окрім того, вони побачили, що нову музику треба виконувати не соло, а гуртом. Наприклад, для виконання потрібні були дві групи скрипок, велика група віолончелей, група альтів і група контрабасів.

— Якщо ми гратимемо всі разом, вийде якась какофонія, — обурено задзеленчали, загуркотіли і загуділи музичні інструменти.

— Вийде не какофонія, а гармонія. Для кожного з вас я написав, у якому темпі й коли вступати, — заспокоював музичні інструменти композитор, однак ті хвилювалися все більше й більше.

— Феє Музики, я написав симфонію «Музика світів», але музичні інструменти не розуміють, що для неї потрібні всі фарби і відтінки звуків! — вигукнув композитор.

— Тихше, мої любі, — попросила фея Музики. — Щоб зрозуміти, хто з вас найкращий, ви повинні спочатку виконати цю чудесну симфонію всі разом. Звісно, це важко, але вам допоможе диригент.

Фея Музики підвела до музичних інструментів диригента і вручила йому чарівну диригентську паличку. Ледь диригент повів своєю паличкою, наче чарівною, музичні інструменти слухняно замовкли і приготувалися слухати.

— Струнно-смичкові — основа нашого оркестру, — пояснив диригент. — Вони можуть і співати всі разом, як один великий інструмент із потужним голосом, і виконувати соло.

— Це якась какофонія. Я зараз оглухну від вашого крику, — вигукнула фея Музики. — Ви всі чудові! Кожен музичний інструмент має основний звук, що відображає цей інструмент найліпше. Разом ці звуки створюють красу музики.

Але музичні інструменти не слухали пояснень феї Музики.

— Гаразд, тоді нехай обирає людина, — вирішила фея. — Вона стане композитором й отримає чарівну силу записувати нотами звуки, кольори й відтінки музики. Для кого з вас композитор напише музику, той і буде кращим.

Зраділи інструменти і стали з нетерпінням чекати, коли людина напише музику. Кожен із них мріяв, що композитор напише музику саме для нього.

Нарешті музика була готова. Вона називалася партитурою.

Струнні інструменти вишикувалися в ряди й почали вивчати свою партію.

— Характер дерев'яних духових інструментів суто індивідуальний. Тому ви будете співати свої партії по парах, — продовжив диригент.

Задоволені флейти, кларнети, фаготи і гобої розійшлися парами й отримали свої ноти.

— Ви, мідні духові інструменти, усі разом виконаєте яскраву святкову мелодію, — велів диригент трубам, валторнам і тромбонам. — А ще валторна заспіває в симфонії мелодійне соло про красу природи, а труба підіграє їй своїм гучним голосом.

Радісно сяючи, мідні духові інструменти зайняли свої місця.

— Сподіваюся, я буду солістом? — боязко запитав рояль.

— Звичайно, у тебе королівська потужність сольного звучання, — погодився диригент. — Але тобі доведеться грати разом з іншими інструментами також. Своїми потужними акордами ти підсилиш групу ударних, допоможеш струнним і духовим.

У відповідь рояль усміхнувся усіма своїми білими й чорними клавішами.

— І без вас, ударні інструменти, оркестрові, звісно, не обійтися. Без ритму музика не може існувати, — сказав насамкінець диригент.

Барабан вибив радісну дріб, а мідні тарілки весело дзенькнули. Радісні і заспокоєні інструменти почали репетирувати свої партії. Звісно, грати злагоджено, яскраво і натхненно було нелегко. То спізнювалися вступити труби, то скрипки співали мляво й нудно.

Але диригент терпляче і дбайливо поправляв усіх. Нарешті настав день концерту. Диригент змахнув паличкою і... Зазвучала музика світів! Вона, немов величезна хвиля, підхопила серця слухачів і потягла за собою, то піднімаючи до зірок, то кидаючи їх у морську безодню. І ніхто не помітив, як повільно розтанула і зникла без сліду зла Какофонія.

Симфонія — жанр симфонічної музики; твір для симфонічного оркестру, побудований на контрастних частинах (переважно чотирьох).

Як ви пам'ятаєте з уроків музичного мистецтва в 5 класі, *симфонія* — це масштабний твір для оркестру, який зазвичай складається з чотирьох частин. Перша частина циклу — швидка й енергійна (написана зазвичай у формі сонатного алегро), друга — повільна, іноді меланхолійна (сумна, задумлива), третя — більш швидка і витримана у тридольному розмірі (менует або скерцо), а четверта — фінал — швидка, піднесена, нерідко урочиста.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Йозеф Гайдн, «Прощальна симфонія» або Симфонія № 101 «Годинник» (за вибором).

- II Схарактеризуйте темброву палітру звучання симфонічного оркестру.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Франц Йозеф
ГАЙДН:

*«Знайдіть гарну мелодію –
і ваша композиція, якою вона
не була б, вийде чудовою!»*

Франц Йозеф Гайдн (1732—1809) — австрійський композитор, один із засновників таких музичних жанрів, як симфонія і струнний квартет. Народився в с. Рорау поблизу угорського кордону. З 5-річного віку хлопчик навчався музиці та хоровому співу.

У молоді роки прислужувався у будинку італійського композитора Нікколи Порпора, однак і там намагався заповнити прогалини у своїй музичній освіті. У цей період митець написав першу оперу. У 1761 р. Гайдн стає другим капельмейстером при дворі князів Естергазі — однієї із найвпливовіших аристократичних родин Австро-Угорщини. Тут він писав музику, керував оркестром, ставив опери. У 1781 р. Гайдн зустрів В.-А. Моцарта, з яким невдовзі затоваришував. Останні роки його життя минули у Відні, де він познайомився з Л. ван Бетховеном і взяв його в учні.

Творчий доробок композитора вражає: 24 опери, 104 симфонії, 83 струнні квартети, 52 фортепіанні сонати, увертюри, марші, танці, дивертисменти для оркестру й різних інструментів, концерти, п'єси для клавіру й інших інструментів, ораторії, пісні, канони, обробки шотландських, ірландських, валлійських пісень для голосу з фортепіано (скрипки або віолончелі) тощо.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ДОБРИЙ МАГ

Вірші і музика *О. Шпак*

Жив на уз - лі - ссі ста - рий ча - рів - ник, Різ - ні ба - жа - ння здій -

сни - ти він міг. Див - ні каз - ки він пи - сав для ді - тей

Та від зо - рі ча - клу - вав ці - лий день. Мрі - ють до -

ро - слі і ді - ти Жи - ти в каз - ко - вім кра - ю, І з доб - рим

ма - гом дру - жи - ти, Мрі - ю здійс - ни - ти сво - ю.

1. Жив на узліссі старий чарівник,
Різні бажання здійснити він міг.
Дивні казки він писав для дітей
Та від зорі чаклував цілий день.

Приспів:

Мріють дорослі і діти
Жити в казковім краю,
І з добрим магом дружити,
Мрію здійснити свою.

2. Знав чарівник, в чому щастя було, —
Просто всім треба творити добро.
І до дітей мудрий маг прямував,
Чудо-казками дітей він навчав.

Приспів.

3. Вчитись у мага прийшло хлопчєня,
Та хитрий маг малюку промовля:
«В школу іди здобувати знання,
Будеш таким же розумним, як я».

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Що таке симфонія? З яких частин складається симфонічний цикл?
2. Які симфонії ви слухали на уроках музики? Що є спільного в їх образному змісті, формі, засобах виразності? Чим вони відрізняються?
3. Дослідіть будову інструментів симфонічного оркестру та особливості гри на них, використовуючи Додаток 2 (с. 147 підручника).

II

Увертюра — це жанр симфонічної музики. У перекладі з французької мови увертюра означає «початок», або «відкриття». Увертюра виконується перед початком опери, балету тощо. Також це може бути окремий самостійний твір.

Увертюра — жанр симфонічної музики; твір для оркестру або вступ до опери, балету тощо.

Завдання будь-якої увертюри — створити настрій, налаштувати глядачів до сприйняття опери чи балету, підготувати їх до того, що відбуватиметься на сцені. Ту ж саму роль виконує й увертюра до кінофільмів. Спробуйте пригадати хоча б одну кінострічку, під час титрів якої не звучить музика. Навряд чи це вдасться, адже увертюра в кіно відіграє значну роль. Глядач, ще не побачивши першого кадру, за характером музики може здогадатися, який за жанром фільм (комедія, драма тощо).

Багато композиторів використовували в увертюрі мелодії з опери, до якої вона написана.

В історії музики відомо про чималу кількість випадків, коли композитори створювали увертюри, що перебувають у репертуарі оркестрів набагато довше, ніж опери. Тому й не дивно, що такі увертюри стали самостійними, повноцінними музичними творами, які виконуються окремо.

У ХХ ст. увертюри стали оркестровими творами без певної форми, їх часто писали до святкових заходів. Помітною в цьому жанрі є «Святкова увертюра» Дмитра Шостаковича, яка створена до Олімпійських ігор і продовжує розвивати традиційну форму увертюри.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Дмитро Шостакович, Святкова увертюра.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Дмитро Дмитрович Шостакович (1906–1975) — російський композитор, піаніст. Народився в Петербурзі. Спочатку музики його навчала матір. Закінчив консерваторію по класам фортепіано і композиції.

Упродовж життя написав 15 симфоній, 15 струнних квартетів, а також багато концертів і сонат для різних інструментів. У музиці — чимало новаторських рішень. Нині Д. Шостакович — один з найбільш виконуваних у світі композиторів, адже його твори — це глибокі висловлювання про долю окремої людини і людства загалом.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які увертюри ви знаєте? Які особливості цього жанру?
2. Яке значення увертюри в музично-театральних виставах?
3. Поцікавтеся репертуаром сучасних симфонічних оркестрів України. Запишіть у зошиті твори, які ви хотіли б послухати в майбутньому.

КОНЦЕРТ. ФАНТАЗИЯ. СИМФОНІЧНА ПОЕМА

I

Пригадайте, що вам відомо про музичний жанр концерту. Чи пам'ятаєте, що цей термін перекладається з латинської мови як «змагання»? А хто з ким змагається?

Твори, які називаються «концертами», уперше з'явилися в Італії як вокальні, а не інструментальні. Однак у їх виконанні могли брати участь й інструменти. Згодом концертом почали називати твори для голосу в супроводі інструментального акомпанементу; виникли хорові концерти.

Концерт — жанр симфонічної музики; музичний твір, що зазвичай складається з трьох частин і призначений для виконання одним або кількома інструментами та оркестром.

Принцип «змагання» поступово проникав і в суто інструментальну музику. Зіставлення звучання всього ансамблю (тутті) з декількома інструментами (соло) стало основою *кончерто грассо* — жанру, що отримав поширення у творчості А. Вівальді, Й.-С. Баха та інших.

Згодом склався також тип сольного тричастинного концерту для клавіру, скрипки та інших інструментів у супроводі оркестру. Яскравого втілення він набув у творчості В.-А. Моцарта, Л. ван Бетховена.

Темп першої частини концерту, як правило, рухливий, другої — повільний. Музика другої частини виражає піднесені роздуми — споглядання. Третя частина — фінал — швидка, життєрадісна, нерідко пов'язана з народно-жанровими джерелами. Так будується концертний цикл, який утвердився у творчості композиторів-класиків. Пізніше з'явилися одночастинні концерти (Ф. Ліст, Д. Бортнянський).

Але термін «концерт» має й інше значення. Неважко здогадатися, що слово «концерт» позначає й особливу форму

презентації музики: це публічне виконання музичних творів за заздалегідь оголошеною програмою, яке відбувається в спеціально обладнаному для цього приміщенні — у концертних залах або філармоніях.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Алессандро Марчелло, Концерт ре мінор для гобою і струнних.

Дмитро Бортнянський, Концерт ре мажор для чембало (фортепіано) з оркестром.

Порівняйте прослухані твори, тембри солюючих інструментів, характер музики.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У 2012 р. у філармонії Санкт-Петербурга пройшов незвичний концерт, присвячений 100-річчю з дня народження Джона Кейджа — американського композитора, письменника, філософа і художника-авангардиста.

Концерт тривав понад три з половиною години. До нього увійшли п'єса «Кінець» для восьми черевиків, «Мелодія» для двох целофанових пакетів у супроводі ансамблю звичних предметів побуту (фаянсових склянок, порожньої кавової банки, ситечка для чаю...) і фрагменти «Лекції про ніщо».

А почалося все в 1952 р., коли світ почув славнозвісну п'єсу «4'33», що являє собою 4 хвилини і 33 секунди тиші. Однак тиша в цьому творі не рівнозначна повній відсутності звуку, оскільки Кейдж прагнув привернути увагу слухачів до природних звуків того середовища, у якому виконується композиція.

Твір «Без назви», виконаний за участю художника Р. Раушенберга, танцюриста і хореографа М. Каннінгема та інших, став прототипом жанру «хеппенінг», у якому видовищні й музичні елементи поєднуються із спонтанними рухами танцівників.

Концерт Дж. Кейджа

Я у світі музики: співаю, відчуваю

СКРИПАЛИК-ЦВІРКУНЕЦЬ

Вірші В. Кленца

Музика В. Половича

Помірно-швидко, граціозно

Із ран-ку аж до но-чі Хтось гра-є у дво-рі, Я

слу-ха-ю о-хо-че Ці ві-зе-рун-ки гри. Ди-ву-ю-ся: а хто ж він, Скри-

паль чу-до-вий цей, Що гра-є без у-то-ми, Ча-ру-є всіх лю-дей? Що

гра-є без у-то-ми, Ча-ру-є всіх лю-дей?

Ми-лий наш скри-па-ли-ку, Чу-єм на-віть зда-ле-ку.

Ду-же гар-на гра — Ра-да діт-во-ра // Ра-да діт-во-ра.

1. Із ранку аж до ночі
Хтось грає у дворі,
Я слухаю охоче
Ці візерунки гри.
Дивуюся: а хто ж він,
Скрипаль чудовий цей,
Що грає буз утоми,
Чарує всіх людей? (Двічі)

Приспів:

Милий наш скрипалику,
Чуєм навіть здалеку:
Дуже гарна гра —
Рада дітвора. (Двічі)

2. Мені сказала ненька
— Щоб ти, синочку, знав,
Це коник зелененький
Десь скрипочку узяв.
Луна собі з травички
Мелодія його
Для тебе і для мене,
Для світу усього. (Двічі)

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте музичний жанр концерту, його циклічну форму.
2. Поясніть відмінність між тлумаченнями «концерт — твір» і «концерт — захід».

Завдання за бажанням. З допомогою дорослих поцікавтеся в Інтернеті, на яких рідкісних або екзотичних інструментах сучасні оркестри (ансамблі) виконують концерти відомих композиторів. Зробіть повідомлення про ці музичні цікавинки в класі.

1

2

3

4

- 1 — берембау;
2 — угорський варган;
3 — бар чаймс;
4 — гуда

Чи любляете ви фантазувати? Імовірно, немає на світі такої людини, яка б ніколи не мріяла або не фантазувала. У музиці є навіть п'єси, які так і називаються — фантазії.

Фантазія — жанр інструментальної музики, зокрема симфонічної; твір вільної форми фантастичного змісту.

У минулому композитори намагалися надати своїм композиціям чітко визначеної форми, наприклад, рондо або сонати. Якщо композитор відчував потребу у вільному вираженні своїх вражень, уявлень та емоцій поза межами усталених форм, чудовим виходом для нього було звернутися до фантазії — найбільш вільної форми з-поміж інших.

Назва цього жанру походить від грецького слова «фантас», що означає «уява». Із плином часу фантазія набуває дедалі вільнішого характеру, образні межі її розширюються.

Оскільки композиція іменувалася «фантазією», митець мав змогу відійти від канонів, властивих музичним формам. Тому його не можна було звинуватити в порушенні усталеної музичної структури, оскільки фантазії її не мали.

У фантазії композитор презентує слухачеві головну музичну тему на самому початку твору, далі — ніби імпровізує на задану тему, змінюючи засоби музичної виразності. Митець продовжує музичний розвиток так, як підказують йому серце, власні почуття й емоції, уява і фантазія.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

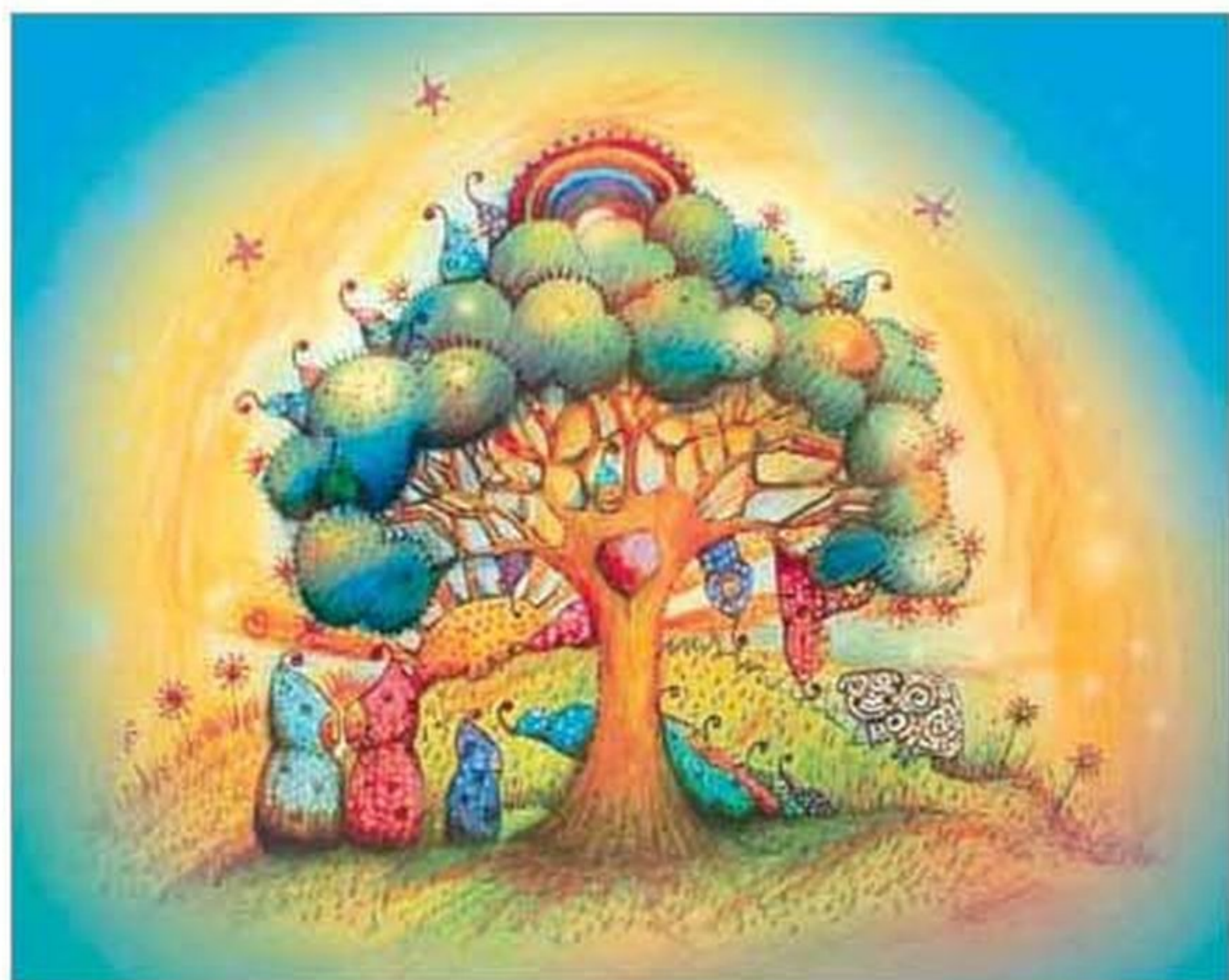
Вольфганг Амадей Моцарт, Фантазія ре мінор (у фортепіанному виконанні й у виконанні оркестру під керівництвом Поля Моріа).

Порівняйте фортепіанну й оркестрову версії виконання фантазії. Які нові якості надає музиці В.-А. Моцарта її сучасна оркестрова інтерпретація?

Музика, як і будь-яке інше мистецтво, передає думки, почуття та уявлення того, хто її створив. Порівняйте звучання музичної фантазії із живописними фантазіями митців.

В. Усянов. Дитячі фантазії

К. Тейлор. Дитячі фантазії

Відомий композитор Ян Сібеліус увійшов в історію симфонічної музики як творець жанру програмної *симфонічної поеми*. Ця назва викликає миттєві асоціації з атмосферою поезії і наочно відображає зв'язок музики і літератури. Жанру поеми, як і фантазії, притаманний вільний розвиток музики.

Ян Сібеліус, Симфонічна поема «Фінляндія».

- Схарактеризуйте особливості форми та розвитку цієї музики.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Ян Сібеліус (1865—1957) — фінський композитор шведського походження. За життя отримав світове визнання як композитор-симфоніст, автор симфонічних поем, сюїт, симфоній, а також інших вокальних та інструментальних творів. На його честь були названі численні вулиці, парки, а також щорічний музичний фестиваль «Тиждень Сібеліуса». У 1939 р. альма-матер композитора, Музичний інститут, що у столиці Фінляндії, отримав назву Академії імені Сібеліуса.

Пам'ятник Я. Сібеліусу
в м. Гельсінкі (Фінляндія)

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте особливості жанру концерту.
2. Проведіть дослідження з теми: «Фантазії і поема в різних видах мистецтва».
3. Створіть живописні фантазії до прослуханої музики.

МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНІ ЖАНРИ: БАЛЕТ, ОПЕРЕТА

I

Балет — слово французького походження з італійськими коренями, що означає «танець». Тобто *балет* — це музична вистава, зміст якої втілено засобами танцю. Цей синтетичний жанр творчості поєднав драматичне, музичне, хореографічне та образотворче мистецтво.

Балет — музично-театральний жанр; твір, зміст якого виражено в музично-хореографічних образах.

Балет виник в Італії, де на карнавалі полюбляли ставити веселі танцювальні сценки. А у Франції розквітнув пишний і урочистий придворний балет. Саме французькі хореографи, з-поміж яких виявилось чимало справжніх майстрів, створили специфічну мову хореографічного мистецтва.

Балет складається із *класичного танцю*, *характерного танцю* і *пантоміми*, за допомогою якої танцівники «розмовляють» один з одним. У сучасному балеті застосовуються також рухи, запозичені з гімнастики й акробатики.

Пригадайте, чим відрізняються класичний і характерний танці. Якому з них притаманні витонченість і граційність, а якому — рухи, що відтворюють народні танці? Поясніть роль пантоміми в балеті.

Балетний жанр приваблював багатьох українських композиторів, зокрема, Євген Станкович написав балети «Ніч перед Різдвом» за твором М. Гоголя, «Ольга», «Вікінги» та «Володар Борисфену» на історичні сюжети.

В Україні балетні вистави, опери й оперети можна подивитися в музичних театрах Києва, Одеси, Львова, Донецька, Харкова, Дніпропетровська, а також у Київському муніципальному академічному театрі опери та балету для дітей та юнацтва — спеціальному музично-театральному закладі для дитячої аудиторії глядачів.

Театр опери та балету для дітей та юнацтва (м. Київ, Україна)

Балет Арама Хачатуряна «Спартак» за мотивами однойменного роману Рафаелло Джованьолі став одним із популярних творів цього жанру. Він увійшов до репертуару балетних труп кращих музичних театрів світу.

Основа драматургії балету «Спартак» — протистояння двох сил: римських легіонерів і повсталих гладіаторів на чолі зі Спартаксом. У музиці балету втілилися найхарактерніші особливості творчості Арама Хачатуряна: яскраві музичні теми-образи, що миттєво запам'ятовуються, своєрідна виразна мелодика, у якій європейські інтонації органічно поєднуються зі східними, контраст і динамізм у розвитку музики.

Дізнайтеся, які балетні вистави входять до цього річного репертуару вашого регіонального театру опери й балету.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Арам Хачатурян, фрагменти балету «Спартак» («Адажіо» та інші сцени за вибором).

Висловте своє ставлення до музики балету. Які емоції вона викликає? Схарактеризуйте роль оркестрового колориту в Адажіо та в батальних сценах.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ БАЛЕТУ «СПАРТАК»

Римський полководець Красс повертається з походу, і радісна юрба вітає легіонерів з перемогою. У золоту колісницю Красса запряжені полонені раби. Серед них — Спартак і його кохана Фрігія.

На ринку рабів велетня Спартака купує власник школи гладіаторів. Йому доводиться купити й Фрігію, адже Спартак воліє вбити себе, але не розлучатися з дружиною.

У жорстокому бої гладіаторів на арені цирку Спартак, виявляючи дивовижну хоробрість, перемагає під оплески натовпу, але відмовляється добивати поверженого.

Гордий і мужній Спартак не може виносити приниження і вирішує боротися. У казармі полонених гладіаторів він закликає до повстання. В'язні вириваються на свободу. Народ проголошує Спартака своїм вождем. До повстанців приєднуються пастухи.

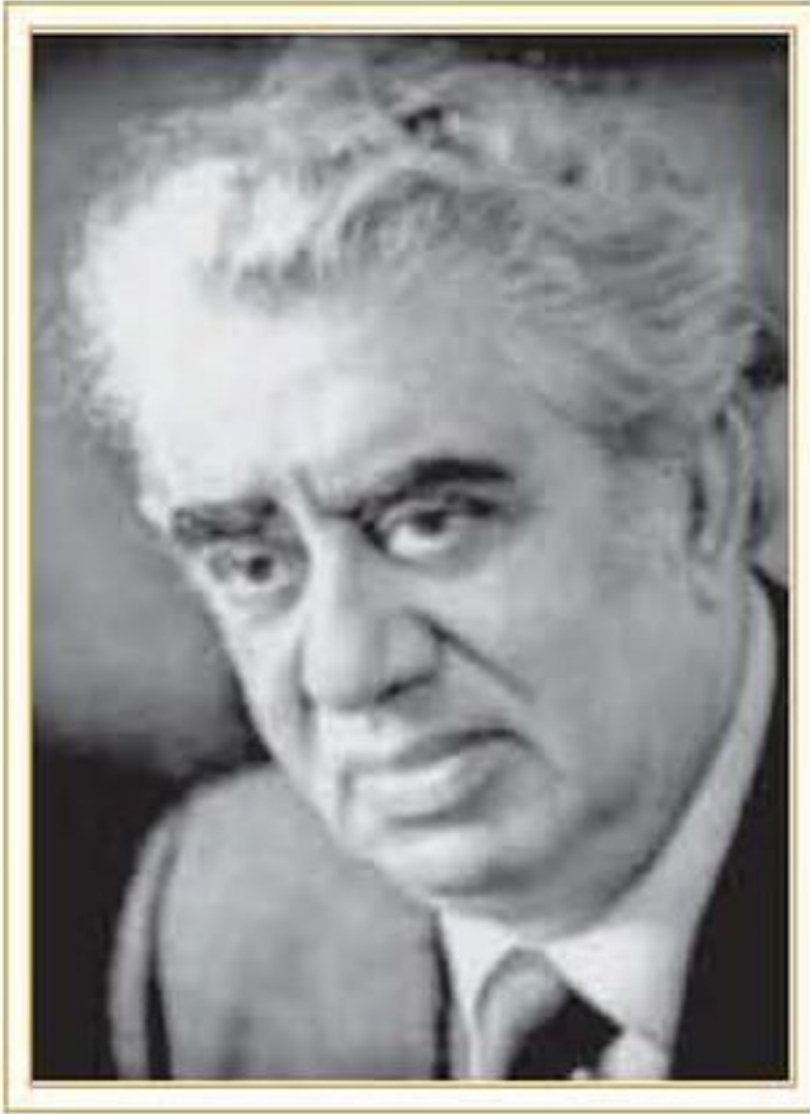
Перемогу за перемогою здобувають війська Спартака. Але ворог задумує підступний план помсти: посіяти розбрат у таборі повстанців і заманити їх у пастку. У нерівному бою з легіонерами гладіатори зазнають поразки, Спартак б'ється до останнього подиху...

Уночі на полі битви з'являється його кохана, скорботна Фрігія, вона оплакує загиблого Спартака, сповнена віри в безсмертя його подвигу.

Сцени з балету «Спартак»
у Донецькому національному
академічному театрі
опери та балету
ім. А. Б. Солов'яненка

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*Арам Тіліч
ХАЧАТУРЯН:*

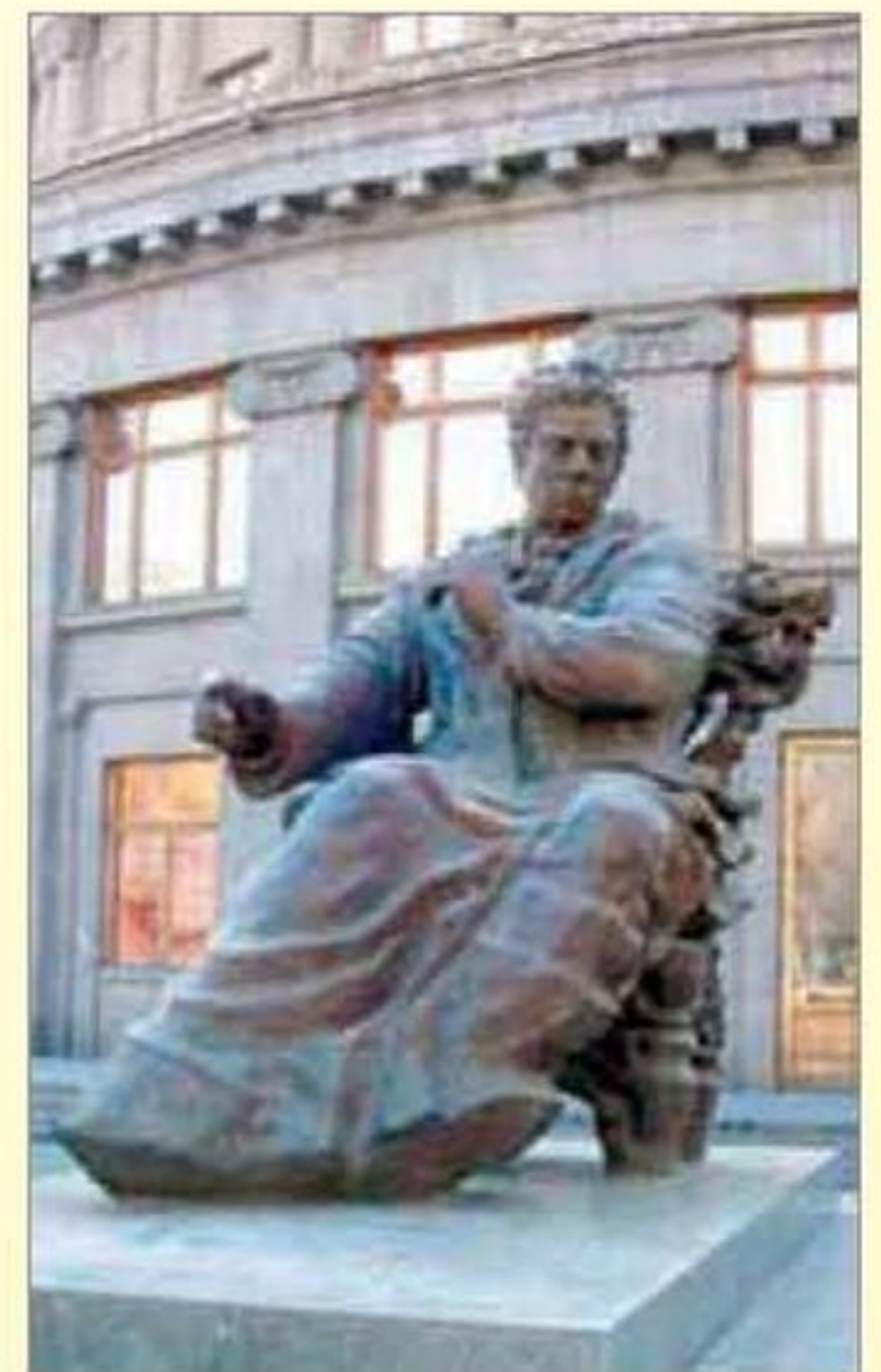
*«Нема і не може бути
музики без національного
початку».*

Арам Ілліч Хачатурян (1903 — 1978) — вірменський композитор, диригент і педагог, музичний і громадський діяч, лауреат багатьох державних премій, нагород і відзнак. Народився в селі Коджори поблизу Тифлісу (нині — Тбілісі). З дитинства любив музику, у школі грав на фортепіано, горні та тубі. Проте батьки не схвалювали його захоплення, і серйозно займатися музикою він почав лише в 19 років.

У 1921 р. Хачатурян приїхав до Москви, став студентом Московського університету, але покинув його, щоб здобути професійну музичну освіту. Він навчався в Гнесінському музичному училищі по класу віолончелі та фортепіано. Після закінчення (з відзнакою) Московської консерваторії по класу композиції та аспірантури почав писати камерно-інструментальну й симфонічну музику. У його спадщині — сюїти, тріо, сонати, симфонії, концерти для різних інструментів.

Уславлений «Танець із шаблями» з балету «Гаяне», прем'єра якого відбулася 1942 р. в Ленінграді, приніс композитору всесвітню славу. Не менший успіх мав його балет «Спартак». Митець плідно працював у театрі й кіно, писав музику до вистав і багатьох кінофільмів. Він часто виступав як диригент, з успіхом гастролював з авторськими концертами. Хачатурян викладав композицію в Московській консерваторії та в Інституті ім. Гнесіних, він виховав плеяду талановитих учнів, які стали відомими композиторами.

Пам'ятник А. Хачатуряну в м. Єревані (Вірменія)

СЕРЖ ЛИФАР — ЗІРКА СВІТОВОГО БАЛЕТУ

З 1994 р. в Україні проводиться Міжнародний конкурс артистів балету і хореографів імені Сержа Лифаря. Цей конкурс повернув в Україну ім'я її знаменитого сина та увійшов до найпрестижніших балетних форумів світу. Спочатку танцівники з різних куточків світу змагалися в Києві, на батьківщині легендарного танцівника і хореографа ХХ ст. З 2011 р. захід відроджено у формі міжнародного фестивалю, який проходить у Донецьку на сцені Театру опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка. Поряд із артистами-професіоналами змагаються і юні танцівники — учні хореографічних навчальних закладів.

Сергій Михайлович Лифар народився в Києві, але майже все життя працював у Франції. Талановитий юнак став провідним солістом «Російського балету» в Парижі, згодом очолив балетну трупу «Гранд-Опера», на сцені якого поставив понад 200 балетних вистав. При цьому театрі він створив Інститут хореографії, виховав 11 зірок балету.

Рідний Київ усе життя залишався в пам'яті Лифаря світлою мрією. «Навіть прекрасний блискучий Париж не зміг примусити мене, киянина, забути мій широкий, величавий Дніпро», — говорив він. І коли Лифар зміг нарешті побувати в Києві (1961 р.), він відчув себе щасливим.

Мистецтво балету
на поштових марках України

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Розкажіть про жанрові особливості балету.
2. Поцікавтеся балетним репертуаром музичних театрів України, порівняйте їх. Який твір найбільше зацікавив і чому? Хто автор музики цього балету?

Працюємо разом. (рольова гра). Уявіть себе лібретистом, композитором і хореографом. Запропонуйте сюжет для лібрето балету за мотивами творів, які вивчаються на уроках літератури (лібретист). Пофантазуйте й опишіть музику, яка найліпше відтворить запропонований сюжет (композитор). Поясніть вибір танців, які стануть основою уявного балету — класичні, характерні (хореограф).

Музичний проект. «Балет Едгара Дега». Дослідіть творчість французького живописця і скульптора на тему балету. Зробіть слайд-шоу з репродукцій картин митця, присвячених балету, доберіть музичний супровід до картин відповідно до характеру образів.

1

2

3

Едгар Дега:
1 — Балерини в танці;
2 — Балерини в блакитному;
3 — Танцівниці в рожевому — балетна сцена

II

Що може бути веселішим за *оперету* з її захоплюючим комічним сюжетом і яскравими мелодіями та запальними танцями? Оперети, або споріднені з ними музичні комедії належать до легкої, розважальної музики. Назва жанру оперети в перекладі з італійської буквально означає «маленька опера». Вона також наслідує багато традицій серйозної музики. Як і в опері, відкриває виставу увертюра, звучать арії і дуети головних героїв, ансамблі та хорові сцени в супроводі оркестру. Проте музичні номери тут простіші й коротші, ніж в опері. Натомість у драматургії спектаклю збільшується значення танцювальних епізодів. Окрім комічного змісту, головна відмінність від опери полягає в тому, що музика в опереті чергується з розмовними діалогами.

Оперета — жанр театрально-музичного мистецтва; вистава, переважно розважального характеру, що поєднує розмовні діалоги, вокальну та інструментальну музику, хореографію й естрадне мистецтво.

Незважаючи на італійське ім'я, батьківщиною оперети є Франція. Цей музично-театральний жанр виник з коротких інтермедій на побутові теми, які виконувалися в антрактах вистав великих драматичних творів. Започаткував цей жанр композитор і диригент Жак Оффенбах, який відкрив у Парижі маленький театр «Буфф-Паризьєн» для постановки комічних вистав нового типу. Історія жанру сягає 1858 р. — прем'єри оперети «Орфей у пеклі». Протягом наступних двадцяти років Ж. Оффенбах поставив у своєму театрі 89 оперет.

В опереті поєдналися лірика й буфонада, гостра сатира й побутовий міський фольклор. Новий жанр наповнив театральні зали звучанням мелодій побутових танців — граційного вальсу, веселої польки, стрімкого галопу і запального канкану, який прийшов із кабаре.

Найбільшого розвитку оперета досягла у Відні, у музичній столиці Європи. Австрійський композитор Йоганн Штраус (син), який отримав титул «короля вальсів», написав 16 оперет, найвідоміші з яких — «Летюча миша» і «Циганський

барон». Життєрадісні й мелодійно яскраві оперети створили угорські творці так званої «нововіденської оперети» — Ференц Легар («Весела вдова») та Імре Кальман («Сильва», «Принцеса цирку»).

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Жанр музичного твору, зокрема й театрального, не завжди легко визначити однозначно.

В українській культурі жанр оперети почав формуватися у творчості Семена Гулака-Артемівського і Миколи Лисенка — авторів музичних комедій. *Музична комедія*, або комічна опера, схожа з оперетою за жанровими ознаками. Наприклад, відому оперу «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемівського за змістом і характером образів, наявністю розмовних діалогів цілком можна віднести до оперети. Саме цей жанр нагадує «Енеїда» М. Лисенка, написана за однойменною поемою класика української літератури Івана Котляревського. Твір дивовижно поєднує високу античну тематику зі стихією українського народного гумору. Такий жанр умовно називають й оперою-сатирою, і музичною комедією, й оперетою.

Усі ці споріднені жанри — оперети, музичні казки, мюзикли — складають репертуар театрів оперети або театрів музичної комедії.

Київський
національний
академічний
театр оперети

Одеський академічний
театр музичної комедії
ім. М. Водяного

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Засновником української модернової оперети став композитор Ярослав Барнич. Він збагатив цей жанр українськими образами й темами, чарівними піснями, сучасними танцювальними ритмами. Пісня-танго «Гуцулка Ксеня» з однойменної оперети стала однією з найпопулярніших українських пісень ХХ ст.

Попурі з оперет Йоганна Штрауса.

Ярослав Барнич, пісня «Гуцулка Ксеня» (у виконанні ансамблю «Веселі музики» Національної філармонії України).

Опишіть свої враження від прослуханих фрагментів оперет. Ритми яких танців стали основою цих популярних мелодій?

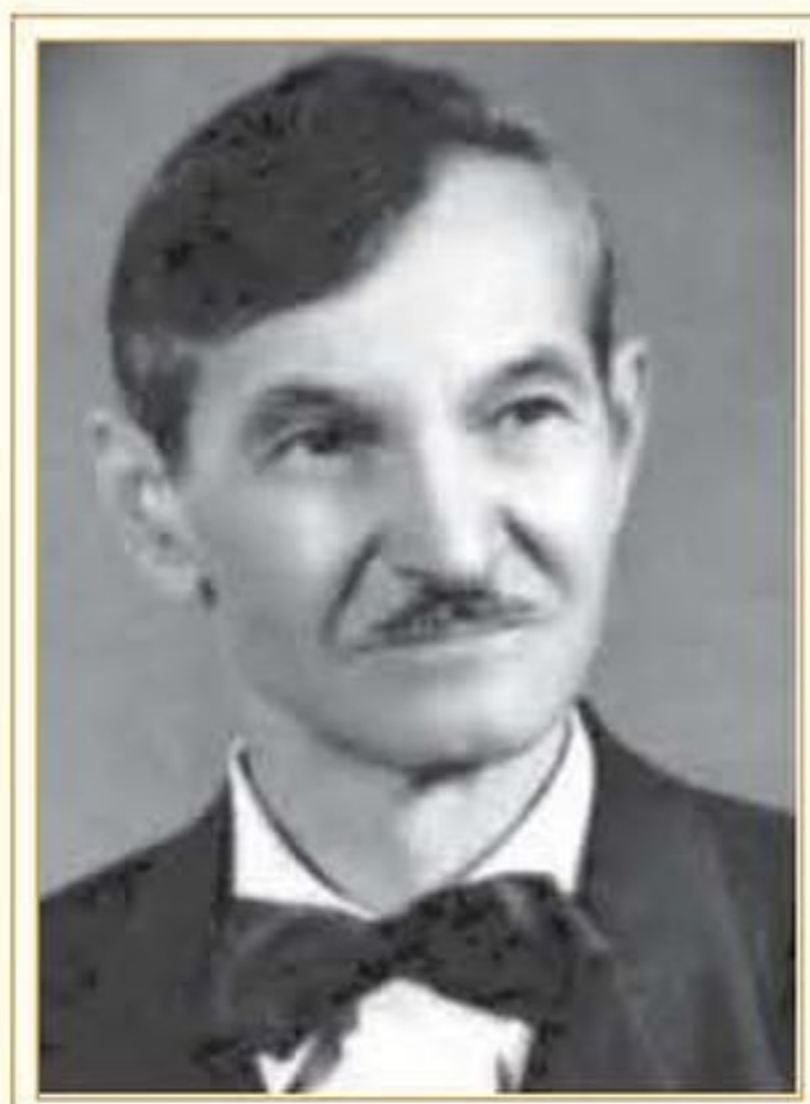
Поміркуйте, завдяки яким музичним якостям пісня «Гуцулка Ксеня» широковідома в усьому світі.

Попурі — інструментальна п'єса, яка складається з мелодій народних пісень і танців, популярних мотивів опер, оперет, балетів, кінофільмів; ці мотиви швидко (мозаїчно) змінюються.

Роман і Надія Федини. Гуцульські танці

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Ярослав Васильович Барнич (1896–1967) — український композитор, диригент, педагог, громадський діяч. Народився в с. Балинцях поблизу Коломиї (Івано-Франківської обл.) у родині вчителя. У дитинстві опанував гру на скрипці. Закінчив Львівський вищий музичний інститут імені М. Лисенка, де студіював диригування, скрипку і фортепіано, музично-теоретичні дисципліни.

Разом із М. Гайворонським організував струнний квартет Українських січових стрільців. Працював у різних навчальних закладах Галичини (гімназіях, семінаріях, музичних інститутах), був музичним керівником театральних колективів, диригував хором «Баян», оркестром філармонії, Львівського оперного театру; створив Гуцульський ансамбль пісні і танцю.

З 1944 р. Я. Барнич жив і працював у Німеччині, а з 1949 р. — у США. Працював викладачем скрипки й теоретичних дисциплін у містах Клівленді й Лорейні, у філіях Українського музичного інституту, відкритого в Нью-Йорку. Упродовж п'ятнадцяти років був художнім керівником і диригентом Українського хору ім. Т. Шевченка (Клівленд, США). Здійснив понад 100 концертів і сценічних постановок.

Основні жанри творчості митця: оперети («Дівча з Маслосоюзу», «Шаріка», «Пригода в Черчі», «Гуцулка Ксеня»), сюїта для оркестру, твори для фортепіано, хори, пісні.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Схарактеризуйте жанр оперети, порівняйте його особливості з іншими музично-театральними жанрами (операю, мюзиклом).
2. Поцікавтеся історією створення пісні «Гуцулка Ксеня» з оперети Ярослава Барнича.

Завдання за бажанням. У вільний час послухайте музику відомих оперет, занотуйте свої враження й оцінки до робочого зошита.

Музичний проєкт. «Оперета на кіноекрані». Дослідіть самостійно, які відомі оперети були екранізовані й стали музичними фільмами. Укладіть програму кінофестивалю «Vivat, оперета!»

ЖАНРИ ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ

У музичному мистецтві існують твори, у яких жанри взаємодіють, тобто «зустрічаються». У таких випадках композитори вказують подвійну назву жанру. Наприклад, інструментальні твори, які мають додаткову назву «фантазія», зазвичай пишуться у вільній формі: вальс-фантазія М. Глінки, полонез-фантазія Ф. Шопена, соната-фантазія О. Скрябіна.

■ Пригадайте особливості жанру музичної фантазії.

Вам уже відомо, що жанр «етюд» призначений, як правило, для удосконалення техніки музиканта-виконавця. Проте його поєднання з жанром «картина» налаштовує слухача не на технічний характер п'єси, а на сприймання, збагачене візуальними образами, навіть якщо вона не належить до програмної музики. Звісно, очима таку музичну картину ми побачити не можемо, як живописну, однак під час прослуховування такої музики виникають уявні образи й певні асоціації. Так відбувається, зокрема, при слуханні фортепіанних етюдів-картин російського композитора С. Рахманінова, які поєднують етюдну фактуру музичної п'єси з її яскравою образністю — «картинністю».

В українській музиці до творів, що поєднують різні жанри, належать фортепіанні поеми-легенди В. Косенка, соната-балада Б. Лятошинського, монументальна кантата-симфонія «Кавказ» С. Людкевича та інших.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Михайло Глінка, Вальс-фантазія.

Сергій Рахманінов, Етюд-картина (за вибором).

Який настрій музики? Як ви вважаєте, чому композитори саме так назвали свої інструментальні твори?

Поміркуйте, як слова-уточнення «фантазія» і «картина» допомагають при сприйманні музики. Чи можна застосувати інші назви до цих творів (наприклад, «вальс-увертюра» чи «етюд-скульптура»)? Поясніть.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

МАЛЮКИ

Вірші і музика Н. Май

І зно - ву сон - це про - ки - да - еть - ся, Не - мов ко - раб - ли - ки, пливуть хмар -
ки, І пе - ре - хо - жі о - зи - ра - ють - ся, Бо ми спі -
ва - є - мо, ми — ма - лю - ки! А нам, ве - се - лій ді - тво - рі,
Всі ка - ру - се - лі вже ма - лі, Не - мов дзві - ноч - ки — го - ло - си,
І по - смі - ха - є - мось у - сі! Ка - ру -
се - лі за - круж - ля - ють на - вес - ні,
І прий - дуть в о - се - лі са - мі доб - рі дні.

1. І знову сонце прокидається,
Немов кораблики, плывуть хмарки,
І перехожі озираються,
Бо ми співаємо, ми — малюки!
А нам, веселій дітвори,
Всі каруселі вже малі,
Немов дзвіночки — голоси,
І посміхаємось усі!

Приспів:

Каруселі закружляють навесні,
І прийдуть в оселі самі добрі дні. (Двічі)

2. І знову сонце прокидається
І посміхається нам з висоти,
Що забажаєш — те і станеться,
Якщо по-справжньому захочеш ти!
А нам, веселій дітвори,
Всі каруселі вже малі,
Немов дзвіночки — голоси,
І посміхаємось усі!

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Назвіть приклади музичних творів, що поєднують ознаки різних жанрів.
2. Організуйте і проведіть музичну вікторину «Відгадай мелодію» з прослуханих упродовж року творів.

Музичний проект. На основі Додатку 1 (с. 146 підручника) укладіть у зошиті таблицю музичних жанрів і запишіть у відповідну колонку приклади прослуханих творів.

Музичний жанр	Назва твору	Автор

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

1. Які ілюстрації відображають камерно-вокальну і хорову музику, а які — камерно-інструментальну й симфонічну?

1

2

3

4

2. Назвіть жанри інструментальної музики.

Спокійна, мелодійна п'єса мрійливого характеру.

П'єса гумористичного змісту, яка виконується у швидкому темпі.

Твір, призначений для оволодіння музикантом виконавською технікою, певними прийомами гри.

Вступ до опери, балету, оперети, мюзиклу.

3. Назвіть зображені інструменти симфонічного оркестру. Визначте зайвий.

4. Назвіть твори камерно-інструментальних або симфонічних жанрів композиторів, зображених на портретах.

5. Назвіть, який із жанрів поширений у камерно-інструментальній і симфонічній музиці.

ЕТЮД

УВЕРТЮРА

СИМФОНІЯ

КАНТАТА

КОНЦЕРТ

ГІМН

ФАНТАЗІЯ

Додаток 1. Музичні жанри

Додаток 2. Музичні інструменти симфонічного оркестру

Основу симфонічного оркестру складають струнні музичні інструменти. Іноді цю групу ще називають струнно-смичковою, оскільки звук видобувається смичком, яким виконавець веде по струнах. Усі інструменти струнної групи — скрипка, альт, віолончель і контрабас, мають такі чудові якості, як протяжність звучання, м'якість і рівність тембру. Скрипка «співає» найвищим голосом, контрабас — найнижчим, тоді як альт і віолончель зворушують слухачів своїми голосами в середніх регістрах.

І. Струнні

СКРИПКА

У всьому світі скрипку вважають королевою музики, адже вона — найпоширеніший смичковий інструмент. Найкращими скрипками прославилася Італія. Тут працювали видатні майстри Амати, Гварнері, Страдиварі. Секрети виготовлення цього музичного інструмента вони передавали членам своїх родин із покоління в покоління.

Скрипка має витончений корпус. На верхній деці є вирізи — ефи, які називаються так через їхню схожість із латинською літерою *f*. До корпусу прикріплений гриф із завитком на кінці. Усередині корпуса на двох ніжках стоїть підставка, крізь яку протягнуті чотири струни (мі, ля, ре і соль). Під час виконання скрипаль змінює висоту звуку, притискаючи струну до грифа пальцями лівої руки, у правій тримає смичок, яким водить по струнах.

Для скрипки написано багато різноманітних творів видатними композиторами: А. Вівальді, Л. ван Бетховеном, П. Чайковським, М. Скориком та іншими. Славу неперевершеного віртуоза здобув італійський скрипаль Нікколо Паганіні.

АЛЬТ — струнно-смичковий музичний інструмент такої самої будови, як скрипка, але більший за розмірами. Через це альт має нижчий регістр, а звучання — більш насичене, оксамитове. Зазвичай у великому симфонічному оркестрі 10 альтів.

Скрипка

Альт

ВІОЛОНЧЕЛЬ — струнно-смичковий музичний інструмент басового регістру. Має значно більші розміри від скрипки й альту (загальна висота — до 1,5 м). Звук віолончелі соковитий і густий, наче чоловічий баритон. Співучі мелодії найяскравіше розкривають благородний тембр віолончелі.

На відміну від скрипки й альту, які тримають горизонтально на плечі, віолончель ставлять вертикально. У давні часи цей інструмент розміщували на стільці, музикант при цьому мусив грати стоячи. Згодом, коли винайшли металевий шпиль, що впирається в підлогу, віолончелісти стали виконувати твори сидячи, що було набагато зручніше.

Для віолончелі, як самостійного інструмента, написано багато творів, зокрема, відомі сюїти Й.-С. Баха, варіації П. Чайковського, концерти для оркестру А. Дворжака, Д. Шостаковича та інших.

КОНТРАБАС — найбільший інструмент струнно-смичкової групи з надзвичайно низьким звучанням. Контрабасисти грають стоячи за допомогою смичка або ж піцикато (перебираючи пальцями струни). Цей струнно-смичковий інструмент використовується в різноманітних жанрах, зокрема, у багатьох видах народної та академічної музики, у джазі, блюзі, рок-н-ролі.

АРФА — струнний щипковий інструмент. Концертна арфа, яку можна побачити у складі великого симфонічного оркестру, має значні розміри. 47 струн різної товщини і довжини натягнуті на дерев'яну раму трикутної форми заввишки 1 м. За допомогою 7 педалей виконавець (арфіст чи арфістка) змінюють висоту звуку.

Арфа відома на теренах України з давніх-давен. На одній із фресок Софійського собору в Києві можна побачити цей музичний інструмент.

Значення арфи в оркестрі полягає передусім в яскравості її звучання. Вона часто акомпанує іншим інструментам оркестру, іноді їй «довіряють» сольні партії. Таких чимало в балетах П. Чайковського, операх М. Римського-Корсакова і Р. Вагнера, симфонічних творах Г. Берліоза і Ф. Ліста. Концерт для арфи написав український композитор А. Кос-Анатольський.

II. Дерев'яні духові

ФЛЕЙТА — один із найдавніших інструментів, а також загальна назва деяких духових інструментів. У симфонічному оркестрі використовують зазвичай поперечну флейту, іноді — флейту-пікколо. Виконавець — флейтист або ж флейтистка — тримає інструмент горизонтально. Характер звучання флейти достатньо високий, витончений, мелодійний, поетичний, але дещо холодний. Флейти нині виготовляють із срібно-цинкового сплаву, рідше — з дорогоцінного металу (срібла, золота і платини), ще рідше — із дерева або скла.

ГОБОЙ — дерев'яний духовий інструмент, що являє собою пряму конічну трубку із чорного або тукового дерева (близько 60 см). Має 25 отворів, 22–24 з яких закриваються клапанами

Іноді гобой використовується як сольний інструмент. У симфонічному оркестрі зазвичай звучать два або три гобої. Одну із перших концертних п'єс для гобою створив Ф. Куперен («Королівські концерти»). Концерти та п'єси для гобою писали А. Вівальді, Г.-Ф. Гендель, Й. Гайдн, В.-А. Моцарт, К. Сен-Санс та інші.

КЛАРНЕТ — інструмент, який виготовляють із дерева благородних сортів, наприклад чорного. Він має широкий діапазон, теплий і м'який тембр. Корпус інструмента являє собою трубку циліндричної форми (близько 66 см), тоді як гобой має конічний корпус. Кларнет застосовується в найрізноманітніших музичних жанрах і складах: як сольний інструмент, у камерних ансамблях, симфонічному і духовому оркестрах, у народній музиці, на естраді й у джазі. У камерній музиці кларнет використовували В.-А. Моцарт, Л. ван Бетховен, Ф. Шуберт, М. Глінка.

ФАГОТ — інструмент, що виготовляють переважно з клена. Він має найбільший діапазон у своєму сімействі дерев'яних духових (понад 3 октави). У розібраному вигляді фагот нагадує в'язку дров, через що й отримав свою назву. На корпусі інструмента містяться отвори (близько 25–30), які музикант відкриває і закриває, щоб змінити висоту звуку. Тільки 5–6 отворів управляються пальцями, для решти використовують складний клапанний механізм.

Зазвичай у симфонічному оркестрі використовують 2 фаготи, вони переважно дублюють віолончелі й контрабаси. Завдяки фаготу мелодійна лінія набуває щільності, зв'язності. При грі у високому регістрі нерідко звучать скорботні інтонації.

Композитори минулих століть (Й. Гайдн, В.-А. Моцарт) часто надавали фаготам сольні партії в симфоніях. Кілька концертів були написані для двох фаготів з оркестром.

III. Мідні духові

ТРУБА́ — інструмент з істотною технічною рухливістю, яскраво й стрімко виконує стакато (переривчасті звуки). Являє собою довгу зігнуту трубку, яка трохи звужується біля мундштука і розширюється біля розтруба. Основним принципом гри на трубі є отримання гармонійних звуків шляхом зміни положення губ і зміни довжини стовпа повітря в інструменті за допомогою механізму вентилів (їх натискають правою рукою).

Концерти для труби писали С. Василенко, Й.-С. Бах, Й. Гайдн, Й. Брамс, Б. Барток, та ін.

ВАЛТО́РНА — інструмент у вигляді скрученої мідної трубки равликподібної форми (до 3 м), яка з одного боку закінчується широким розтрубом, з іншого — мундштуком. Серед мідних духових вирізняється м'якістю тембру. Звук може приглушуватися за допомогою сурдини (спеціального пристрою).

ТРОМБО́Н — інструмент, що складається з двічі зігнутої циліндричної труби (загальною довжиною близько 3 м, діаметром від 1,5 см), яка завершується розтрубом. На верхню частину труби встановлюється мундштук, через який тромбоніст вдуває повітря. Середня частина — куліса — розсувна, за її допомогою музикант збільшує об'єм вібруючого повітря та, відповідно, знижує звук інструмента.

ТУ́БА — рідкісний духовий інструмент, найнижчий за звучанням. Перші туби використовувалися у військових оркестрах, згодом — у симфонічному оркестрі. Першим значним симфонічним твором, де використана туба, є

«Фантастична симфонія» Г. Берліоза. У симфонічному оркестрі використовується лише одна туба, у духовому — дві. Виконавці на тубі грають, як правило, сидячи, підвішуючи її на підтяжках.

Для туби написано досить мало оригінальних сольних творів, значна частина репертуару складається з переробок.

IV. Ударні

ЛИТАВРИ — інструмент із визначеною частотою звуку, що має азійське коріння.

Литаври являють собою систему з двох або декількох мідних котлів, відкрита сторона яких зтягнута шкірою. Основний тон інструмента визначається розмірами корпусу (варіюється від 30 до 84 см). Більш високий тон виходить при менших розмірах інструмента. Палички для гри на литаврах бувають дерев'яні, очеретяні або металеві, а наконечники — зі шкіри, дерева та інших матеріалів. Завдяки цьому литаврист може отримувати різні тембри й звукові ефекти.

У симфонічному оркестрі, як правило, використовуються інструменти трьох розмірів — великі, середні та малі литаври.

ВЕЛИКИЙ І МАЛИЙ БАРАБАНИ

Великий барабан (бас-барабан) — найбільший ударний інструмент дуже низького і часто сильного звучання невизначеної висоти. Має вигляд металевого або дерев'яного циліндра, зтягнутого з обох боків шкірою (діаметр близько 1 м). Грають на ньому дерев'яною паличкою з м'яким наконечником. Особливий прийом гри — тремоло, досягається швидкою грою двома паличками. У такий спосіб створюються ефекти від віддаленого гуготіння до потужного гуркоту.

Малий барабан, або **просто барабан**, — інструмент із двома шкіряними мембранами, натягнутими на низький циліндр. Уздовж нижньої мембрани натягнуті струни (у концертному — 4–10 струн), які надають звуку сухого рокітливого, відтінку.

Грають на барабані двома дерев'яними паличками. Характерний прийом гри — барабанний дріб (швидке чергування ударів паличками). У симфонічній оркестр уведений у XIX ст.; використовується у військових сценах.

ТРИКУ́ТНИК — інструмент у вигляді зігнутого в трикутник сталевого прута (діаметром 8–10 мм), який вільно підвішують і вдаряють по ньому металевою паличкою. Звук трикутника — невизначеної висоти, дзвінкий, блискучий і в той же час ніжний.

На трикутнику можна виконувати як окремі ритмічні удари, так і тремоло. Початково трикутник використовували переважно у воєнній музиці, пізніше — і в симфонічній.

КАСТАНЬЄТИ — інструмент без визначеної висоти звуку у вигляді двох пластинок-мушель, зв'язаних між собою вгорі мотузкою. Пластини традиційно виготовлялися із твердої деревини, хоча останнім часом для цього використовується скло-пластик.

Кастаньєти найчастіше асоціюються з образом іспанської музики, особливо зі стилем фламенко. Тому цей інструмент часто використовують і в класичній музиці для створення «іспанського колориту» (наприклад, в опері Ж. Бізе «Кармен», «Іспанському капріччо» М. Римського-Корсакова та інших).

ТАРІЛКИ — інструмент із невизначеною висотою звуку у вигляді двох дисків зі спеціального сплаву (мідь, латунь, бронза). Тарілки відомі з часів Стародавнього Єгипту, Індії, Китаю. У симфонічному оркестрі на парних тарілках грають, вдаряючи однією по другій зустрічним ковзаючим рухом. Розрізняють відкритий удар, при якому тарілки продовжують вільно звучати, та закритий, коли краї тарілок виконавець притискає до плечей.

БУ́БОН — поширений у багатьох народів світу інструмент із невизначеною висотою звуку. Має вигляд дерев'яного обруча, з одного боку натягнутою шкірою. Із протилежного боку натягують струни або дротики, на які підвішують дзвіночки. У спеціальні прорізи монтують металеві брязкальця, що за формою нагадують тарілки від барабана, тільки в мініатюрі. Іноді бувають бубони без брязкалець. Основне завдання в оркестрі — утримувати темп і надавати певного колориту музиці. Прийоми гри: удари долонею по обручу або шкірі, тремоло. Використовують переважно в танцях і похідних маршах.

ОРКЕСТРОВІ ДЗВОНИ — інструмент, який являє собою набір із 12–18 циліндричних металевих трубок (діаметр 25–38 мм), підвішених у спеціальній рамі (висота 2 м). Вдаряють по трубках калаталкою, голівка якої обтягнута шкірою.

В оркестрі інструмент використовують найчастіше для імітації дзвону.

ДЗВІНОЧКИ — інструмент, що має визначену висоту звука і складається з ряду металевих пластинок, вільно закріплених на брусках у два ряди. Розташування пластинок на них аналогічно розташуванню білих і чорних клав'їш фортепіано. Грають за допомогою спеціальних металевих молоточків або клав'їшного механізму чи дерев'яними паличками.

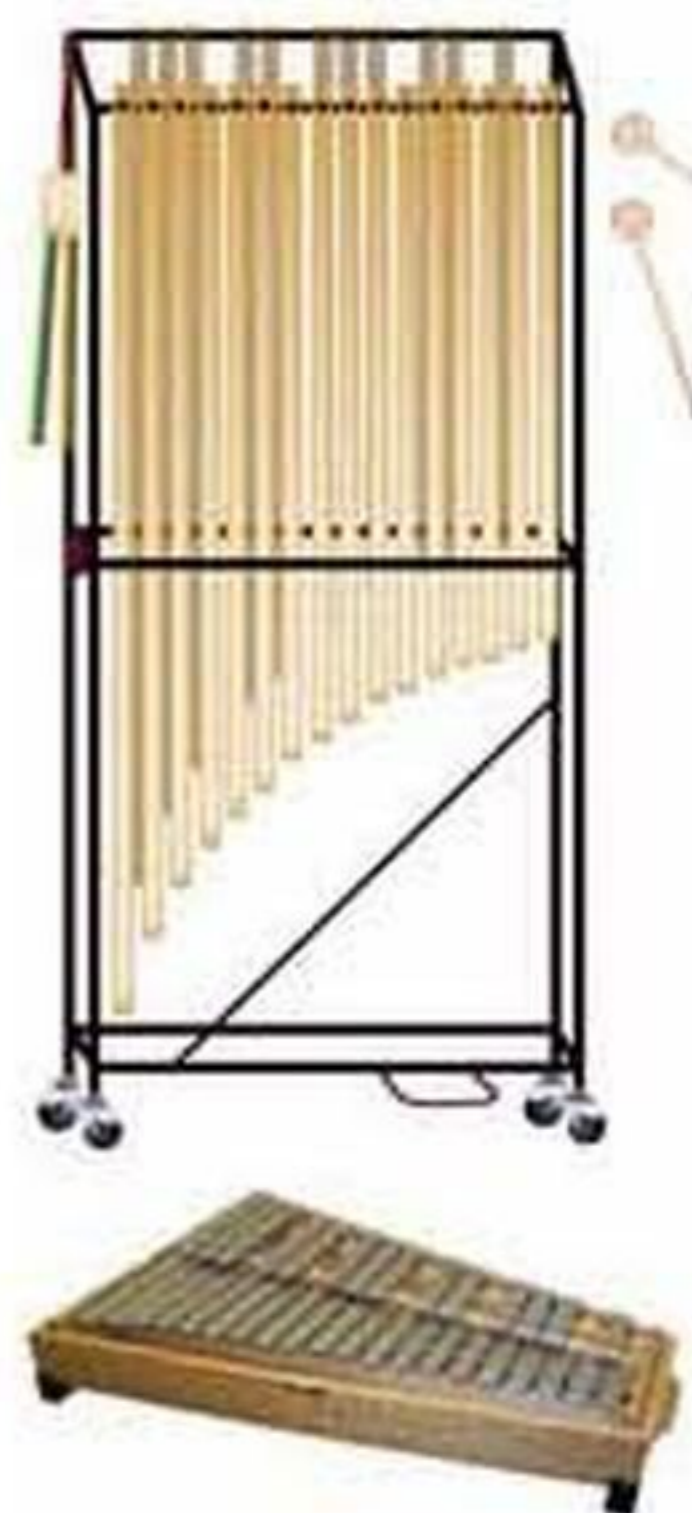
ТАМ-ТАМ — стародавній інструмент із невизначеною висотою звуку східного походження. До складу симфонічного оркестру ввійшов наприкінці ХІХ ст. На вигляд — це кований металевий диск із мідного сплаву. Діаметр великого там-тама сягає 100–120 см, завтовшки він 8–10 см.

Інструмент підвішується на товстій струні або ремені до крюків стійкої дерев'яної або металевої рами. Грають на ньому дерев'яною калаталкою (іноді для спеціальних ефектів — паличками від малого барабана або трикутника). Звук там-тама низький, соковитий, глибокий, із широкою звуковою хвилею, яка після удару наростає, а потім поступово стихає.

V. Клав'їшні

ОРГАН — клав'їшно-духовий інструмент, зазвичай розташований у католицьких церквах, концертних залах, музичних навчальних закладах.

Органний звук створюється завдяки нагнітання повітря в труби різного діаметру, довжини, матеріалу (метал або деревина). Управління органом здійснюється з ігрового столу, пульта управління, де містяться ігрові механізми (клав'їші, педаль) та механізми включення й виключення регістрів. Гра на органі здійснюється за участю обох рук і ніг органіста, з допомогою (або без) асистента. У розпорядженні органіста є один або декілька мануалів (клав'їатури для рук) і педаль (клав'їатура для ніг).

Орган використовується не тільки як сольний, а й ансамблевий інструмент, адже він чудово поєднується з іншими тембрами, з оркестром, хором. Багато відомих композиторів різних часів писали твори для органа. Неперевершеним генієм органної музики був Й.-С. Бах.

КЛАВЕСІН — старовинний клавішний струнно-щипковий музичний інструмент. Його металеві струни захищуються плектром з пера або шкіри. Існують клавесини двох типів: крилоподібної форми великого розміру (вертикальний або горизонтальний) і меншого розміру — квадратної, прямокутної або п'ятикутної форми. Інструменти першого типу зазвичай називають клавесином, а другого — спінетом.

Поступаючись фортепіано в динаміці, клавесин мав свої переваги — він прекрасно поєднується з іншими інструментами і голосами, що важливо в камерних ансамблях.

ФОРТЕПІАНО (ПІАНО, РОЯЛЬ) — клавішно-ударний інструмент, найпоширеніший у світі. У рояля рама із струнами й резонансна дека розташовані горизонтально, а в піаніно — вертикально. Унаслідок цього рояль має крилоподібну форму, він більш громіздкий, аніж піаніно. Проте звучання рояля більш об'ємне, повніше, гучніше, ніж у піаніно. Як правило, сучасні роялі мають три педалі, вони покликані змінювати гучність, тембр або подовжувати звучання (у піаніно — зазвичай дві педалі).

Репертуар піаністів — вельми різноманітний за жанрами й стилями. «Душею фортепіано» був Ф. Шопен, видатним піаністом-віртуозом — Ф. Ліст.

Словник музичних жанрів

Арія (з італ. «пісня») — завершений за будовою сольний номер в опері (ораторії, кантаті), який виконується співаками в супроводі оркестру і є музичною характеристикою оперного персонажа.

Авторська (бардівська) пісня — вокальний твір, музика та вірші якого створені аматором, тобто людиною, яка за професією не є композитором і поетом.

Балáда (із фр. «танцювати») — вокальний або інструментальний твір романтичного змісту, насичений яскравими, часто фантастичними образами.

Балéт (із фр. «бал») — музично-театральний твір, зміст якого виражено в музично-хореографічних образах.

Варіації (з латин. «зміна») — музичний твір, у якому основна тема повторюється кілька разів у зміненому вигляді.

Вокальний цикл — цикл романсів або пісень, об'єднаних однією ідеєю.

Гімн (із грец. «похвальна пісня») — камерно-вокальний твір хвалебного, урочистого характеру.

Елégія (із грец. «журлива пісня, скарга») — вокальний або інструментальний твір задумливого, сумного характеру.

Естрадна пісня — твір популярної вокальної музики, призначений для виконання на естраді.

Етіóд — музична п'єса, призначена для вдосконалення технічних навичок гри на музичних інструментах.

Жанр (із фр. «рід, вид») — рід творів мистецтва, їхній розподіл за певними особливостями, що виявляються у змісті та формі.

Камерна музика — твори, призначені для виконання невеликим складом музикантів.

Каватіна (з італ. «добувати, витягати») — вокальний твір; розгорнутий сольний номер в опері.

Кантата (з італ. «співати») — великий вокальний твір для хору, соліста й оркестру.

Концéрт (з латин. «змагання») — музичний інструментальний твір, що складається зазвичай із трьох частин, призначений для виконання одним або кількома інструментами та оркестром.

Літургія (із грец. «всенародна справа») — твір духовної хорової музики, що виконується а капела.

Мéса (із фр. «посилаю») — багаточастинний хоровий твір, написаний на духовний текст.

Мініатю́ра (з італ. «кіновар, сурик») — невеликий музичний твір, найчастіше інструментальна п'єса.

Міюзикл (з англ. «музичний») — музично-театральний твір, у якому поєднуються виражальні можливості драматичного, музичного, хореографічного, естрадного мистецтва.

Ноктюрн (із фр. «нічний») — невеликий ліричний твір мрійливого настрою.

Оперéта (з італ. «маленька опера») — вистава, переважно розважального характеру, що поєднує розмовні діалоги, вокальну й інструментальну музику, хореографію й естрадне мистецтво.

Оратóрія (з італ. «молитва») — масштабний за змістом багаточастинний музичний твір для хору, солістів й оркестру. За драматизмом нагадує оперу, але без костюмів і декорацій.

Попурі́ (із фр. «страва з різних видів м'яса і зелені») — інструментальна п'єса, яка складається з мелодій народних пісень і танців, популярних мотивів опер, оперет, балетів, кінофільмів.

Прелюдія (з лат. «граю попередньо») — твір камерно-інструментальної музики, п'єса вільного, імпровізаційного характеру.

Рапсодія (із грец. «епічна поема, що співається») — інструментальний твір, вид музичної фантазії на народні теми.

Реквієм (з лат. «спокій») — твір духовної музики, заупокійна меса.

Романс (із фр. «романський») — вокальний ліричний твір, який виконується у супроводі музичного інструмента.

Рондо — музичний твір, форма якого будується на зіставленні теми та кількох контрастних епізодів.

Серенада (з італ. «ясний, відкритий») — різновид романсу, який виконується у супроводі лютні, мандоліни чи гітари під вікнами дівчини ввечері або вночі.

Симфонія (із грец. «співзвучність») — великий музичний твір для симфонічного оркестру, побудований на контрастних частинах (переважно чотирьох).

Скерцо (з італ. «жарт») — музична п'єса в рухливому, стрімкому темпі, з «гострим» ритмом і жартівливим змістом.

Соната (з італ. «звучати») — музичний твір для одного або двох інструментів, який складається із трьох частин, що контрастують між собою, але мають спільний задум.

Сюїта (із фр. «ряд, послідовність») — музичний твір, що складається з різних частин, об'єднаних спільним задумом чи ідеєю.

Увертюра (із фр. «відкривати, починати») — вступ до опери, балету тощо або самостійний музичний твір для оркестру.

Фантазія (із грец. «уява») — музичний інструментальний твір вільної форми фантастичного змісту.

Хоровий концерт — багаточастинний акапельний твір, в основі розвитку якого лежить зіставлення співацьких голосів (партій).

Перелік творів для співу

№	Назва	Автор віршів	Автор музики	С.
1	Од Києва до Лубен	Українська народна пісня		12
2	Гімн «Гаудеамус» (вокаліз)	Невідомий автор		15
3	Гірські вершини	М. Лермонтов	А. Рубінштейн	18
4	Диво-осінь	Л. Ратич	А. Олейнікова	27
5	Музикант	Б. Окуджава		32
6	Хвостики-метелики	Н. Май		37
7	Будинок під блакитним дахом	В. Орлов	І. Кириліна	49
8	Веселкова	О. Кононенко	О. Жилінський	55
9	Ой у полі плужок бре	Щедрівка		62
10	Крилаті гойдалки	Ю. Ентін	Є. Крилатов	69
11	Мрії збуваються	Ю. Рибчинський	Л. Бражнікова	80
12	Колискова майбуття	В. Дроботенко		91
13	Мамині руки	А. Орел	О. Антоняк	97
14	Краплини мрії	І. Багрійчук	М. Рожок	106
15	Веселка	Н. Май		111
16	Добрий маг	О. Шпак		121
17	Скрипалік-цвіркунець	В. Кленец	В. Попович	126
18	Малюки	Н. Май		142

Перелік творів для прослуховування

Розділ 1. ЖАНРИ КАМЕРНО-ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ

С.	Автор твору	Назва твору
10	Лев Ревуцький	«Пісня»
10	Густав Малер	Симфонія №1 ре мажор (III частина, фрагмент)
14	Михайло Вербицький	Державний Гімн України
19	Олександр Варламов; Антон Рубінштейн; Георгій Свиридов	«Гірські вершини»
22	Хоакін Малатс	«Іспанська серенада» (гітара)
25	Франц Шуберт	балада «Лісовий цар»
30	Володимир Висоцький	«Пісня про загублений час», «Пісня про добро і зло» з музичної постановки казки Льюїса Керролла «Аліса в країні чудес»
30	Марія Бурмака	«Розмалюю писанку»
36	Володимир Івасюк	«Червона рута»
36	Раймонд Паулс	«Кашалотик» у виконанні дитячого вокального ансамблю «Дзегузїте» («Зозуленька»)

Розділ 2. ЖАНРИ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

44	Дмитро Бортнянський	Хоровий концерт №15 (I частина)
47	Вольфганг Амадей Моцарт	«Dies irae» («День гніву») з Реквієму для солістів, хору та оркестру (II частина)
51	Леся Дичко	«Веснянка» з кантати «Пори року»
54	Георг Фридрих Гендель	Хор «Аллілуйя» з ораторії «Месія»
58	Модест Мусоргський	«З нянею», «У кутку» з вокального циклу «Дитяча»
60	Бенджамін Бріттен	«Вінок колядок» або «Вінок різдвяних пісень» для хору, дискантів-солістів і арфи (№ 2, 5, 10).
65	Джоаккіно Россіні	Каватина Фігаро з опери «Севільський цирульник»
68	Геннадій Гладков	Музичні фрагменти мультфільму «Бременські музиканти» (за вибором)
68	Ігор Єфремов	«Пісня про дітей» з кінофільму «Пітер Пен»
68	Джон Вільям	«Double Trouble» у виконанні хору з кінострічки «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану»

Розділ 3. ЖАНРИ КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ МУЗИКИ

74	Йоганн Себастьян Бах	Прелюдія ре мінор з I тому «ДТК» (у виконанні Ванди Ландовської на клавесині та Ванесси Мей на скрипці)
77	Сергій Рахманінов	Прелюдія № 2 («Дзвони»)

82	Микола Лисенко	Елегія для віолончелі та фортепіано
84	Валентин Сильвестров	Елегія для струнного оркестру
87	Фридерик Шопен	Ноктюрн сі мажор
89	Едвард Гріг	Ноктюрн (у перекладі для скрипки й фортепіано)
92	Ференц Ліст	Угорська рапсодія № 2 для фортепіано
94	Мирослав Скорик	Карпатська рапсодія для скрипки і фортепіано
95	Йоганн Себастьян Бах	Скерцо із Сюїти № 2 для флейти та струнних інструментів (у виконанні «Хору Турецького» та Ассії Ахат за вибором)
95	Юрій Шевченко	Гумореска
98	Віктор Косенко	Сюїта для фортепіано «Одинадцять етюдів у формі старовинних танців» (за вибором)
100	Ференц Ліст	Етюд № 3 («Кампанелла»), Етюд № 5 («Полювання») із циклу «За каприсами Паганіні»
102	Людвіг ван Бетховен	Соната № 14 для фортепіано (I частина)
103	Максим Березовський	Соната до мажор для скрипки і клавесину
108	Роман Гриньків	Варіації на тему української народної пісні «Йшли корови із діброви»
110	Вольфганг Амадей Моцарт	Соната № 11 ля мажор для фортепіано (частина III «Рондо в турецькому стилі»)
113	Микола Лисенко	Українська сюїта у формі старовинних танців на основі народних пісень

Розділ 4. ЖАНРИ СИМФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

120	Йозеф Гайдн	«Прощальна симфонія» або Симфонія № 101 «Годинник» (за вибором).
123	Дмитро Шостакович	Святкова увертюра
125	Алессандро Марчелло	Концерт ре мінор для гобою і струнних
125	Дмитро Бортнянський	Концерт ре мажор для чембало (фортепіано) з оркестром
128	Вольфганг Амадей Моцарт	Фантазія ре мінор (у фортепіанному виконанні та у виконанні оркестру під керівництвом Поля Морія)
130	Ян Сібеліус	Симфонічна поема «Фінляндія»
132	Арам Хачатурян	Фрагменти балету «Спартак» («Адажіо» та інші сцени за вибором)
139	Йоганн Штраус	Попурі з оперет
139	Ярослав Барнич	«Гуцулка Ксеня» (у виконанні ансамблю «Веселі музики» Національної філармонії України)
141	Михайло Глінка	Вальс-фантазія
141	Сергій Рахманінов	Етюд-картина

Розділ 1. ЖАНРИ КАМЕРНО-ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ

Теми 1–2. Камерно-вокальні жанри: пісня і гімн	6
Теми 3–4. Романс і його різновиди: серенада, балада	17
Теми 5–6. Сучасні вокальні жанри: авторська та естрадна пісня	29

Розділ 2. ЖАНРИ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

Теми 7–8. Хорова духовна музика: меса, літургія, концерт, реквієм	40
Теми 9–10. Хорові жанри: кантата, ораторія	51
Теми 11–12. Цикли у вокально-хоровій музиці	57
Теми 13–14. Музичні жанри в театрі та кіно	63
Тема 15. Перевіряємо свої досягнення	71

Розділ 3. ЖАНРИ КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ МУЗИКИ

Теми 16–17. Прелюдія. Елегія	74
Теми 18–19. Ноктюрн. Рапсодія	86
Теми 20–21. Скерцо. Етюд	95
Теми 22–23. Соната. Варіації	101
Теми 24–25. Рондо. Сюїта	109

Розділ 4. ЖАНРИ СИМФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

Теми 26–27. Симфонія. Увертюра	116
Теми 28–29. Концерт. Фантазія. Симфонічна поема	124
Теми 30–31. Музично-театральні жанри: балет, оперета	131
Тема 32. Жанри зустрічаються	141
Тема 33. Перевіряємо свої досягнення	144
Додаток 1. Музичні жанри (схема)	146
Додаток 2. Музичні інструменти симфонічного оркестру	147
Словник музичних жанрів	155
Перелік творів для співу	156
Перелік творів для прослуховування	157

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

МАСОЛ Людмила Михайлівна
АРИСТОВА Людмила Сергіївна

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Відповідальна за випуск *О. С. Криворучко*

Редактор *О. В. Ларіна*

Художній редактор *А. М. Віксенко*

Технічний редактор *Л. І. Аленіна*

Коректор *С. В. Войтенко*

Для оформлення обкладинки використано репродукцію картини Майстра жіночих напівфігур «Три музикантки» (XV ст.), а також фото Натівада Кастілло Гонсалеса «Орган в соборі Алкала де Енарес, Мадрид».

У підручнику використано репродукції:

автолітографії Т. Маергофера (с. 12);

живописних творів або їх фрагментів Вільгельма Августа Рідера (с. 26), Михайла Бельського (с. 45), Барбари Крафт (с. 47), Бальшазара Деннера (с. 54), Костянтина Сомова (с. 78), невідомого художника (авторська інтерпретація портрета на с. 104), Томаса Харді (с. 120), Аксея Галлена-Каллела (с. 130), Джона Сінгера Сарджента, Олексія Гойденка, Юрика Петросяна, Петра Кончаловського (с. 144);

а також ілюстрації та світлини з мережі Інтернет:

Л. Авсеєва, А. Андропова, Ю. Бахнюк, Н. Земченкової, ієромонаха Симона, С. Клименка, А. Корнієнка, М. Кошилева, В. Ксенза, О. Павлової, Akaradet Chomyong, Alexey Bunnykh, Andres Putting, Andrey Kiselev, Anna Chelnokova, Anton Havelaar, Ben Goode, Cosmin-Constantin Sava, Cseh Ioan, Daniel Hambury, Daniela Matache, David Seaford, Dimitar Gorgev, Dmitry Skutin, Dmitry Vereshchagin, Elena Rogoleva, Jacek Kadaj, Juliane Jacobs, Kyle Lee, Marina Rusanovschi, Matthew Cole, Moreeva Marina, Moreno Soppelsa, Mykhailo Zhelezniak, Natasha Riha, Oleksiy Mark, Olga Beregelia, Ramona Kaulitzki, Raul Rodrigues, Ron and Joi, Inc. (с. 1), Sergey Borisov, Thomas Carlgren, Toni Anett Kuchinke, Vadim Ponomarenko, Vladimir Mucibabic, Yulia Taranik, Yuri Vikulin, Zoya Kriminskaya.

Формат 70×100 $\frac{1}{16}$. Ум. друк. арк. 12,96.
Обл.-вид. арк. 12,0. Наклад 196 300 пр. Зам. №

ТОВ «СИЦІЯ»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4711 від 14.04.2014 р.

Адреса видавництва: 61017, м. Харків, вул. Кокчетавська, 20

www.sicia.com.ua

Віддруковано з готових діапозитивів ТОВ «ПЕТ»

Св. ДК № 4526 від 18.04.2013 р.

61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17